

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Аудит, облік та оподаткування»

«Допущено до захисту»
зав. кафедрою аудиту, обліку та
оподаткування
к.е.н., професор
Олена МАГОПЕЦЬ
«30» травня 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти
на тему:
«Методика та процедури надання аудиторських послуг з
підтвердження достовірності дебіторської заборгованості»

Виконав здобувач вищої освіти
II курсу, групи ООА-22 М (1,9)
ОПП «Аудит, державний
фінансовий контроль та
експертиза»
спеціальності 071 «Облік і
оподаткування»
Новіков В.Є.
«30» травня 2024 р.

Керівник проекту
к.е.н., професор
Олена МАГОПЕЦЬ
«30» травня 2024 р.

Рецензент
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри менеджменту
авіаційної діяльності Льотної
академії НАУ
Юлія БОНДАР

м. Кропивницький

Центральноукраїнський національний технічний університет
 Факультет економічний
 Кафедра аудиту, обліку та оподаткування
 Рівень вищої освіти другий (магістерський)
 Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
 Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
 Освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма
Аудит, державний фінансовий контроль та експертиза

ЗАТВЕРДЖУЮ
 завідувач кафедри
 к.е.н., професор
 Олена МАГОПЕЦЬ
 « 02 » лютого 2024 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 ЗА ДРУГИМ (МАГІСТЕРСЬКИМ) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА
 ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Новіков Віталій Євгенович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проекту)

Методика та процедури надання аудиторських послуг з підтвердження
 достовірності дебіторської заборгованості

2. Керівник роботи (проекту)

Магопець Олена Анатоліївна, кандидат економічних наук, професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту 30 травня 2024 р.

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи (проекту) Метою кваліфікаційної
 роботи є вивчення та узагальнення теоретико-методичних положень та
 обґрунтування практичних рекомендації з удосконалення методики та процедур
 надання аудиторських послуг щодо підтвердження достовірності дебіторської
 заборгованості в системі обліку та звітності підприємства.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Узагальнення матеріалів переддипломної практики	04.03.2024 р. – 08.03.2024 р.	Виконано
2.	Огляд літературних джерел, узагальнення нормативних та законодавчих документів	11.03.2024 р. – 17.03.2024 р.	Виконано
3.	Написання основного змісту кваліфікаційної роботи	18.03.2024 р. – 06.05.2024 р.	Виконано
4.	Оформлення кваліфікаційної роботи	07.05.2024 р. – 20.05.2024 р.	Виконано
5.	Отримання відгуку наукового керівника	21.05.2024 р. – 28.05.2024 р.	Виконано
6.	Представлення кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри аудиту, обліку та оподаткування	30.05.2024 р.	Виконано

Дата видачі завдання

« 02 » лютого 2024 р.

Підпис керівника

_____ (прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« 05 » лютого _____ 2024 р.

Підпис здобувача

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Новіков В.Є. Методика та процедури надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості. – Кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування» освітньо-професійної програми «Аудит, державний фінансовий контроль та експертиза». – Центральноукраїнський національний технічний університет Міністерства освіти і науки України. – Кропивницький, 2024.

У першому розділі розкриваються теоретичні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості, як об'єкта аудиторського дослідження, висвітлюються питання нормативно-правового та інформаційного забезпечення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження дебіторської заборгованості, досліджено організаційні етапи та методичні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

У другому розділі висвітлено організаційно-економічну характеристику діяльності досліджуваного підприємства, характеризується процес підготовки та організації надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості, висвітлюється порядок надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

Третій розділ містить рекомендації щодо удосконалення процесів нормативного та інформаційного забезпечення аудиту дебіторської заборгованості, окреслюються перспективні напрями удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, аудит, аудиторські процедури, інформаційне забезпечення, підприємство, класифікація заборгованості, термін погашення заборгованості, документування.

ANNOTATION

Novikov V. Ye. Methods and procedures for providing audit services to confirm the reliability of accounts receivable. - Qualification work at the second (master's) level of higher education in specialty 071 "Accounting and taxation" of the educational and professional program "Audit, state financial control and expertise". – Central Ukrainian National Technical University Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kropyvnytskyi, 2024.

In the first chapter, theoretical approaches to determining the essence of receivables as an object of audit research are revealed, issues of regulatory and information support for the procedures for providing audit services for confirming receivables are highlighted, organizational stages and methodological features of providing audit services for confirming the authenticity of receivables are investigated .

In the second section, the organizational and economic characteristics of the activity of the investigated enterprise are highlighted, the process of preparation and organization of the provision of audit services to confirm the authenticity of receivables is characterized, the procedure for providing audit services to confirm the authenticity of receivables is highlighted.

The third section contains recommendations for improving the processes of regulatory and information support for the audit of receivables, outlines the promising directions for improving the methodology of the audit of receivables.

Keywords: accounts receivable, audit, audit procedures, information support, enterprise, debt classification, debt maturity, documentation.

ЗМІСТ	стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕДУР НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ З ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI	13
1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості, як об'єкта аудиторського дослідження	13
1.2. Нормативно-правове та інформаційне забезпечення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження дебіторської заборгованості	37
1.3. Організаційні етапи та методичні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості	52
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ З ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI (НА МАТЕРІАЛАХ ТОВ «ПРОЕКТГАЗБУД»)	66
2.1. Організаційно-економічна характеристика ТОВ «Проектгазбуд»	66
2.2. Підготовка та організація процесу надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд»	79
2.3. Порядок надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд»	91
Висновки до розділу 2	106
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ПРОЦЕДУР АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI	107
3.1 Пропозиції щодо удосконалення процесів нормативного та інформаційного забезпечення аудиту дебіторської заборгованості	107
3.2 Перспективні напрями удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості	118
Висновки до розділу 3	132
ВИСНОВКИ	133
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	138
ДОДАТКИ	146

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні реалії функціонування вітчизняних підприємств свідчать про наростаючу кризу неплатежів між підприємствами України, що характеризується значними термінами прострочення платежів та змушує здійснювати пошук додаткових шляхів і джерел підвищення конкурентоспроможності підприємств на ринку товарів, робіт та послуг. Одним з таких джерел виступає дебіторська заборгованість, яка є однією із вагомих складових оборотних активів підприємств. Дебіторська заборгованість є важливим показником ліквідності та фінансової стабільності компанії.

Оцінити достовірність сформованої дебіторської заборгованості підприємства, її обсяг, структуру та можливість погашення вбачається можливим за допомогою залучення професійних експертів та отримання професійних аудиторських послуг. Аудит дебіторської заборгованості допомагає забезпечити достовірність та точність фінансової звітності компанії. Це підвищує довіру інвесторів, кредиторів, партнерів та інших зацікавлених сторін до компанії, сприяючи зниженню фінансових ризиків та вартості запозичень.

Тому дослідження питань, що стосуються методики та процедур надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості є важливими та актуальними в сучасних умовах.

Значний внесок у дослідження теоретичних питань, удосконалення методики та організації аудиту дебіторської заборгованості та його нормованого й інформаційного забезпечення зробили такі вітчизняні науковці як: О.Р. Антонюк, Ф.Ф. Бутинець, І.О. Власова, С.Ф. Голов, Г.М. Давидов, В.П. Завгородній, Г.Г. Кірейцев, Л.О. Лігоненко, А.П. Макаренко, Н.А. Мамонтова, Г.В. Нашкерська, В.Ю. Подмешальська, М.С. Пушкар, Сікора, К.С. Сурніна, та інші.

Разом з цим, багато питань нормативно-правового характеру та інформаційно-облікового забезпечення формування дебіторської заборгованості підприємств є суперечливими та на даний момент остаточно не врегульованими.

Серед основних недоліків існуючої системи інформаційно-облікового забезпечення дебіторської заборгованості можна визначити такі:

а) для забезпечення прийняття усіма зацікавленими особами вчасних та правильних рішень щодо чинної політики управління під час здійснення антикризового регулювання фінансово-господарської діяльності важливого значення набувають питання якості інформації щодо стану розрахунків з дебіторами, яка формується, базуючись на даних бухгалтерського обліку відповідних суб'єктів господарювання. Проте форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, яка рекомендована нормативно-правовими актами, не в повній мірі враховує специфіку даного активу, що спричиняє наявність різноманітних ознак його класифікації та значну кількість методів оцінки. Окрім цього, форми облікових реєстрів, які нині рекомендовані до використання, не надають можливості накопичування інформації щодо розрахунків із дебіторами за різними рівнями деталізації та узагальнення. Це спричиняє неможливість отримання інформації щодо наявної дебіторської заборгованості у необхідному вигляді та у необхідному обсязі, достатньому для відповідного оцінювання її стану та прийняття управлінських рішень загалом та з метою здійснення прогнозування ймовірної платіжної кризи підприємства, розробки рекомендацій щодо її недопущення;

б) не вирішеними є проблеми відображення в системі бухгалтерського обліку довгострокової дебіторської заборгованості, здійснення оцінки поточної дебіторської заборгованості у розрізі її видів;

в) використовувати у сучасних умовах функціонування підприємств України традиційні у світовій практиці методи аналізу дебіторської заборгованості не завжди можливо й доцільно у зв'язку із відсутністю необхідного обсягу реальної та доступної інформації відносно розрахунків з дебіторами. Наростаюча криза неплатежів, що характеризують сучасні умови функціонування вітчизняної економіки, викликає сумніви щодо об'єктивності, своєчасності й корисності отриманої в результаті аналізу інформації. У той же час застосування вітчизняних методик аналітичних досліджень не завжди надає

можливість однозначної оцінки стану дебіторської заборгованості, а також визначення реального ступеня її впливу на фінансовий стан підприємств.

Вказані проблеми свідчать про необхідність пошуку специфічних засобів підтвердження достовірності дебіторської заборгованості, спрямованих на отримання об'єктивної, комплексної інформації, достатньої для прийняття ефективних управлінських рішень щодо управління дебіторською заборгованістю. Такі засоби лежать у площині аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

Таким чином, актуальність та важливість вирішення означених зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є вивчення та узагальнення теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендації з удосконалення методики та процедур надання аудиторських послуг щодо підтвердження достовірності дебіторської заборгованості в системі обліку та звітності підприємства. Для досягнення мети дослідження в роботі поставлені такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості, як об'єкта аудиторського дослідження;
- вивчити та систематизувати нормативно-правове та інформаційне забезпечення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження дебіторської заборгованості ;
- дослідити порядок організації та методичні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості;
- розкрити організаційно-економічні особливості діяльності досліджуваного підприємства;
- висвітлити порядок підготовки та організації процесу надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах досліджуваного підприємства;

- описати методику та процедури надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах досліджуваного підприємства;
- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення процесів нормативного та інформаційного забезпечення аудиту дебіторської заборгованості;
- визначити перспективні напрями удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості.

Об'єктом дослідження є процеси здійснення аудиторського дослідження дебіторської заборгованості підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних, організаційних та практичних засад надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація), так і емпіричні (документування, розрахунково-аналітичні та балансово-звітні прийоми). Крім того, застосовано методи теоретичного узагальнення і порівняння – для розкриття економічного змісту дебіторської заборгованості; комплексного і системного підходів – для дослідження якості інформаційного забезпечення дебіторської заборгованості та розроблення методичного підходу до класифікації дебіторської заборгованості в системі управління підприємством; статистичні методи – для обробки масивів інформації, що міститься у статистичній та фінансовій звітності досліджуваного підприємства; методи формалізації і математичного моделювання – для розробки концептуальних основ методики аудиту дебіторської заборгованості; абстрактно-логічні – для формулювання теоретичних висновків і узагальнень.

Інформаційне забезпечення проведених досліджень. Інформаційною базою даного дослідження є нормативні документи України та зарубіжних країн з організації та методики надання аудиторських послуг, проведення аудиту дебіторської заборгованості, організації відображення дебіторської заборгованості в обліку та звітності, цивільне, господарське та податкове законодавство,

фінансова та статистична звітність досліджуваного підприємства. Методологічною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері аудиту, бухгалтерського обліку, економічного аналізу, економічної теорії, довідково-інформаційні та періодичні видання, Інтернет – ресурси.

Теоретична та наукова значимість отриманих результатів полягає у наступному:

- обґрунтовано необхідність впровадження в практику діяльності підприємств внутрішнього аудиту, розроблено алгоритм та інструменти внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості;

- рекомендовано, в напрямі удосконалення процедур аудиту дебіторської заборгованості методику проведення комплексного аналізу дебіторської заборгованості, який включає ретроспективний, перспективний та стратегічний види аналізу, а також традиційні методи розрахунку показників стану та обсягів дебіторської заборгованості.

- обґрунтовано підходи щодо удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості, що ґрунтуються на визначенні та класифікації документального забезпечення організації аудиторської перевірки, розроблені моделі робочих документів для виконання аудиторських процедур аудиту дебіторської заборгованості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні методичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення методики та процедур надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності аудиторської заборгованості задля надання користувачам якісних аудиторських послуг, спрямованих на підвищення фінансової прозорості, зниження ризиків та покращення управління фінансовими ресурсами підприємства.

Впровадження запропонованих рекомендацій у практичну діяльність суб'єктів аудиту забезпечить підвищення ефективності аудиту та якості аудиторських послуг.

Апробація результатів дослідження та їх публікація. Результати дослідження обговорювалися на засіданні LVII науково-технічної конференції здобувачів вищої освіти ЦНТУ присвяченої «Дню науки-2023» (23 квітня 2023 р.), доповідь на тему: «Обмеження та можливості в аудиторській діяльності»; засіданні LVIII науково-технічної конференції здобувачів вищої освіти ЦНТУ присвяченої «Дню науки-2024» (16 травня 2024 р.), доповідь на тему: «Аналітичні методи в системі аудиторських процедур оцінки дебіторської заборгованості»; III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і учнівської молоді «Облік, оподаткування і контроль в управлінні» (17 квітня 2024 р.), доповідь на тему: «Аналітичні методи як складові аудиторських процедур перевірки дебіторської заборгованості», опублікована у збірнику матеріалів конференції.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «Теоретичні основи формування методики та визначення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості», розкриваються теоретичні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості, як об'єкта аудиторського дослідження, висвітлюються питання нормативно-правового та інформаційного забезпечення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження дебіторської заборгованості, досліджено організаційні етапи та методичні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

В другому розділі «Методика та процедури надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості (на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд»)» висвітлено організаційно-економічну характеристику діяльності досліджуваного підприємства, характеризується процес підготовки та організації надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості, висвітлюється порядок надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості.

Третій розділ «Шляхи вдосконалення методики та процедур аудиту дебіторської заборгованості», містить рекомендації щодо удосконалення процесів нормативного та інформаційного забезпечення аудиту дебіторської заборгованості, окреслюються перспективні напрями удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості.

Обсяг роботи. Повний текст випускної кваліфікаційної роботи викладений на 146 сторінці друкованого тексту, в якому 31 таблиця, 24 рисунки, 5 додатків, список використаних джерел включає 76 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕДУР НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ З ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості, як об'єкта аудиторського дослідження

Успішний досвід західних країн свідчить, що дебіторська заборгованість у їхніх активах становить 20-21 % [82]. Невисокий відсоток українських фірм та компаній можуть показати такий показник в своїх балансах. На жаль, реальний розмір дебіторської заборгованості на більшості українських підприємств становить від 40 до 60 % у їхніх активах [27]. Обсяг кредитного продажу є одним з показників, що визначають загальну суму дебіторської заборгованості на певну дату. Достатньо високий його відсоток свідчить про недосконалість систем управління заборгованістю на підприємствах. Така ситуація свідчить про те, що необхідним є здійснення ефективного управління дебіторською заборгованістю, що є неможливим без її раціонального визнання та оцінки.

Господарська практика промислових підприємств свідчить, що на розрахунки з покупцями за відвантажену продукцію (надані роботи чи послуги) припадає більше ніж 80 % загального обсягу дебіторської заборгованості, що робить її одним з основних об'єктів фінансового управління підприємства [27]. Саме тому, особлива увага в процесі дослідження і зосереджена на обліковому відображенні поточної дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість визнається під час продажу (відвантаження) продукції (товарів, робіт, послуг) та оцінюється за первісною вартістю [55]. Тобто відбувається розрив між нарахуванням доходів та реальним отриманням грошових коштів. І чим більший часовий розрив між двома подіями, тим менша імовірність закриття дебіторської заборгованості. Крім того, можливі випадки, коли підприємство вже ніколи й не отримає погашення заборгованості через цілий

ряд причин. Внаслідок цього, постає проблема реальної оцінки дебіторської заборгованості.

Виникнення дебіторської заборгованості – це об’єктивний процес, який зумовлений існуванням ризиків при проведенні взаєморозрахунків між контрагентами за результатами господарських операцій [71]. Проте на її розмір та структуру впливає ряд факторів, які можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів належать стан рахунків в країні, рівень інфляції, вид продукції (товарів та послуг) до внутрішніх - грошово-кредитна політика підприємства, види розрахунків тощо (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Фактори, що визначають розмір дебіторської заборгованості [73, 26].

Зовнішні фактори практично не залежать від діяльності підприємств і обмежити їх вплив досить складно. Внутрішні - залежать від того, наскільки фінансові менеджери фірми володіють навичками управління дебіторською заборгованістю.

Одним із складних питань в управлінні підприємствами на сьогодні є питання, пов’язані із управлінням дебіторською заборгованістю, оскільки наявні

проблеми неплатежів стоять нині дуже гостро. Тому підприємства намагаються налагоджувати якомога повний контроль за наявною дебіторською заборгованістю, нерідко забуваючи за таких умов і про власні борги, що виникають перед контрагентами, а це вже призводить до додаткових втрат підприємства, що пов'язані із сплатою штрафних санкцій за договорами із контрагентами та майнової відповідальності. Тому ефективне управління дебіторською заборгованістю багато в чому визначає фінансовий успіх діяльності підприємства.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю на підприємстві передбачає необхідність вирішення наступних завдань:

- з'ясування економічної сутності дебіторської заборгованості, причин та обставин її виникнення на підприємстві;
- обґрунтування класифікації дебіторської заборгованості;
- чітке визначення критеріїв визнання дебіторської заборгованості;
- з'ясування чинної методики обліку дебіторської заборгованості, у тому числі простроченої та безнадійної та встановлення її ефективності;
- проведення аналізу та поточного оцінювання дебіторської заборгованості.

Вирішення означених завдань потребує з'ясування сутності економічної категорії «дебіторська заборгованість».

Як свідчить аналіз літературних джерел, кардинальних змін у сприйнятті та розумінні поняття «дебіторська заборгованість» впродовж тривалого періоду часу не відбувалося.

Трактування поняття «дебіторська заборгованість», в сучасному його розумінні, датується ще восьмим століттям нашої ери. За інформацією, яка наводиться в сучасній економічній літературі, сказано, що значний внесок у розуміння і визначення сутності поняття дебіторська заборгованість зробили Е. Дегранж та Дж. Дзаппи, оскільки саме вони «почали розглядати дебіторську заборгованість як один з показників, що характеризує фінансовий стан підприємства – показник його фінансової конкурентоспроможності, тобто

кредитоспроможності, платоспроможності, виконання зобов'язань перед іншими підприємствами» [78].

Термін «дебіторська заборгованість» походить від таких латинських слів: «debeo», «debitum», що в перекладі означають «бути належним» або «бути зобов'язаним» [75].

З плином часу трактування понять «дебітор» і «дебіторська заборгованість» суттєво не змінилися, проте розвиток фінансів і бухгалтерського призвели до удосконалення цих понять. Вже на початку 20-го сторіччя Попов А.З. визначав дебіторську заборгованість як «борг на користь підприємства» та називав дебіторською заборгованістю «ту чи іншу частину господарських засобів підприємства, що вибула зі складу даного підприємства і перебуває у фактичному розпорядженні інших підприємств, виконуючи там роль капіталу» [28].

За визначенням, яке дає електронна Економічна енциклопедія (Словопедія) «дебітор» (від латин. debitor) - це юридична чи фізична особа, що має фінансову або матеріальну заборгованість перед іншою юридичною чи фізичною особою, а «дебіторська заборгованість» - це сума боргів, не сплачених підприємству, організації, установі [28].

У Бухгалтерському словнику поняття дебіторська заборгованість трактується як: «1) сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату балансу; 2) частина оборотного капіталу, а також вимоги на його отримання у вигляді готівки, матеріальних та інших ресурсів від суб'єктів господарювання; 3) заборгованість інших підприємств або окремих осіб за платежами даному підприємству» [13]. Згідно Економічної енциклопедії «дебіторська заборгованість - це частина оборотного капіталу підприємства, компанії; сума, яку заборгували підприємству, організації, компанії інші юридичні особи і компанії, а також громадяни, що є їх боржниками за поставку товарів, виконання робіт надання послуг» [29].

Вітчизняні фахівці в сфері бухгалтерського обліку розглядають дебіторську заборгованість як: «суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [14]; «заборгованість, яка виникає в ході взаємовідносин підприємства з

економічними агентами (юридичними і фізичними) і належить даному підприємству на певну дату» [67]; «суму боргових вимог, які утворилися у різних юридичних та фізичних осіб перед підприємством у процесі господарської діяльності [69].

Досліджуючи закордонну фахову літературу, знаходимо декілька варіантів тлумачення поняття, яке є аналогом поняття «дебіторська заборгованість», а саме, дебіторська заборгованість «accounts receivable» (англ.) має наступні варіанти перекладу: «рахунки до отримання», «дебітор за розрахунками» та «рахунки дебіторів». Так, Д. Стоун та К. Хітчинг зазначають: «дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання», а дебітори – це особи, які винні гроші за товари і послуги, вже одержані, але не оплачені ними» [70]. Інші представники західного наукового світу визначають дебіторську заборгованість як «рахунки до отримання», вказуючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити корпорації (підприємству)» [8]. Переважна більшість західних економістів розглядає дебіторську заборгованість як цілісну категорію, яка включає як «кредитну політику» так і «політику управління дебіторською заборгованістю». Зокрема, Дж. Ван Хорн під дебіторською заборгованістю розуміє певний «кількісний результат, що виникає внаслідок реалізації кредитної політики підприємства» [7], а Барт Едвардс розуміє поняття «дебіторська заборгованість», суто як обліковий термін, який використовується виключно в бухгалтерському обліку [2].

Таким чином, в процесі вивчення довідкової та навчальної літератури було з'ясовано, що наразі відсутня єдність серед фахівців щодо трактування поняття «дебіторська заборгованість». Найвні підходи щодо визначення досліджуваного поняття наведено у табл. 1.1.

Як свідчить наведена в табл. 1.1. інформація, різні автори по-різному трактують поняття дебіторської заборгованості, хоча по суті сприймають її як суму боргу підприємству від його контрагентів, який утворюється у процесі провадження господарської діяльності. Тобто основною умовою виникнення дебіторської заборгованості є процес провадження підприємством господарської

діяльності, а також наявність здійснюваних розрахунків з іншими підприємствами або фізичними особами.

Таблиця 1.1.

Підходи науковців до трактування сутності поняття «дебіторська заборгованість»

№ з/п	Автор [джерело]	Підходи до трактування сутності досліджуваного поняття
1	Голов С.Ф. [19]	фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони
3	Лищенко О.Г. [48]	фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
4	Момот Т.В. [53]	безвідсоткова позика контрагентам
5	Крайник О.П., Клепікова З.В. [39]	форма відстрочки платежу – (відкритий кредит) неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовником або реалізації продукції покупцю з відстрочкою оплати за них. Такий кредит вважається безкоштовним та без чіткого визначення строку
7	Кірейцев Г.Г. [37]	складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг
8	Береза С.Л. [3]	сума боргів юридичних і фізичних осіб перед підприємством
9	Матицина Н. [49]	розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку оплати їх

В той же час, визначення сутності поняття дебіторської заборгованості деякими авторами не можна вважати вичерпним і повним, оскільки це поняття розглядається ними з використанням різних підходів, а саме: через представлення і сприйняття дебіторської заборгованості виключно у формі грошових коштів; через розгляд поняття заборгованості лише з позиції кредитора, при цьому не враховується наявність іншої сторони, яка теж має свої зобов'язання; через розуміння дебіторської заборгованості як величини вкладених грошових коштів в оборотні активи підприємства або як кошти у розрахунках, що, відповідно, не повністю розкриває сутність поняття; не враховується наявність фактора часу, який є визначальним для подальшої класифікації дебіторської заборгованості.

Більш коректним, на нашу думку, було б сприйняття дебіторської заборгованості з точки зору її розуміння як певної величини зобов'язань боржника щодо сплати грошових коштів, передачі майна, виконання робіт чи надання послуг на конкретно встановлену дату. Таке визначення відображає реальний стан дебіторської заборгованості та враховує термін погашення.

Для обґрунтування сутності дебіторської заборгованості вважаємо за необхідне окреслити підстави виникнення дебіторської заборгованості та визначити ймовірних дебіторів. В табл. 1.2. наведено перелік контрагентів, з якими у суб'єкта господарювання в процесі провадження ним фінансово-господарської діяльності можуть виникати фінансово-господарські відносини, що спричиняють виникнення дебіторської заборгованості (табл. 1.2) [73].

Таблиця 1.2

Контрагенти, з якими пов'язана діяльність підприємства та підстави виникнення дебіторської заборгованості

Контрагенти	Підстави виникнення дебіторської заборгованості
Покупці продукції, товарів, робіт, послуг (юридичні та фізичні особи)	реалізація продукції, надання послуг з відстрочкою платежу пред'явлені претензії за порушення договірних зобов'язань
Постачальники сировини, матеріалів, продукції, товарів, робіт, послуг (юридичні та фізичні особи)	авансові платежі постачальникам пред'явлені претензії по виявленому невідповідності цін, тарифів, якості товарів, послуг, робіт договірними умовами, щодо недостач вантажів
Засновники	заборгованість по внесках до статутного капіталу
Фіскальні органи	фіскальні платежі
Наймані працівники	аванси по заробітній платі видача підзвітних сум завдана матеріальна шкода позики
Банківські установи	покупка-продаж іноземної валюти покупка-продаж цінних паперів претензії по помилкових списаннях з розрахункового рахунку, за порушення терміну здійснення операцій за рахунком клієнта
Страхові компанії	страхові виплати
Дочірні (залежні) товариства	розрахунки по господарських товариствах

Що стосується визначення сутності та порядку визнання дебіторської заборгованості у нормативно-правових актах, то слід сказати, що в Україні визнання та оцінка дебіторської заборгованості регулюються Національним

положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО) 10 «Дебіторська заборгованість» та НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

Проте, слід зазначити, що згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним стандартам. В даному контексті слід вказати на те, що Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі МСФЗ) не передбачають єдиного стандарту, який би регламентував порядок обліку дебіторської заборгованості та її відображення у звітності, на відміну від вітчизняної практики.

В закордонній практиці облік дебіторської заборгованості регламентується декількома міжнародними стандартами, а саме: МСФЗ 1 «Подання фінансових звітів», МСФЗ 8 «Чистий прибуток або збиток за період, суттєві помилки та зміни в обліковій політиці», МСФЗ 11 «Будівельні контракти», МСФЗ 18 «Дохід», МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [51].

Розглянемо особливості визначення та визнання дебіторської заборгованості у вітчизняному та міжнародному законодавстві.

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» дебіторську заборгованість визначає «як суму заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату» [26]. Таке трактування включає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до настання дати її погашення, так і заборгованість дебіторів, яка призначена для подальшого перепродажу. При цьому, дебіторами вважаються всі юридичні та фізичні особи, які заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів внаслідок минулих подій [26].

Заборгованість дебіторів, яка призначена для перепродажу, придбавається, або створюється підприємством, з метою отримання прибутку, або у вигляді відсотків, дивідендів, тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості, згідно з п.4 НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти», визнається фінансовим активом, призначеним для перепродажу, й повинна відображатися та оцінюватися в обліку відповідно до стандарту [76].

Визначення, наведене в НП(С)БО 10, хоча й досить стисле, проте по суті значно ширше, так як включає всю заборгованість підприємству, в тому числі й ту, яка визнається фінансовими інвестиціями.

У НП(С)БО 13 «Фінансові активи» (п. 4) дається визначення дебіторській заборгованості, що не призначена для продажу, – «дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт і послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу» [76]. Таке тлумачення, на нашу думку, більш точно визначає сутність поняття «дебіторська заборгованість».

Слід зазначити, що МСФЗ не надають єдиного визначення поняття дебіторської заборгованості. Проте, його можна сформулювати на підставі інформації, яка наведена в МСФЗ 1 «Подання фінансової звітності», МСФЗ 8 «Чистий прибуток або збиток за період, суттєві помилки та зміни в обліковій політиці», МСФЗ 11 «Будівельні контракти», МСФЗ 18 «Дохід» та МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», де дебіторська заборгованість – це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства. Також у п. 9 МСФЗ 39 зазначається: «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку» [51]. Отже, відповідно до міжнародних стандартів, дебіторська заборгованість визнається фінансовим інструментом.

Досліджуючи порядок визнання дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами слід вказати на наявні між ними відмінності:

- згідно з НП(С)БО 10 «дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг» [26];

- згідно з МСФЗ 39 «підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності» [54].

Визнання дебіторської заборгованості в зарубіжній практиці має певні складнощі у зв'язку із використанням гнучкої системи знижок, які можуть надаватися дебіторам: торгових, які представляють собою відсоткові знижки від базової ціни та знижок за умови надходження оплати у визначений строк, тобто таких, що застосовуються в залежності від строку оплати. При цьому існує два методи відображення таких знижок: валовий та чистий [18].

Підходи щодо оцінки поточної дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці висвітлено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Вітчизняна та зарубіжна практика оцінки дебіторської заборгованості

Вітчизняна практика		Зарубіжна практика		
На дату виникнення	На дату складання Балансу	На дату виникнення	На дату погашення	На дату складання балансу
за первісною вартістю	— за первісною вартістю; — за чистою вартістю реалізації (сума поточної дебіторської заборгованості мінус резерв сумнівних боргів)	Валовий метод		
		за сумою виставленого рахунку	з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки)	за сумою, скоригованою на знижку
		Чистий метод		
		за сумою, зменшеною на величину знижки	— з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки); — знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф» (за умови оплати пізніше періоду дії знижки)	за сумою, скоригованою на знижку

Як бачимо у вітчизняній та міжнародній практиці є суттєві відмінності у методиці оцінки дебіторської заборгованості. Вітчизняною практикою не передбачено поняття знижок, а зарубіжні нормативні документи не містять точного визначення поняття резерву сумнівних боргів. Проте, поняття резерву висвітлено у МСБО 39 таким чином: «якщо є об'єктивне свідчення того, що відбувся збиток від зменшення корисності фінансових активів, що оцінюються за амортизованою собівартістю, то балансову вартість активу слід зменшити прямо

або застосовуючи рахунок резервів. Суму збитку слід визнавати у прибутку чи збитку [54].

Це положення відповідає п. 7 НП(С)БО 10, де йдеться про те, що «поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбані заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, тобто як сума поточної дебіторської заборгованості мінус резерв сумнівних боргів» [26].

Отже, можемо зробити висновок, що вимоги П(С)БО 10 є аналогічними до вимог МСБО 39 в частині формування резерву сумнівних боргів.

Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості у міжнародній та вітчизняній практиці наведено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості у міжнародній та вітчизняній практиці

Ознака	Згідно НП(С)БО	Згідно МСБО (МСФЗ)
1	2	3
1. Визнання дебіторської заборгованості	<p>НП(С)БО 10 Визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних переваги та може бути достовірно визначена її сума (п. 5).</p> <p>НП(С)БО 13 Безумовні права вимоги визнаються фінансовими активами, якщо за умовами контракту підприємство має право на отримання грошових коштів (п. 11).</p>	<p>МСФЗ 39 Підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності (п. 29а)</p>
2. Класифікація дебіторської заборгованості	<p>1. Довгострокова (п. 4 НП(С)БО 10) 2. Поточна (п. 4 НП(С)БО 10), у т. ч.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – за товари, роботи, послуги; – за розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, нарахованими доходами, внутрішніми розрахунками; – інша дебіторська заборгованість. 	<p>1. Непоточна (довгострокова) (§ 57 МСБО 1) 2. Поточна(п. «є» § 54 МСБО 1):</p> <ul style="list-style-type: none"> – торговельна; – інша.
3. Оцінка дебіторської заборгованості	<p>Відповідно до п. 6 НП(С)БО 10:</p> <p>1. Поточна заборгованість визнається одночасно з визнанням доходу від реалізації та оцінюється за первісною вартістю.</p>	<p>Оцінюється за справедливою вартістю, включаючи витрати по здійсненню операції. Після первісного визнання дебіторська заборгованість</p>

Ознака	Згідно НП(С)БО	Згідно МСБО (МСФЗ)
1	2	3
	2. Під час надання відстрочення платежу з утворенням різниці між справедливою вартістю і номінальною сумою майбутнього платежу різниця визнається доходом за нарахованими процентами	Оцінюється за амортизованою собівартістю за допомогою методу ефективного процента (§ 46 МСБО 39)
4. Припинення визнання	Якщо пройшов термін позовної давності. Списуються борги за рішенням керівника за рахунок резерву сумнівних боргів або на фінансові результати підприємства.	Коли організація втрачає контроль над правами за контрактом (договором).
5. Відображення у фінансовій звітності	1. Поточна дебіторська заборгованість включається до підсумку балансу за чистою вартістю реалізації, яка дорівнює первісній вартості за вирахуванням суми резерву сумнівних боргів (п. 4,7 НП(С)БО 10). При цьому первісна вартість і сума РСБ показуються в балансі окремими рядками. 2. Довгострокова дебіторська заборгованість, що підлягає погашенню протягом 12 місяців із дати балансу, відображається на ту ж дату у складі поточної. А та, на яку нараховуються проценти, відображається за теперішньою вартістю.	Торговельна дебіторська заборгованість відображається у фін звітності за чистою вартістю реалізації без зазначення первісної вартості та суми РСБ. Така оцінка не є згортанням (§ 33 МСБО 1)
6. Формування резерву сумнівних боргів	Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів: – застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості; – застосування коефіцієнта сумнівності. За першим методом величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. За другим – величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності	Визначення вірогідності стягнення заборгованості по кожному дебіторові і нарахування резерву лише по тим дебіторам, стягнення заборгованості з яких є сумнівним. Нарахування резерву в процентному відношенні від виручки за період. Розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп залежно від періодів відстрочки

Побудовано на основі [46]

Як бачимо з інформації, наведеної у таблиці, майже за всіма критеріями є як спільні так і відмінні риси обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО та МСБО, що зумовлені як підходами до визначення дебіторської заборгованості, так і особливостями організації взаємовідносин підприємств із їх контрагентами (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Спільні та відмінні підходи в організації обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО та МСБО (МСФЗ)

Ознака	Спільні підходи	Відмінні підходи
1. Визнання дебіторської заборгованості	Визнання дебіторської заборгованості відбувається за умови, що в майбутньому підприємство отримає певні економічні вигоди від неї (грошові або інші цінності)	За МСБО визнання дебіторської заборгованості має більше юридичне підґрунтя
2. Класифікація дебіторської заборгованості	Класифікація дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну	Різна класифікація поточної дебіторської заборгованості
3. Оцінка дебіторської заборгованості	Первісне визнання та оцінка дебіторської заборгованості здійснюється за первісною вартістю, що включає в себе витрати на придбання або випуск цього активу	Після первісного визнання дебіторська заборгованість, що є фінансовим інструментом згідно з МСБО 39, оцінюється за амортизованою собівартістю за допомогою методу ефективного процента
4. Припинення визнання	-	За МСБО підприємство може припинити визнання дебіторської заборгованості раніше закінчення строку позовної даності
5. Відображення у фінансовій звітності	Поточна дебіторська заборгованість включається до підсумку балансу за чистою вартістю реалізації	За П(С)БО 10 первісна вартість і сума РСБ показуються в балансі окремими рядками. За МСБО не зазначається первісна вартість та сума РСБ
6. Формування резерву сумнівних боргів (РСБ)	Схожими є перші методи визначення та розрахунку РСБ, що ґрунтуються на аналізі платоспроможності кожного конкретного дебітора	За МСБО немає чітко прописаних методів та правил розрахунку РСБ

Таким чином, згідно проведеного аналізу особливостей визнання та оцінки дебіторської заборгованості у міжнародній та вітчизняній практиці можна відмітити що обидва підходи мають як спільні, так і відмінні риси.

Спільними рисами перш за все відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності. Обидва підходи зазначають, що дебіторська заборгованість відображається у звітності у залежності від її класифікації на короткострокову та довгострокову.

Основними відмінностями обліку дебіторської заборгованості є те, що виходячи з положень НП(С)БО, дебіторська заборгованість за товари (роботи,

послуги) на дату балансу оцінюється за чистою реалізаційною вартістю, а дебіторська заборгованість, що є фінансовим активом, оцінюється за амортизованою вартістю [26; 76].

Також відмінним є і методи формування резерву сумнівних боргів. В Україні існує два методи формування резервів: застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості та застосування коефіцієнта сумнівності. В міжнародній практиці використовуються такі методи: формування резерву з урахуванням вірогідності стягнення заборгованості по кожному дебітору, нарахування резерву сумнівних боргів в процентному відношенні від виручки за період та розподіл дебіторської заборгованості на кілька груп в залежності від періодів відстрочки.

Відмінними є і строки припинення визнання дебіторської заборгованості на підприємстві. Згідно вітчизняного підходу заборгованість, строк позовної давності якої вже минув списуються за рахунок резерву сумнівних боргів або на фінансові результати підприємства згідно рішення керівника; в той час, як у міжнародній практиці заборгованість перестає визнаватись коли організація втрачає контроль над правами згідно контракту або договору.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження щодо визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість» нами було сформовано таке його визначення: дебіторська заборгованість – це сума заборгованості контрагентів підприємства (юридичних і фізичних осіб) в готівковій та безготівковій формі, на його користь на певну дату, що виникла у результаті минулих подій, пов'язаних із передачею майна, реалізацією продукції, товарів, виконанням робіт та наданням послуг чи з іншими операціями, що супроводжують фінансово-господарську діяльність підприємства та підлягають погашенню у майбутньому, внаслідок чого у підприємства виникає право вимагати у боржника сплатити суму сформованого боргу.

Розглядаючи дебіторську заборгованість як економічну категорію, не можемо не відмітити її дуальний характер, оскільки сам факт виникнення дебіторської заборгованості з однієї сторони є вигідним для підприємства, так як зростає товарооборот, а відповідно й величина валового доходу та прибутку (за

умови незмінних інших умов). З іншої сторони, виникнення дебіторської заборгованості супроводжується відволіканням обігових коштів підприємства з його господарського обороту та може спричинити непрямі втрати його доходів. При цьому із збільшенням періоду погашення дебіторської заборгованості зменшується дохід від коштів, які вкладені у дебіторів (через інфляцію кошти знецінюються, для управління дебіторською заборгованістю потрібні додаткові видатки тощо).

Розглянемо підходи щодо класифікації дебіторської заборгованості, хоча деякі моменти, які стосуються класифікаційних ознак дебіторської заборгованості були нами вже розглянуті під час порівняльної характеристики НП(С)БО і МСБО.

Відповідно до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» виділяють:

- довгострокову дебіторську заборгованість – «це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає у ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців із дати балансу» [26]. Види довгострокової дебіторської заборгованості наведено на рис. 1.2;

- поточну дебіторську заборгованість – «це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців із дати балансу» [26]. Види поточної дебіторської заборгованості наведено на рис. 1.3.

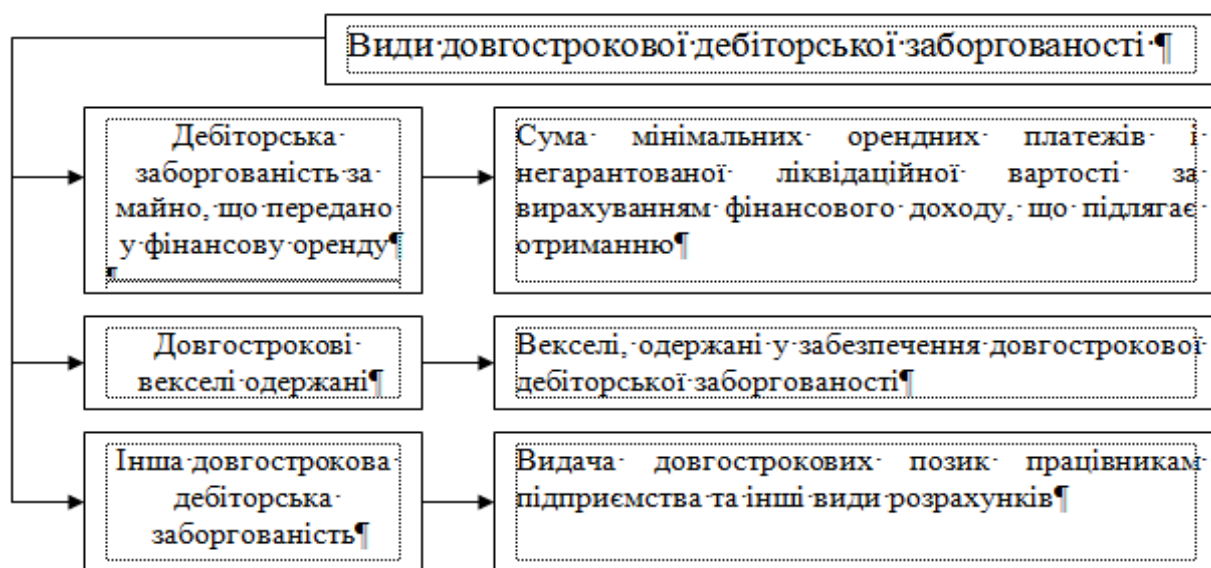

Рис. 1.2. Види довгострокової дебіторської заборгованості

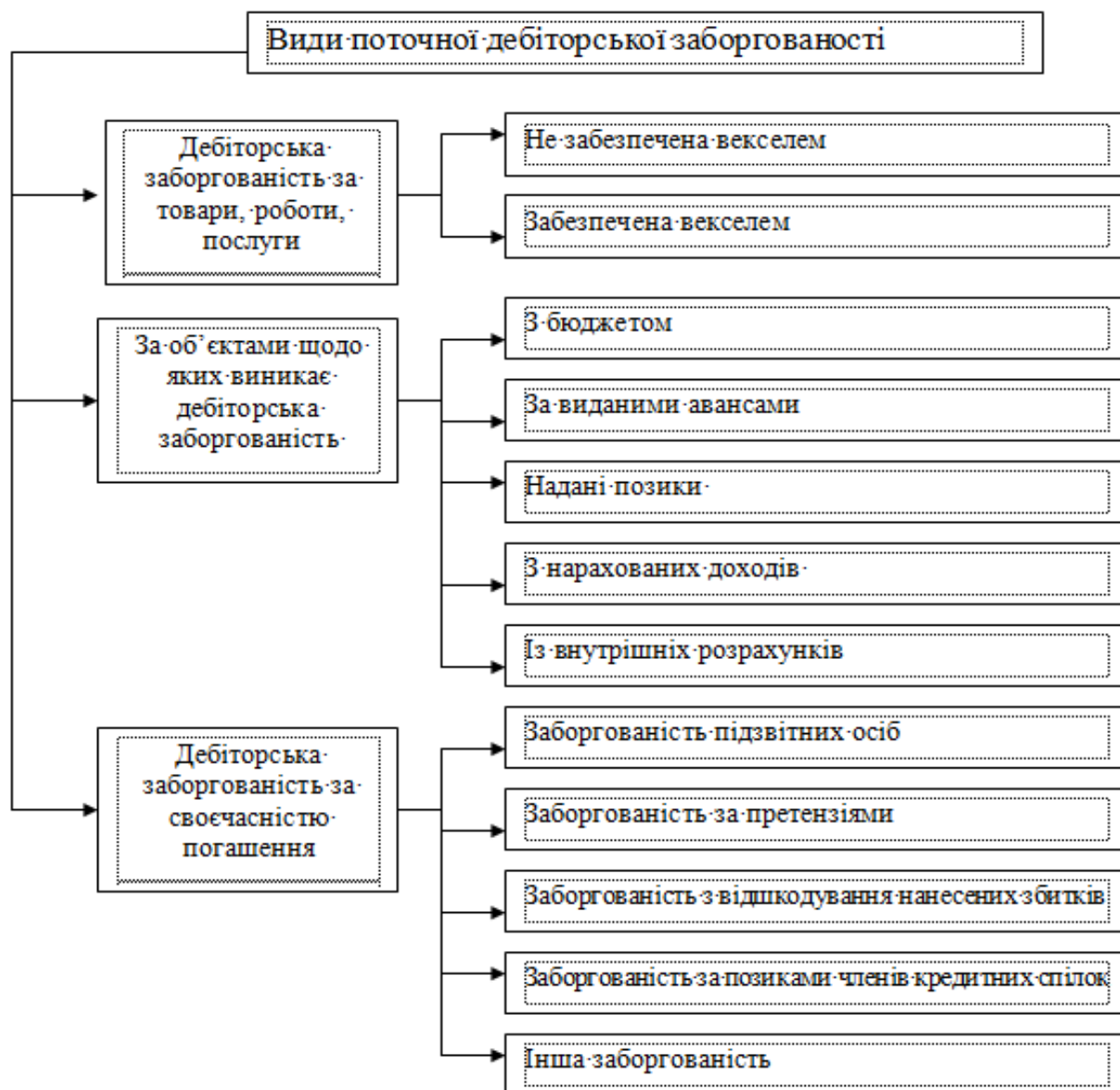

Рис. 1.3. Види поточної дебіторської заборгованості

Поточна дебіторська заборгованість відповідно до вітчизняного законодавства поділяється на такі види: очікувана, сумнівна, безнадійна. Очікувана дебіторська заборгованість – це заборгованість щодо якої існує висока ймовірність повернення боргу. Сумнівна дебіторська заборгованість – це заборгованість відносно якої існує невпевненість щодо її погашення боржником. Така заборгованість містить в собі ймовірні втрати підприємства. Безнадійна дебіторська заборгованість – це заборгованість, відносно якої існує чітка невпевненість щодо її повернення боржником або за якою минув термін позовної давності. Наявність безнадійної заборгованості означає реальні збитки для

підприємства, для компенсації яких підприємством може створюватися резерв безнадійних боргів [73].

«Сума поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги з вирахуванням резерву сумнівних боргів називається чистою реалізаційною вартістю дебіторської заборгованості. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів. Величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості» [26].

Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги базується на групуванні дебіторської заборгованості по строкам її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної такої групи.

Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з «фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, яка виникла за попередні звітні періоди. При цьому величина коефіцієнта сумнівності має пропорційну залежність від строків непогашення заборгованості: збільшення строків непогашення дебіторської заборгованості призводить до зростання коефіцієнта сумнівності» [26].

Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи.

При визначенні сумнівності дебіторської заборгованості важливим питанням є її поділ в залежності від забезпеченості на: забезпечену і незабезпечену.

Отже, П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачає класифікацію дебіторської заборгованості лише за термінами погашення, виділяючи довгострокову та поточну заборгованість, проте такий підхід не достатньою мірою дозволяє відобразити якісні характеристики дебіторської заборгованості та відображення інформації про неї у фінансовій звітності. Адже від класифікаційних ознак дебіторської заборгованості буде залежати як порядок її обліку так і ефективність управління нею.

Класифікація дебіторської заборгованості, яка регламентована НП(С)БО 10 та Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку наведена на рис. 1.4.

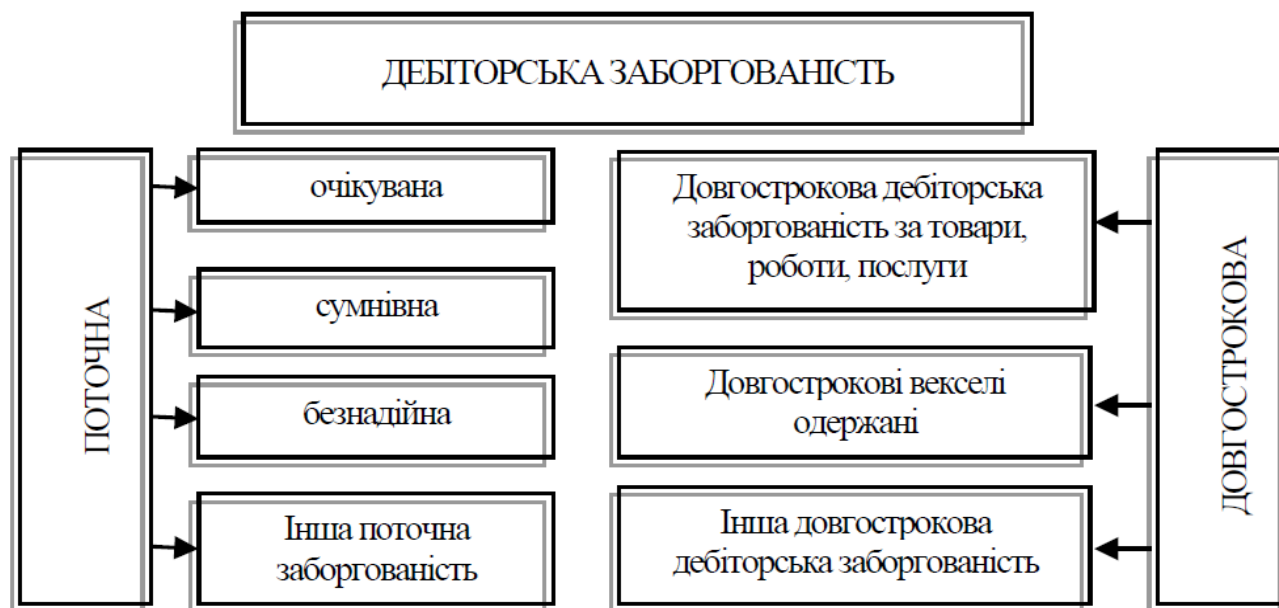

Рис. 1.4. Класифікація дебіторської заборгованості відповідно до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Слід вказати, що основним критерієм для поділу дебіторської заборгованості на поточну і довгострокову є часовий критерій, тобто узгоджений між контрагентами строк реалізації договірних прав на одержання від дебітора належної до погашення суми боргу, тобто термін погашення дебіторської заборгованості. Такий термін визначається, починаючи з дати балансу. Для поточної дебіторської заборгованості він визначається в межах 12 місяців. Проте, якщо операційний цикл на підприємстві перевищує 12 місяців, то критерієм поділу заборгованості на поточну і довгострокову буде термін, який дорівнює тривалості операційного циклу. Слід зазначити, що такий часовий критерій відноситься лише до операційної діяльності, «під операційною діяльністю розуміють основну діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю» [72].

Натомість у зарубіжних країнах чіткої класифікації дебіторської заборгованості у нормативних документах не знаходимо, там здебільшого передбачені лише загальні рекомендації відносно класифікаційних ознак

дебіторської заборгованості. Враховуючи такий підхід, кожне підприємство самостійно вирішує питання щодо ступеня деталізації дебіторської заборгованості задля її відображення в балансі та порядок розміщення різних видів дебіторської заборгованості в балансі. Відповідно, у балансі кожного підприємства за кордоном склад та структура дебіторської заборгованості можуть суттєво відрізнятись, на відміну від національної звітності, порядок формування інформації у якій про дебіторську заборгованість жорстко регламентований на законодавчому рівні.

Класифікація дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах наведена на рис. 1.5.

Існують також й більш широкі класифікаційні групи дебіторської заборгованості, які представлені на рис. 1.6. Наведена класифікація дебіторської заборгованості більш ґрунтовно розкриває природу походження її видів та надає можливість здійснення більш деталізованого її аналізу.

З класифікацією дебіторської заборгованості нерозривно пов'язана оцінка дебіторської заборгованості. Достовірна оцінка дебіторської заборгованості з метою відображення її в обліку має дуже важливе значення, так як впливає на правильність відображення інформації про дебіторську заборгованість в облікових регістрах та фінансовій звітності. Крім того, якщо дебіторську заборгованість достовірно не можна оцінити, то така заборгованість не може бути визнана активом та не може бути відображена у фінансовій звітності.

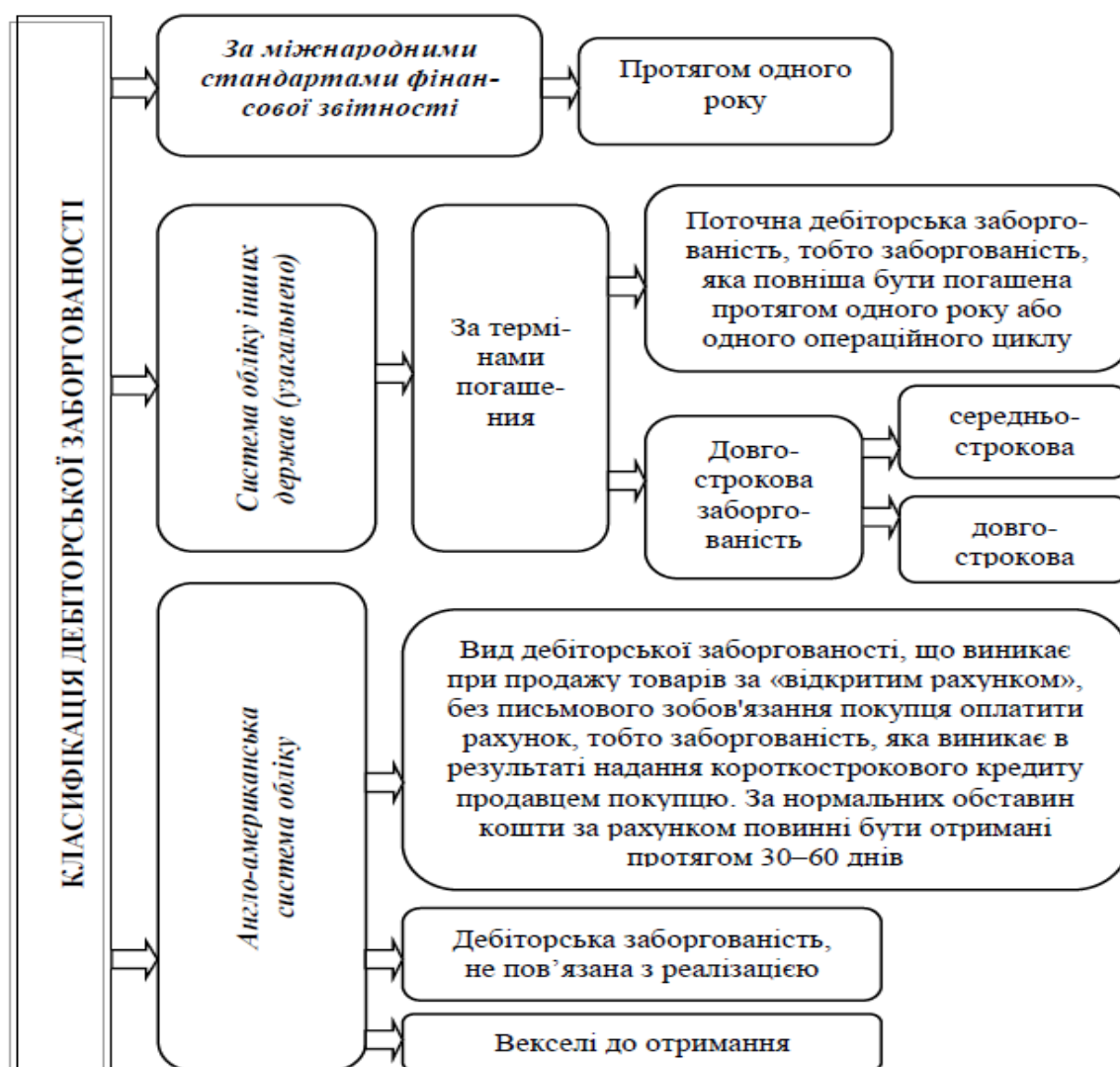

Рис 1.5. Підходи до класифікації дебіторської заборгованості в зарубіжних країнах

В системі національного законодавства питання, що пов'язані з визнанням та оцінкою дебіторської заборгованості висвітлюється у таких стандартах бухгалтерського обліку: НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

Дебіторська заборгованість, яка відображається у фінансовій звітності підприємства та є складовим елементом активу Балансу (звіту про фінансовий стан), повинна обчислюватися і відображатися в грошовій сумі, при цьому враховується оцінка дебіторської заборгованості за даними поточного обліку (рис. 1.7).

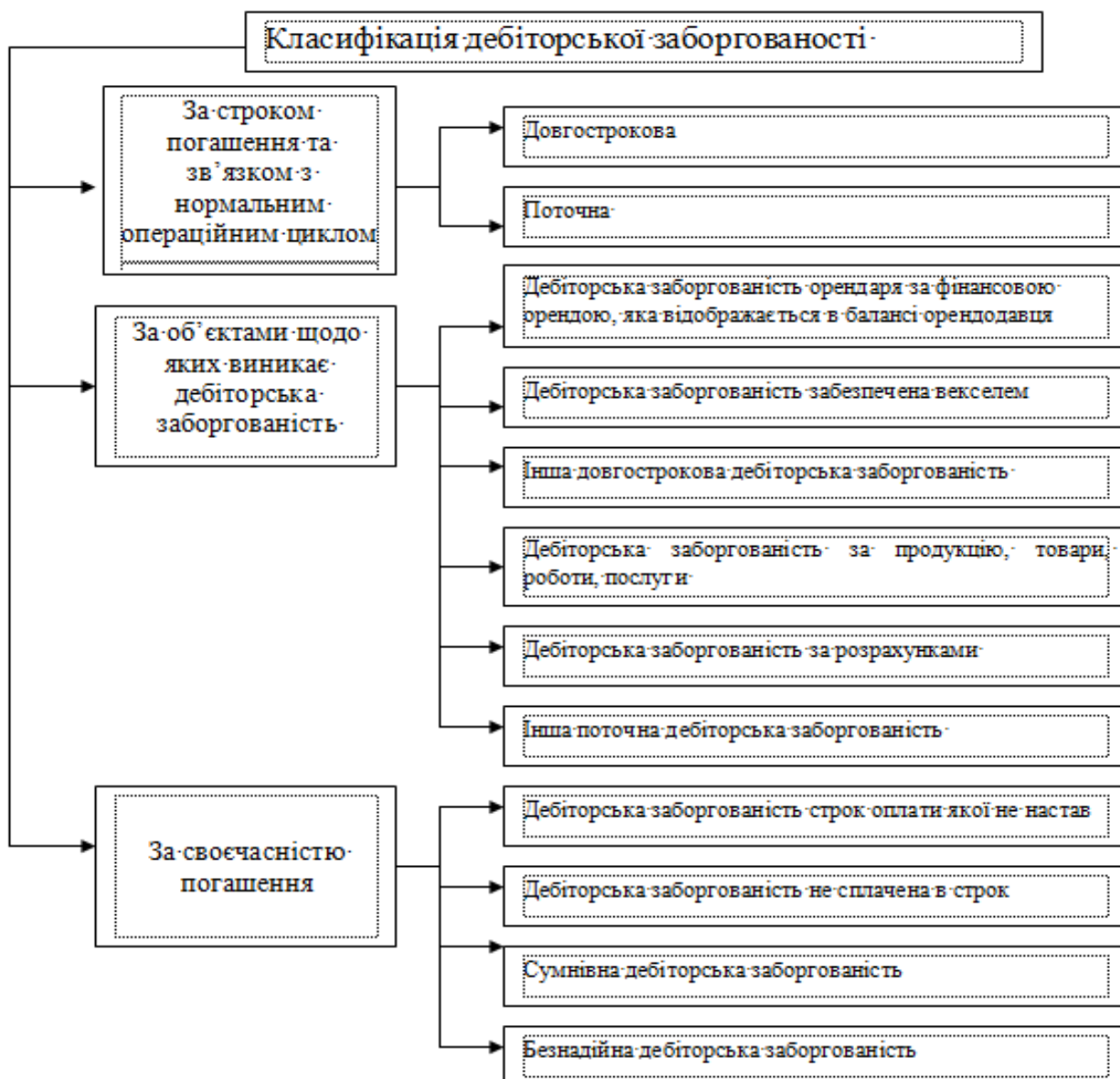

Рис. 1.6. Класифікація дебіторської заборгованості

Для відображення дебіторської заборгованості в обліку вітчизняна практика передбачає застосування декількох видів оцінок.

1. Дисконтована (теперішня) вартість майбутніх платежів, що очікуються для погашення дебіторської заборгованості. Ця оцінка використовується орендодавцями під час відображення в обліку платежів за договорами фінансової оренди. Сутність такої оцінки в наступному: «сума майбутніх платежів, яка, як очікується, надійде від орендарів для погашення заборгованості, повинна відображатися в сумі чистих інвестицій в оренду, вона дорівнює загальній сумі мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості за

мінусом незаробленого доходу» [26]. Такий вид оцінки досить широко розповсюджений у міжнародній практиці.

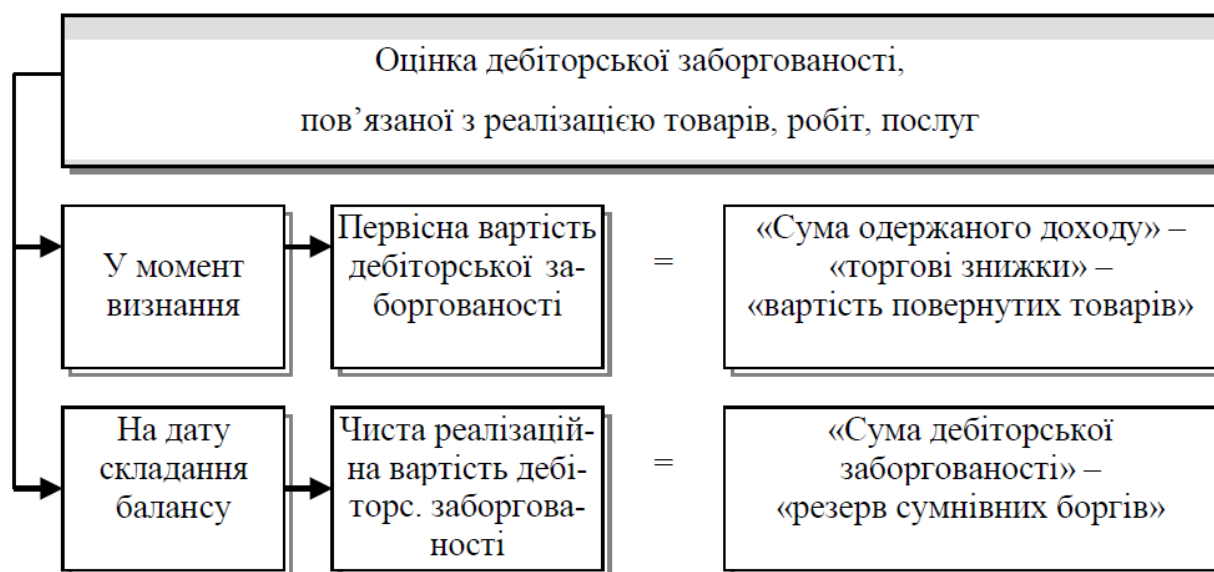

Рис. 1.7. Схема оцінки дебіторської заборгованості, пов'язаної з реалізацією товарів, робіт, послуг

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, також оцінюється за дисконтованою (теперішньою) вартістю. Порядок визначення дисконтованої (теперішньої) вартості залежить від виду дебіторської заборгованості та умов її погашення.

2. Чиста реалізаційна вартість. «Оцінка дебіторської заборгованості за чистою реалізаційною вартістю використовується для відображення в обліку поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги, тобто якщо така заборгованість визнана фінансовим активом (крім придбаній заборгованості, а також заборгованості, яка призначена для продажу)» [26]. Сутність оцінки дебіторської заборгованості за чистою реалізаційною вартістю полягає в наступному.

Підприємство, яке здійснює відвантаження продукції (товарів), яке виконує роботи або надає послуги не завжди негайно отримує відповідну оплату від покупців і замовників. Тобто підприємство наражається на певний ризик відносно надання відстрочки платежів для того, щоб збільшити обсяги реалізації у

сучасних конкурентних умовах. По суті, покупці отримують від підприємства комерційний кредит. За таких умов завжди залишається ризик того, що оплата від покупця надійне не своєчасно або взагалі не надійде. Водночас, відповідно до принципу нарахування, підприємством у момент відвантаження продукції (товарів), виконання робіт або надання послуг у бухгалтерському обліку повинен бути визначений дохід від їх реалізації. У дохід підприємством включаються також борги, що, ймовірно, не будуть оплачені ніколи. Це призводить до того, що реальний дохід, який підприємство має отримати в майбутньому, необґрунтовано завищений на суму вказаних боргів. Тому при визнанні величини доходу від реалізації його необхідно зменшити на суму сумнівних боргів. Цього також вимагає і принцип обачності, відповідно до якого завищувати доходи не дозволяється.

Як вже зазначалося вище, класифікація дебіторської заборгованості здійснюється на основі групування дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної з таких груп.

«Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Збільшення строків непогашення дебіторської заборгованості підприємства призводить до зростання величини коефіцієнта сумнівності. При цьому величина резерву сумнівних боргів розраховується як сума добутків поточної дебіторської заборгованості відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи» [26].

Отже, поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи та послуги в момент її виникнення та визнання активом призводить до збільшення доходу підприємства від реалізації. Однак, на дату балансу величина дебіторської заборгованості повинна бути зменшена на величину резерву сумнівних боргів.

Якщо відносно певної поточної дебіторської заборгованості створення резерву сумнівних боргів не передбачено, то за умови визнання її безнадійною, така заборгованість списується з балансу та відображається у складі інших операційних витрат.

3. Первісна вартість. «Оцінка дебіторської заборгованості за первісною вартістю застосовується для всіх видів довгострокової і поточної дебіторської заборгованості, які не є заборгованістю за продукцію, товари, роботи чи послуги, або очікуваними платежами за договорами фінансової оренди. Для таких видів дебіторської заборгованості резерв сумнівних боргів не створюється. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю тільки у момент свого виникнення та визначається на основі укладеного договору між продавцем та покупцем як справедлива вартість компенсації реалізованих активів, робіт, послуг, що підлягає відвантаженню продавцем та отриманню покупцем» [26].

4. Номінальна вартість. «Дебіторська заборгованість за номінальною вартістю в обліку та фінансовій звітності відображається лише у випадку, коли така заборгованість забезпечена вексями» [26].

Міжнародні практика передбачає оцінку дебіторської заборгованості на дату її виникнення, на дату погашення або на дату складання звітності. При цьому, існують певні особливості в оцінці. Так, на дату виникнення дебіторська заборгованість відображається в обліку за сумою виставленого рахунка або за сумою, що зменшена на величину знижки; на дату погашення дебіторська заборгованість відображається за сумою, що враховує знижку (оплата в період дії знижки), а на дату складання балансу – за сумою, що скоригована на величину знижки.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку не містять безпосередніх рекомендацій щодо визнання, класифікації та оцінки дебіторської заборгованості. Проте можна назвати декілька основних стандартів, які регламентують облік фінансових інструментів та у їх складі й дебіторської заборгованості. «МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання» регулює облік фінансових інструментів у частині розкриття та подання про них інформації у фінансовій звітності, але не визначає формату інформації, яку необхідно розкрити, та її розміщення у фінансовій звітності. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» розглядає питання визнання фінансових інструментів в обліку,

списання з балансу, а також первісної та подальшої оцінок. МСБО 7 «Фінансові інструменти: опис», встановлює загальні правила для усіх компаній: як фінансових так і не фінансових щодо розкриття інформації про фінансові інструменти у фінансових звітах» [73].

Отже, на відміну від національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які чітко регламентують питання визнання, класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, міжнародні стандарти надають лише загальні рекомендації відносно розкриття інформації про дебіторську заборгованість в обліку та у фінансових звітах.

1.2. Нормативно-правове та інформаційне забезпечення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження дебіторської заборгованості

В процесі провадження фінансово-господарської діяльності кожне підприємство вступає у взаємовідносини з іншими суб'єктами – постачальниками, покупцями, фінансово-кредитними організаціями, фіскальними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, найманими працівниками, засновниками та іншими контрагентами. Такі відносини, як правило, призводять до виникнення дебіторської заборгованості, яка знаходиться під постійним контролем обліково-фінансових служб підприємства та керівництва. Це, в свою чергу, вимагає формування якісної системи обліково-інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю. Організація такої системи регламентується нормативно-правовими актами, які умовно можна поділити на три рівні (табл. 1.6).

Перший рівень регламентації є визначальним і включає перелік звичайних та кодифікованих законів, які мають найвищу юридичну силу в системі нормативно-правових актів, які регламентують організацію обліку дебіторської заборгованості.

Таблиця 1.6

Нормативні документи, що регулюють облік дебіторської заборгованості

Рівень регламентації	Назва нормативного документа
Перший рівень	Господарський кодекс України
	Цивільний кодекс України
	Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»
	Податковий Кодекс України
	Закон України «Про захист прав споживачів»
Другий рівень	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»
	НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти»
	Інструкція про службові відрядження у межах України та за кордон
	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій
	Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій
Третій рівень	Наказ про облікову політику підприємства

Фундаментальні основи ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, як і всіх інших операцій, визначаються Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Він визначає «правові принципи регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні. У даному законі також визначене таке поняття як «зобов'язання». Відповідно до даного закону підприємство самостійно визначає облікову політику, де відображає основні засади ведення обліку відповідних об'єктів» [65].

Другий рівень регламентації регулює безпосередньо методологію формування в обліку інформації про дебіторську заборгованість підприємства та порядок розкриття інформації про таку заборгованість у фінансовій звітності. Одними з основних нормативних документів на цьому рівні є НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти». НП(С)БО 10 висвітлює інформацію про порядок визнання, оцінки, класифікації дебіторської

заборгованості, дає визначення поняття безнадійної дебіторської заборгованості, наводить можливі варіанти розрахунку резерву сумнівних боргів [26].

Не менш важливе значення в системі організації обліку дебіторської заборгованості мають нормативні документи, які визначають порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку. Такими документами є План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій [60] та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій (далі, Інструкція № 291) [60]. Ці документи визначають рахунки на яких відображаються операції з обліку дебіторської заборгованості та встановлюють порядок їх ведення. Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій для обліку дебіторської заборгованості призначені рахунки класу 1 «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти, розрахунки та інші активи».

На третьому (локальному) рівні – тобто на рівні підприємства, облік дебіторської заборгованості здійснюється на підставі Наказу про облікову політику підприємства, який формується виходячи із обраної стратегії діяльності підприємства. В Наказі про облікову політику мають бути висвітлені всі ключові елементи щодо обліку дебіторської заборгованості, які є специфічними для кожного конкретного підприємства, а саме: класифікація дебіторської заборгованості за видами та строками погашення; методи визначення величини резерву сумнівних боргів; спосіб розрахунку коефіцієнта сумнівності (за необхідності). Тобто в обліковій політиці підприємства зазначається, який з альтернативних варіантів передбачених НП(С)БО було обрано та буде застосовуватися на практиці.

Дотримання вимог означених нормативних документів в комплексі на всіх рівнях регламентації дозволить забезпечити підготовку повної, правдивої та неупередженої інформації для зацікавлених користувачів щодо стану дебіторської заборгованості.

З метою відображення в бухгалтерському обліку операцій з дебіторської заборгованості Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій та Інструкцією № 291 передбачено наступні рахунки (рис. 1.8). Для відображення довгострокової дебіторської заборгованості використовуються рахунки: 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду», 182 «Довгострокові векселі одержані», 183 «Інша дебіторська заборгованість». Для відображення поточної дебіторської заборгованості використовуються рахунки: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями», 362 «Розрахунки з іноземними покупцями», 371 «Розрахунки за виданими авансами», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків», тощо. Характеристика та призначення означених вище рахунків наведено у табл. 1.7.

Крім наведених у табл. 1.8 рахунків, для обліку дебіторської заборгованості також можуть використовуватися рахунки 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ», 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням», 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок», 379 «розрахунки за операціями з деривативами», які використовуються під час здійснення розрахунків по операціях з форвардними, ф'ючерсними контрактами (це рахунки 364, 379) та для здійснення внутрішніх розрахунків учасників промислово-фінансових груп (рахунок 363), а також по операціях, що пов'язані із видачею позик членам кредитних спілок (рахунок 376). Проте, такі операції досить специфічні, а відтак більшістю підприємств не проводиться.

Також одним із важливих рахунків в системі рахунків, призначених для обліку дебіторської заборгованості є рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів», який призначено для обліку резервів, які створюються підприємством для покриття поточної дебіторської заборгованості покупців і замовників, щодо якої існує ймовірність не погашення у майбутньому.

Рис. 1.8. Відображення дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку в розрізі класифікаційних ознак

Даний рахунок - контрактивний рахунок, тобто сальдо цього рахунка не може бути дебетовим, а це означає, що сума використаних резервів сумнівних боргів не може перевищувати суму сформованого резерву. Якщо до кінця звітнього року, наступного за роком створення резерву сумнівних боргів, такий резерв у будь-якій частині не буде використаний, то під час складання балансу невитрачені суми резерву на кінець звітнього періоду необхідно включити до фінансових результатів, попередньо провівши ці суми за кредитом рахунків доходів.

Таблиця 1.7.

Характеристика рахунків призначених для обліку дебіторської заборгованості

Рахунок	Назва	Характеристика, призначення
<i>Довгострокова дебіторська заборгованість</i>		
181	Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	Даний рахунок використовується у випадку, коли підприємство передає майно у фінансовий лізинг (оренду). Умови фінансової оренди визначаються П(С)БО 14, якими передбачено також можливість викупу об'єкта майна орендарем та сплата орендарем більшої частини вартості об'єкта оренди. Зазвичай даний рахунок використовується лізинговими компаніями.
182	Довгострокові векселі одержані	Якщо підприємством отримано вексель від покупця з терміном погашення більше 12 місяців, то він відображається на цьому рахунку. Дебіторська заборгованість забезпечена векселем вважається більш надійною та зручною під час проведення фінансових операцій, так як отриманий вексель може бути передано третій особі або його можна продати в банк.
183	Інша дебіторська заборгованість	На даному рахунку акумулюються всі інші борги з терміном погашення, понад 12-місяців. Як правило до такої заборгованості відносяться позики працівникам підприємства, поворотна фінансова допомога тощо.
1831	Довгостроковий вклад у спільну діяльність	Рахунок призначений для обліку вкладу підприємства до спільної діяльності без створення юридичної особи за договором простого товариства (як матеріальних, так і за трудовою участю) за умови, що договір укладений на строк більше року. У плані рахунків цей рахунок відсутній, але введений Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку спільної діяльності, наказ Мінфіну від 30.12.2011 р. № 1873 (далі – Методрекомендації № 1873).
<i>Поточна дебіторська заборгованість</i>		
<i>Дебіторська заборгованість по розрахунках з покупцями</i>		
341 (342)	Короткострокові векселі одержані в національній (іноземній) валюті	На цьому рахунку відображаються операції з отримання підприємством векселя від покупця зі терміном погашення менше 12 місяців. За дебетом рахунка відображається отримання векселів від покупців/замовників, а за кредитом – їх погашення, передача, акцепт і опротестування й інші операції, у т.ч. визнання втрат.
361	Розрахунки з вітчизняними покупцями	Це найбільш розповсюджений рахунок з обліку дебіторської заборгованості. Він призначений для відображення дебіторської заборгованості за переданими товарами, готовою продукцією, виконаними роботами та наданими послугами. Величина такої дебіторської заборгованості відображається за вартістю, яка включає в себе повністю всю суму платежу, яку має сплатити покупець, у т.ч. непрямі податки, які входять до ціни (ПДВ, акциз). По рахунку передбачено нарахування резерву сумнівних боргів (п. 2.27 Методичних рекомендацій для складання фінансової звітності, наказ Мінфіну від 28.03.2013 р. № 433, далі – Методрекомендації № 433).
362	Розрахунки з іноземними покупцями	Має аналогічне до рахунку 361 призначення, але по ЗЕД-договорам. Така заборгованість є монетарною й по ній перераховуються курсові різниці. По даному рахунку також передбачено нарахування резерву сумнівних боргів (п. 2.27 Методрекомендацій № 433).
371	Розрахунки за виданими авансами	Рахунок призначений для ведення обліку заборгованості внаслідок попередньої оплати (авансу) здійсненої на рахунки

Рахунок	Назва	Характеристика, призначення
		постачальника. На даному рахунку ведеться облік як по внутрішнім, так і по ЗЕД-договорам. Сума боргу включає й суму непрямих податків (ПДВ, акциз), які були сплачені постачальнику.
377	Розрахунки з іншими дебіторами	Також досить часто вживаний підприємствами рахунок на якому ведеться облік поворотної фінансової допомоги з терміном погашення до 12 місяців, інших видів короткострокових позик, у т.ч. виданих працівникам. Також може вестися облік по розрахункам з деяких не типових для підприємства господарських операцій, наприклад, доходів від здавання в оренду рухомого та/чи нерухомого майна.
<i>Дебіторська заборгованість по розрахунках зі спільною діяльністю</i>		
3771	Вклад у спільну діяльність	На цьому рахунку ведеться облік вкладів до спільної діяльності без створення юридичної особи за договорами простого товариства за умови, що договір укладений на строк менше року. Планом рахунків цей рахунок не передбачено, проте його введено Методрекомендаціями № 1873.
3772	Розрахунки по спільній діяльності	Даний рахунок призначений для обліку розрахунків за спільною діяльністю без створення юридичної особи. Спільна діяльність може виступати як окремий суб'єкт господарювання з власним рахунком. Цей рахунок відсутній у Пліні рахунків, однак рекомендований Методрекомендаціями № 1873
<i>Дебіторська заборгованість по внутрішнім розрахункам</i>		
372	Розрахунки з підзвітними особами	Рахунок передбачено для ведення обліку розрахунків з працівниками, які одержують від підприємства кошти (готівку) з певною метою, яка пов'язана зі звичайною діяльністю такого підприємства та які мають скласти авансовий звіт про використання таких коштів (звіт про використання коштів виданих на відрядження або під звіт). Залишок по цьому рахунку означає наявність неповернутої працівниками суми заборгованості (тобто, кошти за якими не відзвітувався працівник)
<i>Дебіторська заборгованість по іншим розрахункам</i>		
373	Розрахунки за нарахованими доходами	На даному рахунку обліковуються борги підприємству за банківським відсотками, дивідендами, а також роялті (це платіж за використання нематеріальних активів) та іншими доходами від здійснених вкладень в інші підприємства.
374	Розрахунки за претензіями	Рахунок, на якому нараховується борг постачальника чи покупця за штрафами, пенями, неустойками та іншого роду претензіями. Такий борг має бути обумовлений або договором/контрактом, або рішенням суду.
375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	Як правило, даний рахунок використовується для відображення розрахунків підприємства з найманими працівниками по відшкодуванню завданого ними збитку підприємству. При цьому борг нараховується по сумі завданих збитків, за умови, якщо встановлена винна особа. Підставою можуть бути результати інвентаризації у матеріально відповідальної особи, розписка особи про відшкодування збитків, рішення суду.
378	Розрахунки з державними цільовими фондами	Тут ведеться облік заборгованості ФСС по таким виплатам як лікарняні, декретні, допомога на поховання, допомога через нещасний випадок на виробництві. Відображати заборгованість можна після подачі заяви-розрахунку до ФСС.

Для цього може бути використано рахунок 716 «відшкодування раніше списаних активів» або рахунок 719 «Інші доходи від операційної діяльності». Якщо резерв сумнівних боргів не використано, то це означає, що сумнівні борги

у звітному періоді були погашені. Для відновлення раніше нарахованих, а потім списаних доходів можна використовувати рахунок 716 «Відшкодування раніше списаних активів». За кредитом рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів» буде відображатися нарахування (створення) резерву сумнівних боргів, а за дебетом цього рахунка – його використання або закриття у випадку невикористання.

Облік дебіторської заборгованості здійснюється на підставі первинних документів, відображених в таблиці 1.8.

Основним первинним документом, який використовується для обліку дебіторської заборгованості є накладна, до основних реквізитів якої відносяться: одиниця виміру, найменування продукції, ціна, кількість та сума. Даний документ повинен бути засвідчений підписами керівника підприємства, головного бухгалтера, особи, яка здійснює відпуск товарно-матеріальних цінностей та особи, які здійснює їх приймання. Підприємство повинно заповнювати накладні згідно вимог чинного законодавства, тобто із заповненням усіх передбачених формою первинного документа реквізитів.

Таблиця 1.8.

Документування дебіторської заборгованості по операціям здійснюваним в розрізі рахунків бухгалтерського обліку

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	362 «Розрахунки з іноземними покупцями»
<i>Виникнення заборгованості</i>	
Накладні Рахунки-фактури Акти прийнятих робіт, послуг Податкові накладні Товарно-транспортні накладні (ТМ-1) Договір про реалізацію продукції, надання послуг або виконання робіт Розпорядження відділу збуту Приймально-здавальницькі акти Замовлення на роботи тимчасового або разового характеру	Комерційні документи (рахунки-фактури - invoice) Транспортні накладні (CMR-залізнична накладна, авіа накладна, коносамент, товарно-транспортна накладна, пакувальні листи) Платіжні документи на перерахування сум митних платежів та інших податків на рахунки митних установ Розрахунки бухгалтерії про наявність курсових різниць
<i>Погашення заборгованості</i>	
Виписки банку, прибуткові касові ордери, платіжні інструкції	Виписки банку
372 «Розрахунки з підзвітними особами»	
Заява працівника з проханням дозволити відрядження	

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	362 «Розрахунки з іноземними покупцями»
Розпорядчий документ керівника (наказ) про направлення у відрядження Видатковий касовий ордер Звіт про використання коштів, наданих на відрядження, та додаток до звіту, розрахункові документи, що підтверджують витрати на відрядження Прибутковий касовий ордер	

Безпосередньо зі складу відпуск готової продукції здійснюється на підставі товарно-транспортної накладної, в якій зазначається: назва замовника, його адреса, вид транспортного засобу, найменування продукції, ціна, кількість, сума та прізвище особи, яка буде здійснювати перевезення.

У такому первинному документі, як рахунок-фактура зазначається опис продукції, її вартість та дата оплати. Оригінал рахунка-фактури надсилається покупцю та має декілька дублікатів. Рахунок-фактура засвідчується підписом директора та головного бухгалтера.

Для обліку дебіторської заборгованості використовуються приймально-здавальні акти із зазначенням номера накладної, дати оформлення, номера та дати договору, назви і реквізитів замовника, одиниць виміру, кількості, оптової ціни та вартості продукції.

Договір/угода/контракт на реалізацію продукції, надання послуг або виконання робіт укладається між двома сторонами і складається із таких розділів, як: предмет договору, права та обов'язки сторін, строк виконання договору, умови та порядок розрахунків, відповідальність сторін, додаткові умови, юридичні адреси та реквізити сторін.

Погашення дебіторської заборгованості здійснюється на підставі таких документів: виписок банку, прибуткових касових ордерів, платіжних доручень.

На підприємствах реалізацію готової продукції (товарів) зі складу покупцям, виконаних робіт, наданих послуг проводять на основі таких первинних документів: накладних; розпоряджень відділу збуту; приймально-здавальних актів; замовлень на роботи тимчасового або разового характеру.

Для отримання у постачальника придбаних цінностей самовивозом, представнику підприємства-покупця повинна бути видана «Довіреність на

одержання цінностей». Видача покупцю із складу постачальника товарно-матеріальних цінностей здійснюється на підставі документа «Товарно-транспортна накладна».

Процес документування дебіторської заборгованості наведено на рис. 1.9.

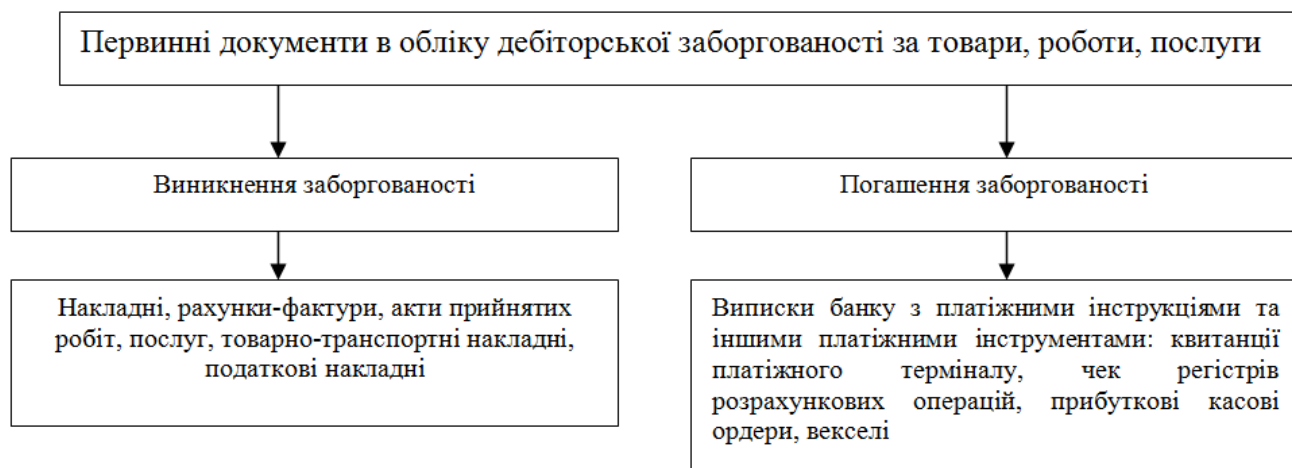

Рис. 1. 9. Документування дебіторської заборгованості

Типову кореспонденцію бухгалтерських рахунків по обліку розрахунків з покупцями та замовниками представлено у таблиці 1.9.

Документальне оформлення іншої поточної дебіторської заборгованості представлено на рис. 1.11.

Облік розрахунків з різними дебіторами ведуть на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» за відповідними субрахунками. Сальдо субрахунків може бути як дебетовим, так і кредитовим.

Досить важливим об'єктом обліку розрахунків з дебіторами є розрахунки з підзвітними особами.

Підзвітні особи - це працівники даного підприємства, які отримали грошові кошти в підзвіт для майбутніх витрат на виробничі (господарські) потреби, на закупівлю сільськогосподарської продукції чи на витрати, які пов'язані із службовими відрядженнями, згідно наказу (розпорядження) керівника підприємства.

Порядок виникнення, документальне оформлення та порядок погашення іншої дебіторської заборгованості наведено на рис. 1.10.

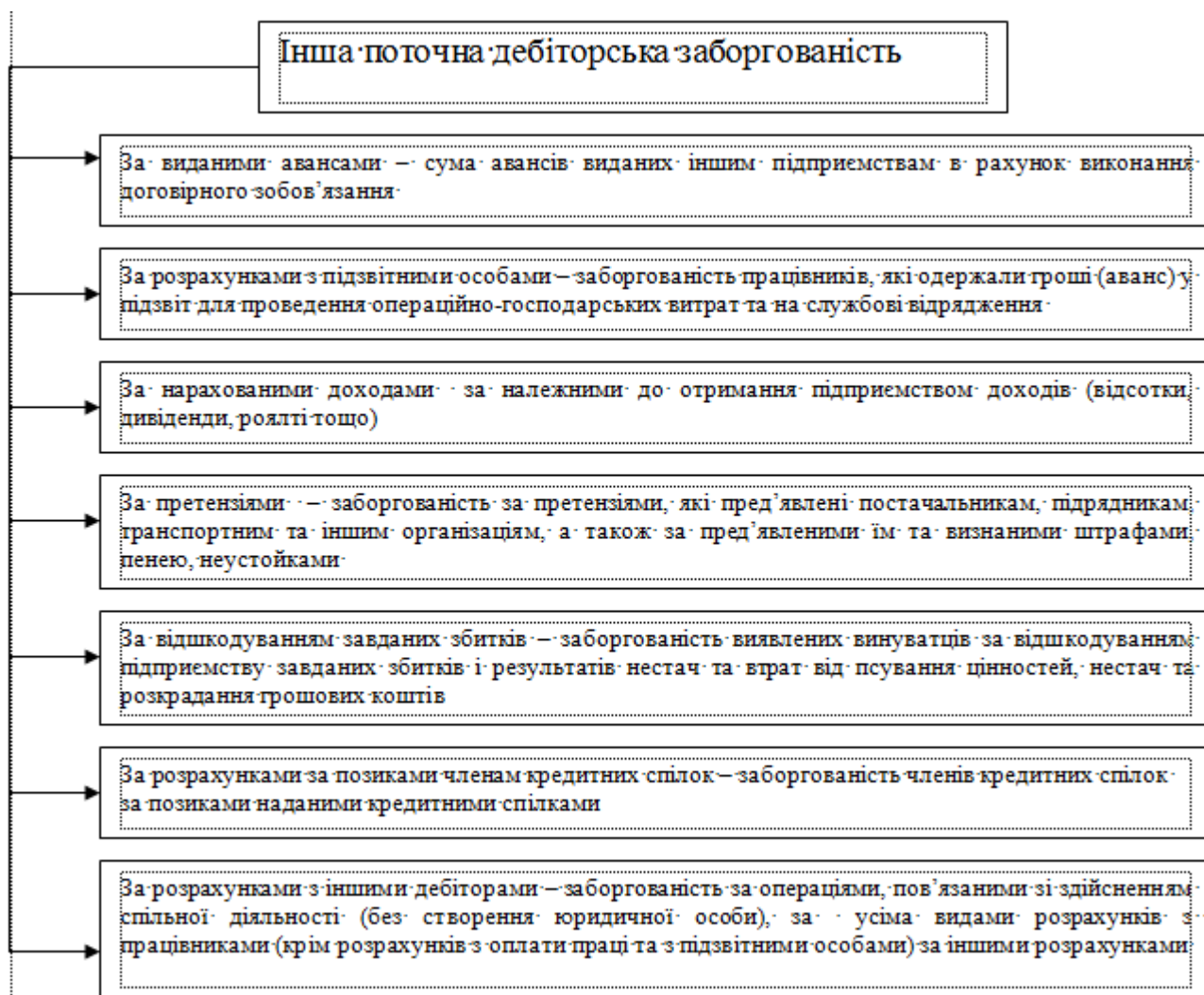

Рис. 1.10. Склад іншої поточної дебіторської заборгованості

Таблиця 1.9.

Кореспонденція бухгалтерських рахунків з обліку розрахунків з покупцями та замовниками

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Нараховано заборгованість покупцям за відвантажену їм готову продукцію, виконані роботи або надані послуги за цінами реалізації	36	70
2.	Відображено надходження грошей від покупців та замовників за реалізовані товари, роботи та послуги	30, 31	36
3.	Отримано від покупців векселі в рахунок оплати за реалізовані товари, роботи і послуги	182, 34	36
4.	Отримано від покупця в рахунок оплати цінні папери (облігації, казначейські зобов'язання), придбані ним на фінансовому ринку	14, 35	36

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
5.	Відображено проведення взаємозаліку між покупцем і продавцем	63	36
6.	Погашено заборгованість покупця за реалізовані йому товари, роботи і послуги за рахунок раніше одержаного від нього авансу	681	36

Особи, які одержали кошти під звіт (у т.ч. на відрядження у межах України), зобов'язані подати до бухгалтерії підприємства у визначений законодавством строк звіт про витрачені суми.

Кошти, які видані під звіт, але з якихось причин не витрачені (частково або в повній сумі), повинні бути повернуті одночасно з авансовим звітом та підтверджувальними документами.

При цьому строки звітування по видам підзвітним сумам залежать від способу видачі таких сум (за відрядженням: якщо підзвітні кошти видавалися готівкою – не пізніше 5 банківських днів після повернення з відрядження; за умови розрахунків готівкою з корпоративної або платіжної картки – не пізніше 5 банківських днів після повернення з відрядження; за умови видачі коштів безготівковим розрахунком – не пізніше 10 банківських днів після повернення з відрядження; на закупівлю сільськогосподарської продукції та заготівлю вторинної сировини - не пізніше 5 банківських днів з дня видачі коштів під звіт).

Нормативним документом, який врегульовує питання порядку відрядження працівників підприємств усіх форм власності є «Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон», затверджена Наказом Міністерства фінансів України №59 від 13.03.1998 року зі змінами і доповненнями [34].

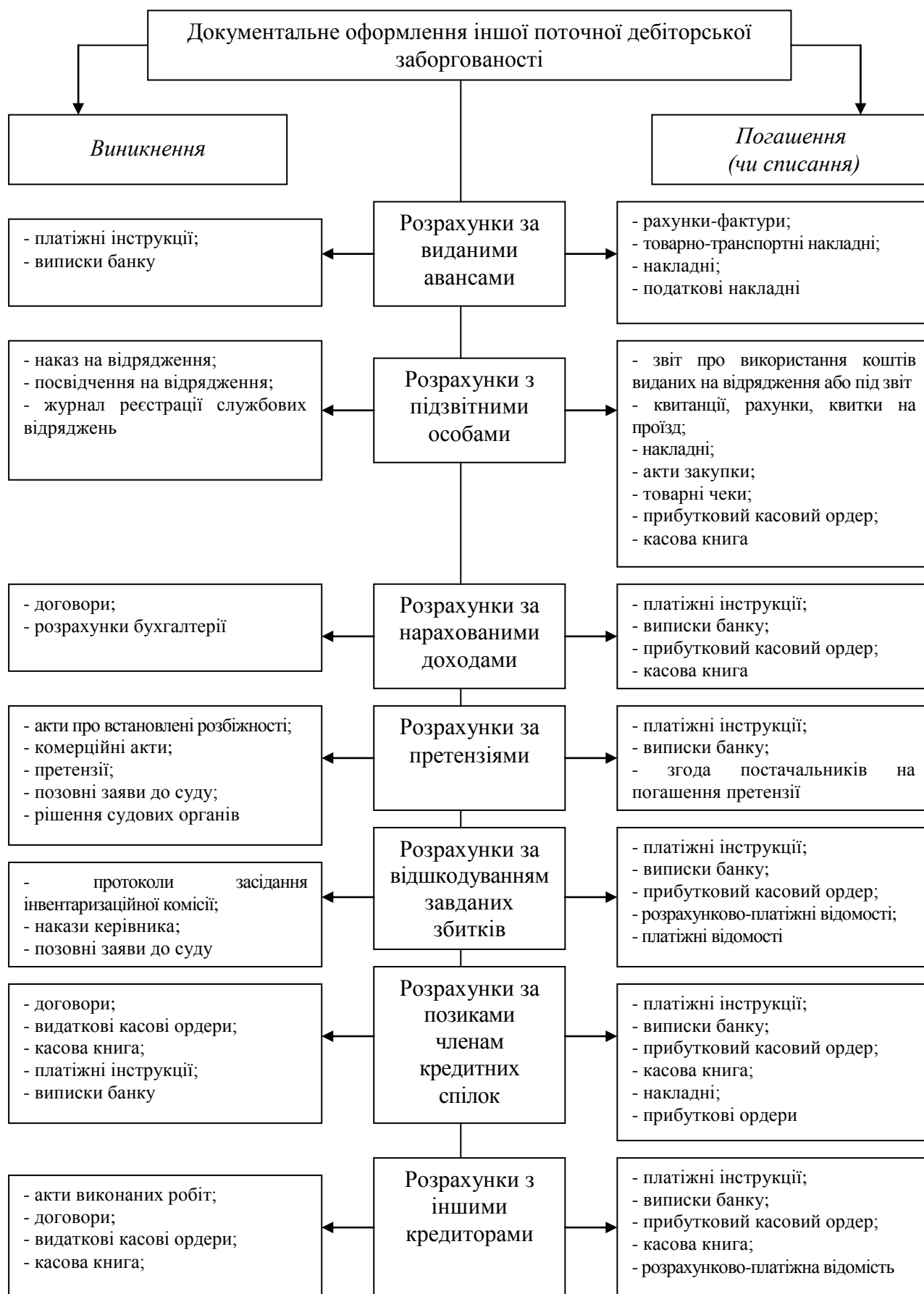

Рис. 1.11. Документальне оформлення іншої поточної дебіторської заборгованості

Даною інструкцією визначено, що «службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника підприємства, установи, організації (далі - підприємство) на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи» [34].

Нормативним документом, який врегульовує питання порядку відрядження працівників підприємств усіх форм власності є «Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон», затверджена Наказом Міністерства фінансів України №59 від 13.03.1998 року зі змінами і доповненнями [34]. Даною інструкцією визначено, що «службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника підприємства, установи, організації (далі - підприємство) на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи» [34].

Добові витрати в межах України відшкодовуються в єдиній сумі незалежно від статусу населеного пункту. «Днем вибуття у відрядження вважається день відправлення поїзда, літака, автобуса або іншого транспортного засобу з місця постійної роботи відрядженого працівника, а днем прибуття із відрядження - день прибуття транспортного засобу до місця постійної роботи відрядженого працівника. При відправленні транспортного засобу до 24-ї години включно днем вибуття у відрядження вважається поточна доба, а з 0-ї години і пізніше - наступна доба. Якщо станція, пристань, аеропорт розташовані за межами населеного пункту, де працює відряджений, у строк відрядження зараховується час, який потрібний для проїзду до станції, пристані, аеропорту. Аналогічно визначається день прибуття відрядженого працівника до місця постійної роботи» [34].

Працівник, якого направили у відрядження на інше підприємство повинен дотримуватися режиму робочого часу того підприємства, до якого він був відряджений. У випадку, коли працівник відбуває у відрядження у вихідний день, йому після повернення з відрядження має бути надано інший день відпочинку в установленому порядку.

На період перебування у відрядженні за таким працівником зберігається місце його основної роботи (посада) та середній заробіток за весь час відрядження, в тому числі й за час перебування в дорозі.

Керівником підприємства можуть бути встановлені додаткові обмеження щодо сум та мети використання коштів, що видані на відрядження. Такі обмеження визначаються наказом (розпорядженням) керівника підприємства, згідно якого працівника направляють у відрядження.

Максимальна сума підзвітних коштів на господарські потреби становить: 10 тис. грн. при готівкових розрахунках з іншими підприємствами та підприємцями; 50 тис. грн. на день за одним або декількома платіжними документами при розрахунках з фізособами [61].

Типова кореспонденція рахунків з обліку розрахунків із підзвітними особами наведена у табл. 1.10.

Щодо відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності, то слід сказати, що показники дебіторської заборгованості знаходять відображення у балансі та примітках до річної фінансової звітності. У балансі дебіторську заборгованість відображають у складі розділу I «Необоротні активи» за статтею 1040 «Довгострокова дебіторська заборгованість» та у складі розділу II «Оборотні активи» в розрізі декількох статей: 1125 «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги», 1130 «Дебіторська заборгованість за розрахунками», 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість».

Таблиця 1.10.

Кореспонденція бухгалтерських рахунків за обліком розрахунків із підзвітними особами

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Видано під звіт працівнику підприємства готівку на господарські потреби або для поїздки у відрядження	372	301
2.	Перераховано грошові кошти підзвітній особі за місцем її перебування у відрядженні	372	311
3.	Відшкодовано працівнику суму перевищення витрат від суми,	372	301

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
	яку було ним отримано під звіт для поїздки у відрядження		
4.	Списано із працівника на підставі авансового звіту і доданих первинних документів суми, спрямовані на закупівлю для потреби підприємства як оборотних, так і необоротних активів	15, 20, 22, 25, 28	372
5.	Відображено суму ПДВ (податковий кредит) за придбаними працівником цінностями	6442	372
6.	Відображено повернення до каси невикористаних підзвітних сум	301	372
7.	Списано витрати по відрядженню на відповідні бухгалтерські рахунки	23, 91, 92, 93	372
8.	Утримано невикористані підзвітні кошти із заробітної плати	661	372

У примітках до фінансової звітності висвітлюється така інформація щодо дебіторської заборгованості: «перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості; перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості; склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість»; метод визначення величини резерву сумнівних боргів; сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення; залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році» [26].

1.3. Організаційні етапи та методичні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості

Здійсненню послуги передуює процедура вибору замовника та укладання договору з ним. Згідно із Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» аудит може проводитись лише на підставі договору між

аудитором (аудиторською фірмою) та замовником, а для виконання інших послуг, наприклад, консультацій, укладання договору не є обов'язковим.

В інтересах і замовника, і аудитора доцільно, щоб аудитор надіслав замовникові лист-угоду або інший документ, що допоможе уникнути непорозумінь щодо завдання послуги. Лист-угода документує і підтверджує прийняття призначення аудитором, мету та обсяг аудиторської послуги, ступінь відповідальності аудитора перед клієнтом і форму будь-яких звітів та інших підсумкових документів.

З врахуванням наявної методично-організаційної бази виконання аудиту можна визначити наступні етапи з виконання інших аудиторських послуг (рис. 1.12).

Аудитори повинні планувати свою роботу таким чином, щоб мати можливість своєчасно і ефективно виконати замовлення. Характер планування залежить від виду послуги (консультування на довгостроковій основі, відновлення обліку, розробка документів тощо). У процесі планування аудиту традиційно розробляють два основні види документів – план і програму аудиту. Такий підхід доречно застосувати і щодо аудиторських послуг, віддаючи перевагу програмі виконання аудиторської послуги як більш детальному документу.

Мета та можливі предмети виконання аудиторської послуги залежать від конкретного замовлення, вони можуть бути різними та стосуються переважно фінансової інформації.

Вкрай важливо чітко ідентифікувати характер завдання, його мету та ідентифікацію фінансової (нефінансової) інформації, яка потрібна для виконання аудиторської послуги. Аудитор має впевнитися в тому, що представники суб'єкта господарювання або інші визначені сторони, яким буде надано примірники підсумкових документів, чітко розуміють завдання (послуги) та його умови.

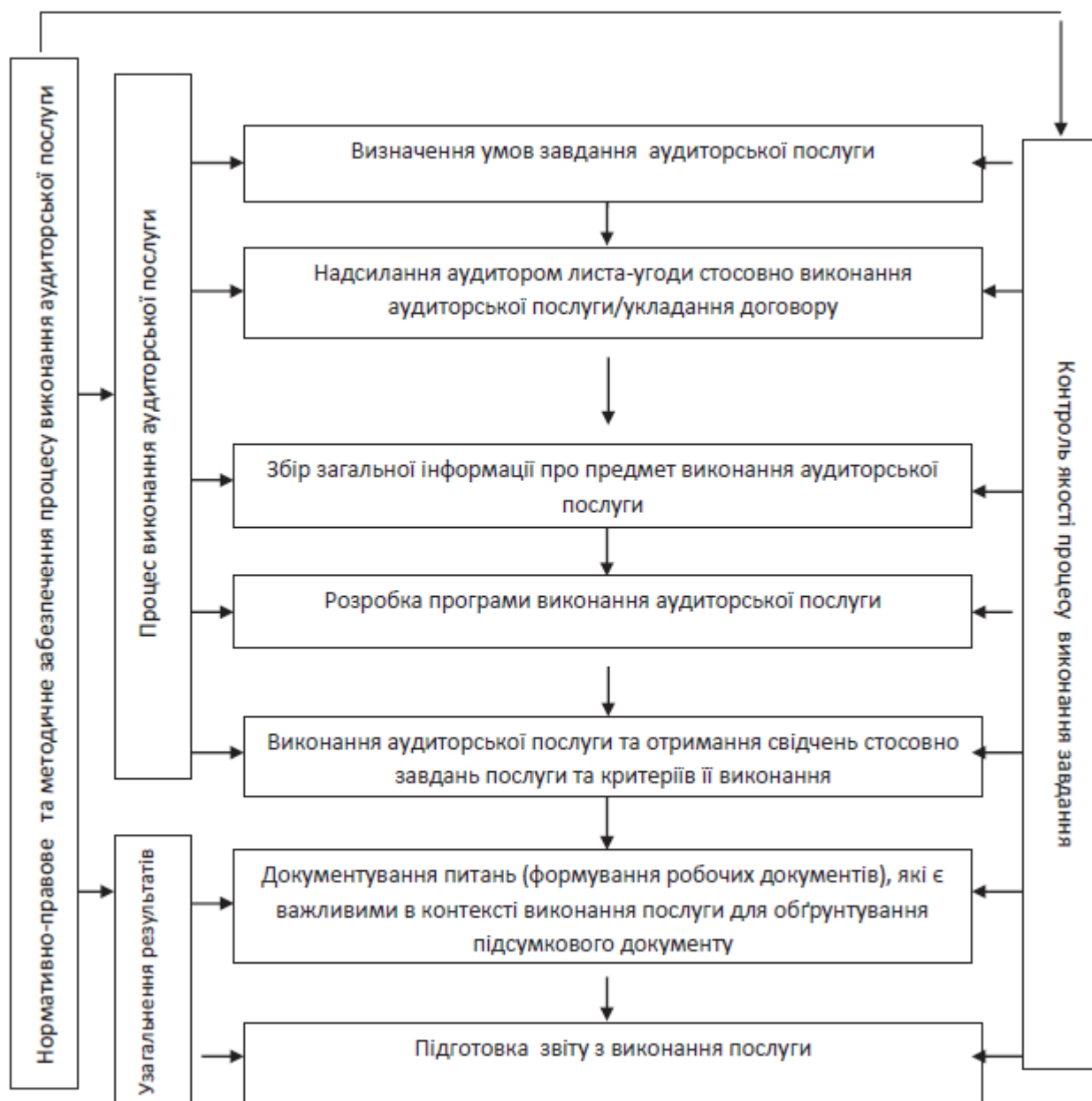

Рис. 1.12. Уніфіковані етапи процесу виконання аудиторських послуг

Питання, які слід узгодити з клієнтом, охоплюють таке:

- характер послуги, включаючи той факт, що виконані дії не є аудитом або оглядом, іншим завданням з надання впевненості, супутньою послугою або узгодженою процедурою. Це означає, що відповідно не буде висловлено впевненості;
- висловлення мети аудиторської послуги;
- характер, строки та обсяг конкретних процедур, які слід застосувати для виконання завдання;

– передбачувану форму підсумкових документів.

Завершальним етапом виконання послуги є складання звіту або іншого підсумкового документу.

Розглянемо методичні та організаційні особливості надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості у обліковій та звітній документації підприємства.

Метою аудиту дебіторської заборгованості є встановлення достовірності, законності відображення у бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з дебіторською заборгованістю та її достовірне та неупереджене відображення у фінансовій звітності відповідно до чинного законодавства.

Для досягнення впевненості аудитору необхідно визначити методіку організації аудиторської перевірки та отримати достатні аудиторські докази. Методика організації передбачає документальне оформлення процесу аудиторської перевірки. Отже, документальне оформлення аудиторської перевірки є незаперечливим фактом, що підтверджується й наявністю спеціального МСА 230 «Документація».

Основні завдання аудиту дебіторської заборгованості:

- встановити дотримання вимог діючого законодавства щодо розрахунків з дебіторами;
- встановити законність виникнення дебіторської заборгованості підприємства;
- перевірити своєчасність погашення заборгованості;
- оцінити правильність синтетичного і аналітичного обліку розрахунків з дебіторами;
- перевірити наявність і правильність оформлення первинних документів що підтверджують факт виникнення чи погашення дебіторської заборгованості;
- перевірити правильність оцінки дебіторської заборгованості та розрахунку величини резерву сумнівних боргів;
- встановити правильність класифікації дебіторської заборгованості та дотримання в обліку інших вимог П (С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість»;

- перевірити правильність списання заборгованості, строк позовної давності по якій минув;
- встановити доцільність заходів, ужитих підприємством щодо ліквідації причин, які спричинили прострочену заборгованість;
- перевірити дотримання законодавства за розрахунками з підзвітними особами та правильність відображення їх в обліку;
- визначити достовірність показників фінансової звітності відносно дебіторської заборгованості і розкриття необхідної інформації у Примітках до річної фінансової звітності.

Об'єктами аудиту є операції за розрахунками з покупцями і замовниками; авансами, що надійшли на підприємство; претензіями і відшкодуваннями матеріального збитку; розрахунками з підзвітними особами підприємства тощо.

Джерелами інформації аудиту дебіторської заборгованості є:

- 1) вимоги нормативних документів щодо обліку дебіторської заборгованості;
- 2) наказ про облікову політику підприємства;
- 3) первинні документи (рахунки-фактури, накладні, касові документи, виписки банку тощо);
- 4) договори на поставку продукції, надання послуг тощо;
- 5) регістри синтетичного і аналітичного обліку розрахунків з дебіторами;
- 6) фінансова звітність і примітки до неї (Баланс ф.1., Звіт про фінансові результати ф.2, Звіт про рух грошових коштів ф.3, Примітки до річної фінансової звітності ф.5);
- 7) відповіді на запити аудитора;
- 8) інформація одержана в ході аудиторської перевірки;
- 9) аудиторські висновки, акти ревізій та інші документи, що узагальнюють результати контролю;
- 10) документи претензійно-позовних справ.

Процес проведення аудиторської перевірки дебіторської заборгованості має свою певну послідовність. Етапи проведення аудиту дебіторської заборгованості наведено в табл. 1.11.

Таблиця 1.11

Етапи аудиту дебіторської заборгованості

Етап аудиторської перевірки	Документи
Підготовчий	Лист-пропозиція на проведення аудиту Довідка-аналіз бізнесу клієнта, доцільність укладання договору Лист-згода на проведення аудиту Договір на проведення аудиту Договір на залучення експертів Загальний план аудиту Тест оцінки системи внутрішнього контролю бухгалтерського обліку Програма аудиту
Етап фактичної перевірки	Робочі документи аудитора
Основний етап	Робочі документи на аудиторські процедури відповідно до програми Висновки експертів
Заключний	Підсумкові документи Аудиторський звіт Акт наданих послуг

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід аудиторської практики, аудиторська перевірка складається з окремих послідовних етапів, які в узагальненому вигляді можна назвати так: підготовчий, проміжний, етап фізичної перевірки, основний (етап аудиту окремих статей звітності), заключний етап. Вважається, що аудитор повинен приступити до виконання аудиту ще до закінчення звітного періоду, який буде перевірятись. На жаль, цього правила не завжди дотримують українські аудитори, що деякою мірою погіршує якість аудиту.

Згідно міжнародного стандарту МСА 300 «Планування» були закладені методичні рекомендації щодо планування діяльності аудиторської фірми, які спрямовані на якісне і своєчасне виконання аудиторських робіт, супутніх послуг та надання впевненості. Планування забезпечує своєчасне і ефективне виконання робіт.

Планування аудиту включає складання загального плану, розробку аудиторської програми, допомагає аудитору організувати працю, здійснити обстеження за роботою асистентів.

План розробляється таким чином, щоб в ньому визначався час проведення кожної конкретної аудиторської процедури. У плані повинен відобразитись перелік і обсяг виконаних робіт, строки виконання, процедури, що здійснюються аудитором.

Складений план аудиту переглядається керівником підприємства, що підвищує якість та ефективність аудиту.

Одним із найважливіших моментів виконання плану аудиторських робіт є програма аудиту.

Програма аудиту - це документ, що містить завдання аудиту для конкретного об'єкту, процедури, необхідні для виконання поставлених завдань, обсяг і термін їх виконання.

Незалежно від обраного способу організації перевірки аудитор складає програму перевірки, де встановлює перелік аудиторських процедур.

Для аудиту дебіторської заборгованості підприємства використовують широкий спектр методів. Аудитор проводить суцільну або вибіркочну перевірку розрахунків. Метод аудиторської перевірки аудитор визначає залежно від кількості підприємств, що беруть участь у розрахунках. У практиці аудиту перевагу віддають вибіркового способу.

Перевірку бажано починати з аналізу матеріалів інвентаризації дебіторської заборгованості. Аудитору необхідно виявити на основі відповідних документів обґрунтованість сум дебіторської заборгованості.

Крім цього, методика аудиту дебіторської заборгованості передбачає здійснення таких процедур:

- звірка залишків заборгованості у Головній книзі з обліковими регістрами.

За результатами цього складається відомість;

- визначення крупних дебіторів і складання їх переліку;

- направлення запитів на підтвердження дебіторської заборгованості, в т. ч. і по векселям;
- перевірка наявності і правильності реєстрації договорів;
- перевірка правильності оформлення документів на відвантаження продукції і своєчасне надання їх у бухгалтерію;
- перевірка розрахунків за товарообмінними операціями, наявність договору, акта взаємозаліку тощо;
- збір доказів підтвердження (спростування) того, що поточна дебіторська заборгованість визнається одночасно з визнанням доходу від реалізації;
- перевірка обґрунтованості списання безнадійної дебіторської заборгованості на витрати;
- оформлення окремим документом виявлених під час здійснення аудиту порушень.

У цілому, під час аудиту дебіторської заборгованості можуть бути виявлені такі типові порушення в обліку:

- 1) невірно складена кореспонденція рахунків при відображенні розрахунків з дебіторами;
- 2) невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку;
- 3) зарахування отриманих сум дебіторської заборгованості на погашення заборгованості невідповідних дебіторів;
- 4) помилки під час проведення арифметичних розрахунків;
- 5) відображення дебіторської заборгованості на фіктивних рахунках неіснуючих клієнтів або за фіктивними операціями;
- 6) списання нестач і крадіжок за рахунок збільшення дебіторської заборгованості;
- 7) невірно розрахований розмір резерву сумнівних боргів;
- 8) помилки при відображенні дебіторської заборгованості у звітності тощо.

Аудит розрахунків проводиться в кілька етапів.

На першому необхідно встановити, чи не є відображена в балансі заборгованість простроченою, на другому етапі розглядається дебіторська і

кредиторська заборгованість, щодо якої минув термін позову, списання заборгованості та правильність ведення обліку.

Спочатку перевіряють дані активу балансу за відповідними рахунками. Ці дані за рахунками 16, 36, 37, 38, 63 та ін. порівнюють з даними журналів та відомостей на певну дату (1-ше число місяця).

Після цього аудитор вивчає договори на поставку продукції, передбачену форму розрахунків, застосування попередньої оплати покупця продукції, зокрема плановими платежами, розрахунковими чеками, векселями, акредитивами, дорученнями, установлює, з чиєї ініціативи обрана невігідна для підприємства форма розрахунків і які заходи вживаються щодо поліпшення системи розрахунків.

Важливим питанням є оцінка дебіторської заборгованості для відображення її в балансі підприємства. Згідно зі НП(С)БО 10 дебіторська заборгованість має відображатись у балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто за реальною сумою заборгованості, яку підприємство може мати.

Необхідно також врахувати знижки з ціни, що їх надають клієнтові, а також повернення товарів покупцями.

Для аудиту важливо знати відсоток безнадійної дебіторської заборгованості, для того щоб перевірити інформацію про створення резерву сумнівних боргів. Згідно з принципом обережності підприємство повинно наприкінці року визначити суму безнадійних боргів і створити резерв для її погашення за рахунок витрат поточного року.

Для отримання інформації про реальний стан дебіторської заборгованості можна надіслати листи-запити підприємствам-боржникам про звірку даних та самостійно провести зустрічні перевірки.

Особливу увагу аудитор має зосередити на контролі позовної давності заборгованості, що значиться на балансі як реальна, а насправді строки її стягнення через арбітраж чи суд адміністрацією підприємства пропущені, тому вона підлягає списанню на збитки. Аудитор мусить виявити причини безгосподарності, місце утворення збитків та винних за них осіб.

З'ясовують, чи немає випадків приховування дебіторської заборгованості відбиттям в балансі вгорнутого сальдо замість розгорнутого. Під час вивчення цього питання розглядають такі рахунки: "Розрахунки з покупцями і замовниками", "Розрахунки з постачальниками і підрядниками", "Розрахунки з різними дебіторами і кредиторами" тощо.

Необхідно підкреслити, що зменшення дебіторської заборгованості не порушує рівності активу й пасиву балансу. Іноді окремі керівники та головні бухгалтери вуалюють дебіторську заборгованість, щоб мати підставу для одержання премій. У зв'язку з цим необхідно перевіряти первинні документи. Завданням аудиту дебіторської заборгованості є перевірка реальності (правдивості) та правильності її оформлення, правильності визначення ймовірності повернення цієї заборгованості.

Перевіряється заборгованість у розрізі окремих покупців, замовників і дат виникнення заборгованості, термін утворення якої більше року. Така заборгованість (за наявності виправдовувальних документів) може бути віднесена до позареалізаційних витрат і списана на збитки як дебіторська заборгованість, за якою минув строк позовної давності, або за іншими боргами, нереальними до стягнення за рішенням інвентаризаційної комісії.

Необхідно вивчити аналітичні рахунки за кожним дебітором і встановити, чи немає знеособлених аналітичних рахунків. Важливим є вивчення показників якості та ліквідності дебіторської заборгованості.

За даними відомості обліку з покупцями і замовниками аудитор може скласти аналітичну таблицю, за якою аналізується стан дебіторської заборгованості за строками виникнення.

Щомісячне ведення такої відомості дає змогу бухгалтеру аналізувати дебіторську заборгованість і своєчасно вживати заходів щодо усунення простроченої заборгованості. Такий аналіз дебіторської заборгованості, як було зазначено вище, здійснюється за даними внутрішньої звітності підприємства і використовується для потреб управління. Але, як відомо, зовнішні користувачі інформації, які перебувають у ділових взаємовідносинах з підприємством, також

дуже заінтересовані мати інформацію про його дебіторську заборгованість, оскільки зростання її завжди свідчить про нестабільний фінансовий стан. Тому для аудитора дуже важливо дати достовірну оцінку такої заборгованості.

За даними бухгалтерської звітності, визначається цілий ряд показників, що характеризують стан заборгованості, наприклад частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості, відсоток, оборотність дебіторської заборгованості тощо. Методика аудиту показників оборотності дебіторської заборгованості: дані за звітний період зіставляються з даними за минулий рік (або за інший звітний період).

Особливу увагу слід приділити контролю розкриття інформації про дебіторську заборгованість у примітках до фінансової звітності, де наведено:

- перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;
- перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін із виділенням внутрішньо групового сальдо дебіторської заборгованості;
- склад і сума статті балансу «інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення резерву сумнівних боргів;
- суму поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

Аудитор мусить також переконатися у зіставності даних бухгалтерської і небухгалтерської звітності за дебіторами (звіт директора, голови правління, фінансовий огляд).

Критерій законності передбачає перевірку законності операцій, що призвели до виникнення дебіторської заборгованості, відповідність її обліку чинним законодавчим актам і нормативним документам.

Оцінювання дебіторської заборгованості за критерієм постійності передбачає контроль дотримання постійності обраної підприємством облікової політики щодо дебіторської заборгованості (наприклад, постійність застосування обраного методу створення резерву безнадійних боргів) та вплив дебіторської заборгованості на безперервність функціонування підприємства. Так, якщо дебіторська заборгованість становить значну частину активів підприємства і

ймовірно її погашення може спричинити суттєві фінансові труднощі та стати загрозою банкрутства - така інформація має бути зазначена в примітках до фінансової звітності та бути підставою для застосування методів, відмінних від тих, які застосовуються при безперервності роботи підприємства.

Перевірка за критерієм відповідності передбачає контроль аудитором дотримання меж звітного періоду. Відповідно до цього всі операції з виникнення, погашення та списання дебіторської заборгованості мають бути відображені в тому періоді, у якому вони були здійснені

Вивчення претензійних сум починається з аналізу та інвентаризації заборгованості за кожною сумою. На підприємствах звіряння розрахунків необхідне. Для цього дебіторам надсилають виписки з особистих рахунків або направляють до них для взаємозвіряння спеціалістів.

Перевірка відомості № 3.5 і журналу № 3 за рахунком 374 «Розрахунки за претензіями» дає можливість дізнатися про задоволення пред'явленими сумами претензій щодо невідповідності якості продукції, цін і тарифів, наявності арифметичних помилок і нестач, простоїв, штрафів, пені, що їх належить утримати з постачальників і підрядників на підставі рішень господарських судів, письмової згоди постачальників на задоволення претензій, актів приймання вантажів, виписок банку або про відмову від цих претензій.

Досліджуючи претензійну заборгованість, необхідно обґрунтувати її відповідними документами і встановити, чи не зазначаються на балансі суми претензій із простроченими термінами позову. Звертається увага на списані суми невідшкодованих претензій за рахунок результатів діяльності клієнта.

Установлюють, чи ведеться оперативний облік претензій і як здійснюється контроль за своєчасністю й обґрунтованістю передання матеріалів у господарський суд для відшкодування заборгованості. Звертається увага на своєчасність висновку і виконання угод на поставки продукції і матеріалів. В угоді також визначається відповідальність сторін за невиконання ними зобов'язань. Результати аудиту розрахунків, заборгованості за претензіями і конфліктами, боргами відбиваються у відомості.

Важливо знайти різні варіанти і засоби розкриття можливих порушень, зловживань, незаконного утворення дебіторської заборгованості. Інколи дебіторську заборгованість, за якою минули строки позовної давності, безпідставно списують на витрати, чим зменшують прибутки, а відтак і платежі до бюджету.

Досліджуються всі можливі штрафи, пені, визнані боржником або щодо яких отримано рішення місцевого або арбітражного суду про їх стягнення. Слід підкреслити, що списання боргу на збиток у результаті неплатоспроможності боржника не є підставою для ліквідації заборгованості, яку відбивають у балансі протягом відповідного терміна, тобто з часу списання. Якщо є дебіторська заборгованість, щодо якої минув строк позовної давності, вивчається питання про правильність списання сум за рішенням керівника підприємства і з'ясовується, на який рахунок вона віднесена. Важливо також перевірити законність таких списань.

Аналогічно перевіряються розрахунки з відшкодуванням заподіяних збитків, розрахунки з іншими дебіторами.

Таким чином, аудит дебіторської заборгованості необхідний для забезпечення гарантіями користувачів фінансової звітності, щодо достовірності і законності інформації про неї.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних основ формування методики та визначення процедур надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості дозволяє зробити наступні висновки:

1. Економічна дефініція «дебіторська заборгованість» має прадавню історію. Проте, як в далекі часи, так і сьогодні у фаховій економічній літературі відсутнє повне та однозначне визначення поняття «дебіторська заборгованість», тому аналізуючи літературні джерела, ми сформуvalи власне визначення, яке, на нашу думку, більш повно розкриває сутність даного поняття. Дебіторська

заборгованості – це сума заборгованості контрагентів підприємства (юридичних і фізичних осіб) в готівковій та безготівковій формі, на його користь на певну дату, що виникла у результаті минулих подій, пов'язаних із передачею майна, реалізацією продукції, товарів, виконанням робіт та наданням послуг чи з іншими операціями, що супроводжують фінансово-господарську діяльність підприємства та підлягають погашенню у майбутньому, внаслідок чого у підприємства виникає право вимагати у боржника сплатити суму сформованого боргу.

2. Порівняння вітчизняної та зарубіжної практики нормативного регламентування обліку дебіторської заборгованості дозволяє засвідчити відсутність суттєвих розбіжностей. Основною відмінністю є відсутність у міжнародній практиці єдиного стандарту, який би регламентував порядок обліку дебіторської заборгованості. Відмінними є також підходи щодо порядку визнання дебіторської заборгованості (в закордонній практиці цей процес дещо ускладнений, що пов'язано з наданням покупцям гнучкої системи знижок). Характерною є відмінність в порядку оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу, зокрема, в розрахунку чистої вартості реалізації, оскільки за кордоном із суми поточної дебіторської заборгованості вираховуються, крім суми резерву сумнівних боргів, ще і вартість повернених товарів та надані знижки.

4. З метою відображення в обліку дебіторської заборгованості передбачено наступні рахунки: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», 34 «Короткострокові векселі одержані», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 38 «Резерв сумнівних боргів».

5. Методика та процедури аудиту дебіторської заборгованості спрямовані на встановлення достовірності, законності відображення у бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з дебіторською заборгованістю та її достовірне та неупереджене відображення у фінансовій звітності відповідно до чинного законодавства.

РОЗДІЛ 2

**МЕТОДИКА ТА ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ З
ПІДТВЕРДЖЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНOSTІ (НА МАТЕРІАЛАХ ТОВ «ПРОЕКТГАЗБУД»)**

2.1. Організаційно-економічна характеристика ТОВ «Проектгазбуд»

Товариство з обмеженою відповідальністю «Проектгазбуд» створено згідно з рішенням Загальних зборів (протокол №1, від 16 серпня 2016 року).

Повне найменування Товариства українською мовою: Товариство з обмеженою відповідальністю «Проектгазбуд», скорочена назва ТОВ «Проектгазбуд».

Товариство є юридичною особою з дня його державної реєстрації . Товариство має поточні та інші рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням.

Товариство створено для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. Товариство є корпоративним підприємством та діє на основі приватної власності, з правом наймати робітників.

Товариство може бути засновником, учасником господарських об'єднань, акціонерних та інших товариств, корпорацій, концернів, консорціумів, асоціацій та інших добровільних об'єднань, відповідно до чинного законодавства.

Товариство може створювати на території України, а також за її межами дочірні підприємства, філії та представництва. Філії та представництва Товариства діють на підставі положень про них, затверджених Товариством, а дочірні підприємства - на підставі затверджених Товариством статутів.

Товариство наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Учасником Товариства може бути фізична або юридична особа, крім обмежень встановлених законодавством України. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути учасниками Товариства нарівні з громадянами та юридичними особами України.

Товариство має право самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність і користуватися повним обсягом прав суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності відповідно до чинного законодавства.

Органами управління Товариством є: Загальні збори учасників; Виконавчий орган.

Загальні збори учасників є вищим органом Товариства. Загальні збори учасників можуть вирішувати будь-які питання діяльності Товариства.

Кожен учасник Товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників.

Кожен учасник Товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі Товариства.

Виконавчий орган Товариства здійснює управління поточною діяльністю Товариства.

Виконавчий орган Товариства є одноосібним. Назвою одноосібного виконавчого органу є «директор». Директор підзвітний загальним зборам учасників та організовує виконання їхніх рішень.

З директором укладається трудовий договір (контракт), в якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповідальність директора, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін.

Загальні збори учасників можуть вирішувати будь-які питання діяльності Товариства.

До компетенції загальних зборів учасників належать:

- визначення основних напрямів діяльності Товариства;

- внесення змін до статуту Товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту;
- зміна розміру статутного капіталу Товариства;
- затвердження грошової оцінки не грошового вкладу учасника;
- перерозподіл часток між учасниками Товариства у випадках, передбачених Законом;
- обрання та припинення повноважень наглядової ради Товариства або окремих членів наглядової ради, встановлення розміру винагороди членам наглядової ради Товариства;
- обрання одноосібного виконавчого органу Товариства або членів колегіального виконавчого органу (всіх чи окремо одного або декількох з них), встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу Товариства;
- визначення форм контролю та нагляду за діяльністю виконавчого органу Товариства;
- створення інших органів Товариства, визначення порядку їхньої діяльності;
- прийняття рішення про придбання Товариством частки (частини частки) учасника;
- затвердження результатів діяльності Товариства за рік або інший період;
- розподіл чистого прибутку Товариства, прийняття рішення про виплату дивідендів;
- прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення Товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення Товариства, порядку розподілу між учасниками Товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу Товариства;
- прийняття інших рішень, віднесених Законом до компетенції загальних зборів учасників.

До компетенції директора товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю Товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників.

Директор має право:

- діяти від імені Товариства без довіреності, представляти його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами;

- формувати адміністрацію підприємства, видавати доручення, видавати накази і давати розпорядження обов'язкові для робітників Товариства, згідно з законодавством про працю. приймати і звільняти робітників Товариства;

- відкривати рахунки в фінансових установах;

- вчиняти правочини з урахуванням обмежень, передбачених частиною другою статті 44 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII;

- ініціювати скликання загальних зборів учасників;

- з власної ініціативи включити до порядку денного загальних зборів учасників додаткові питання;

- на час своєї відсутності призначити тимчасового виконувача обов'язків директора;

- встановити додатковий строк, що не перевищує 30 днів, для погашення заборгованості учасником, який прострочив внесення вкладу чи його частини;

- здійснювати інші дії у відповідності з діючим законодавством.

Директор зобов'язаний:

- діяти у відповідності до посадової інструкції та виключно в інтересах Товариства;

- вчиняти всі необхідні дії для скликання загальних зборів учасників у строк не пізніше 20 днів з дня отримання законної вимоги про проведення таких зборів;

- скликати загальні збори учасників, якщо вартість чистих активів Товариства знизилася більш як на 5 відсотків, порівняно з цим показником станом на кінець попереднього року. До порядку денного таких загальних зборів

учасників включити питання про заходи, які мають бути вжиті для покращення фінансового стану Товариства, про зменшення статутного капіталу товариства або про ліквідацію Товариства;

- надсилати учаснику, якщо він прострочив внесення вкладу чи його частини письмове попередження про прострочення. Попередження має містити інформацію про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, який не перевищує 30 днів;

- скликати загальні збори учасників, якщо учасник Товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку;

- повідомити учасника Товариства не менше ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів учасників про проведення таких зборів;

- повідомити учасника Товариства про внесення змін до порядку денного не менше ніж за 10 днів до запланованої дати загальних зборів учасників;

- надати учаснику Товариства можливість ознайомитися з документами та інформацію необхідними для розгляду питань порядку денного на загальних зборах учасників. Забезпечити належні умови для ознайомлення з такими документами та інформацією за місцезнаходженням Товариства у робочий час;

- у разі прийняття рішення про зменшення статутного капіталу Товариства протягом 10 днів письмово повідомити про таке рішення кожного кредитора, вимоги якого до Товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою;

- протягом 10 днів з дати отримання запиту учасника про проведення аудиту фінансової звітності Товариства та примірника оригіналу договору про проведення аудиту фінансової звітності Товариства забезпечити аудитору можливість проведення аудиту та надати завірені підписом уповноваженої особи Товариства копії всіх документів відповідно до визначеного у договорі обсягу аудиторських послуг;

- забезпечити зберігання документів бухгалтерського обліку та фінансової звітності Товариства;

- протягом 10 днів з дня надходження письмової вимоги учасника про надання доступу до документів, визначених частиною першою статті 43 Закону

України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII, надати такому учаснику копії відповідних документів;

- повідомити про виникнення конфлікту інтересів учасника Товариства протягом двох днів з дня отримання інформацій про наявний конфлікт інтересів.

Директор Товариства не може без згоди загальних зборів учасників:

- здійснювати господарську діяльність як фізична особа - підприємець у сфері діяльності Товариства;

- бути учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства, що здійснює діяльність у сфері діяльності Товариства;

- бути членом виконавчого органу або наглядової ради іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності Товариства.

Рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів учасників, приймаються учасником Товариства одноособово та оформлюються письмовим рішенням такого учасника. Загальні збори учасників можуть бути проведені як в межах так і поза межами територіальної юрисдикції, в якій Товариство зареєстроване.

Директор самостійно вирішує питання діяльності Товариства, за винятком тих, що належать до компетенції загальних зборів учасників, якщо інше не випливає із Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII.

Директор Товариства, приймає рішення шляхом видання наказів та розпоряджень, що викладаються у письмовій формі та підписуються ним особисто.

Вступ до Товариства здійснюється у спосіб подання відповідної заяви про вступ до товариства у порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV.

Підставами для вступу до Товариства є: набуття особою власності на частку (її частину) у статутному капіталі Товариства; перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника Товариства.

Вихід учасника з Товариства, внаслідок якого у Товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється.

Відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю Товариства, що не є державною таємницею, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам, є комерційною таємницею Товариства.

Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, порядок їхнього захисту визначаються власником Товариства, в Положенні про комерційну таємницю Товариства.

Відповідальність за розголошення відомостей, які становлять комерційну таємницю Товариства, встановлюються локальними нормативними актами Товариства та законодавчими актами України.

З метою виявлення тенденцій та закономірностей розвитку підприємства, проаналізуємо ключові показники його діяльності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Ключові показники діяльності ТОВ «Проектгазбуд» за 2021-2023 рр.

Показники	Значення показника			Відхилення показника			
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне, тис. грн.		Відносне, %	
				2023/2021	2023/2022	2023/2021	2021/2022
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	129,3	6348	6358,2	6228,9	10,2	4817,40	0,16
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	77,8	4575,7	4942,9	4865,1	367,2	6253,34	8,03
Прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	51,5	1772,3	1415,3	1363,8	-357	2648,16	-20,14
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	8,9	32,8	93	84,1	60,2	944,94	183,54
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	1413,5	2628,9	2438,5	1025	-190,4	72,52	-7,24
Кредиторська заборгованість, тис. грн.	1304,7	3538,6	3643,7	2339	105,1	179,27	2,97
Основні засоби, тис. грн.	28778	29439	35758	6980	6319	24,25	21,46
Знос основних засобів, тис. грн.	14399	16968	19547	5148	2579	35,75	15,20
Середньооблікова чисельність працівників, чол.	4	2	5	1	3	25,00	150,00
Середньомісячна заробітна плата, грн.	6895	7630	8280	1385	650	20,09	8,52

З наведених даних можемо побачити, що підприємство впродовж всього періоду дослідження працює прибутково та показує стійку тенденцію до нарощування обсягів діяльності. По всіх ключовим показникам діяльності підприємства в динаміці спостерігається зростання. Так, у 2023 р. порівняно із 2021 р. чистий дохід від реалізації продукції зріс на 6228,9 тис. грн., або на 4817,40%, а порівняно із 2022 таке зростання складало 10,2 тис. грн., або 0,16%. Найбільший розмір чистого прибутку було отримано підприємством у 2023 р., який складав 93 тис. грн., що перевищувало величину отриманого прибутку у 2021 р. на 84,1 тис. грн., або на 944,94%. Нарощування обсягів діяльності призводить і до збільшення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості, хоча слід зазначити, що дебіторська заборгованість у 2023 р. дещо знизилася порівняно із 2022 р. (на 190,4 тис. грн., або на 7,24%).

Більш ґрунтовний аналіз діяльності досліджуваного підприємства потребує дослідження показників, які характеризують його фінансовий стан, а саме показників: ділової активності, ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності. Розрахунок зазначених показників проведемо базуючись на інформації, наведеній у фінансовій звітності підприємства (додаток В) та узагальнимо в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Показники, що характеризують фінансовий стан ТОВ «Проектгазбуд»
за 2021-2023 рр.

Показники	Значення показника		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Частка необоротних активів в активах	0,40	0,00	0,01
Частка основних засобів в активах	0,40	0,00	0,01
Коефіцієнт зносу основних засобів, %	0,96	1,00	1,00
Частка оборотних активів в активах	99,60	100,00	99,99
Коефіцієнт мобільності активів	251,58	36168,50	8730,29
Коефіцієнт оборотності активів	0,04	0,88	4,87
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,09	2,41	2,61
Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	3935,50	149,09	138,07
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,10	1,79	1,74

Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	3632,58	200,68	206,31
Коефіцієнт оборотності запасів	0,04	1,70	2,23
Період одного обороту запасів	9085,14	211,51	161,40
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,48	57,19	92,96
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,02	1,02	1,01
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,45	0,64	0,64
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності)	0,00	0,1322	0,0230
Коефіцієнт фінансової автономії	0,02	0,02	0,01
Коефіцієнт фінансової залежності	40,31	65,17	89,36
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,98	0,98	0,99
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,03	0,02	0,01

Спроможність підприємства здійснювати виробничу діяльність можна оцінити на підставі характеристики наявних у розпорядженні підприємства основних засобів. Як зазначається у науковій літературі, питома вага основних засобів в активах виробничих підприємств повинна бути не меншою ніж 60% [83]. За даними проведених нами розрахунків, питома вага основних засобів а активах ТОВ «Проектгазбуд» впродовж досліджуваного періоду була близькою до нуля. Таке значення даного показника не характеризує діяльність підприємства позитивно, проте можливість нарощування прибутків при одночасному зниженні питомою ваги основних засобів свідчить про відсутність значної потреби у них.

Зниження питомої ваги необоротних активів у структурі загальної вартості активів підприємства супроводжується відповідним зростанням питомої ваги оборотних активів. Так, у 2022 р. порівняно із 2021 р. питома вага оборотних активів зросла на 23,75%, а саме з 57,30% до 81,05%. Зростання величини оборотних активів у валюті балансу призвело до зростання коефіцієнта мобільності активів, який з 1,34 відсоткових пунктів у 2021 році зріс до 3,30 відсоткових пункти у 2023 р., що свідчить про потенційно зростаючу можливість досліджуваного підприємства перетворювати активи у ліквідні кошти.

Рівень ділової активності підприємства можемо оцінити на основі розрахунку показників оборотності активів, оборотності запасів, оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотності власного капіталу.

Забезпечення нормальних умов виробничої діяльності підприємства зумовлює необхідність акумуляції певного капіталу в активах, що пов'язано із вилученням відповідної частини капіталу з обігу та призводить до зменшення його прибутковості. Проте, ефективність використання капіталу, який вкладено в активи, можна визначити на основі розрахунків показників оборотності. Оцінити ступінь оборотності активів можна розрахувавши коефіцієнт їх оборотності. Величина даного коефіцієнта в 2021 році складала 1,36, в 2022 р. – 0,43, а в 2023 р. – 0,42 процентних пункти, що свідчить про уповільнення оборотності активів та зниження розміру виручки від реалізації, що припадає на одиницю коштів, які було інвестовано в активи.

Коефіцієнт оборотності запасів показує кількість оборотів, які за звітний період здійснюють кошти, що інвестовані у запаси. Чим більша кількість таких оборотів, тим ефективніше використовуються кошти. Впродовж досліджуваного періоду коефіцієнт оборотності запасів на ТОВ «Проектгазбуд» зменшується, отже ефективність коштів, вкладених в запаси з кожним роком знижується. А це, відповідно, призводить до уповільнення періоду, протягом якого запаси перетворюються в кошти. Якщо у 2021 р. для трансформації запасів в грошові кошти потрібно було 121,9 днів, то у 2022 р. цей строк зріс до 295,75 днів.

Коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості показують, скільки разів за відповідний звітний період обертаються кошти, які були вкладені в ці розрахунки. Як свідчать дані, наведені в табл. 2.3, кредиторська заборгованість на ТОВ «Проектгазбуд» утворювалась в 2021 році 30,26 разів, в 2022 1,99 рази, а у 2023 р – 4,26 разів, при цьому строк її погашення становив 11,9 днів у 2021 р., 180,59 днів у 2022 р. та 84,54 дня у 2023 р. Така ситуація свідчить, що за останні роки збільшується кількість днів, яка необхідна підприємству для погашення кредиторської заборгованості. Аналогічною є тенденція зміни показників по дебіторській заборгованості, тобто коефіцієнт оборотності знижується, а період погашення заборгованості зростає. Такий стан

справ свідчить про зниження ефективності кредитного контролю за погашенням заборгованості на досліджуваному підприємстві.

Коефіцієнт оборотності власного капіталу дає можливість визначити величину прибутку, який приносить кожна одиниця власного капіталу підприємства. Найвищим значення даного показника за останні три роки було у 2023 р. й становило 1,73 процентних пункти, що означає, що на одну гривню власного капіталу припадає 1,73 грн. прибутку, що більше ніж у 2021 р. та 2022 р. на 0,31 грн. та 1,01 грн. відповідно.

Оцінити фінансовий стан підприємства з позиції його короткострокової платоспроможності можна на основі розрахунку та дослідження показників ліквідності: коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта швидкої ліквідності та коефіцієнта поточної ліквідності.

Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття) дозволяє визначити достатність у підприємства оборотних коштів для погашення його поточних зобов'язань, тобто даний коефіцієнт характеризує величину оборотних активів, які припадають на одиницю поточних зобов'язань. Слід вказати на те, що ТОВ «Проектгазбуд» має ліквідний баланс, оскільки має достатньо оборотних коштів для сплати боргів. При мінімально допустимому значенні даного коефіцієнта, яке дорівнює 1, коефіцієнт поточної ліквідності на ТОВ «Проектгазбуд» коливається в межах від 12,79 – в 2021 р., до 2,05 – в 2022 р. та 1,34 – в 2023 р. Слід вказати на значне зниження даного показника впродовж досліджуваного періоду, проте він поки що знаходиться в «нормативних» межах, а отже підприємство спроможне за рахунок власних оборотних засобів покрити свої зобов'язання.

Коефіцієнт загальної ліквідності, на відміну від коефіцієнта покриття, при визначенні можливості підприємства погасити свої зобов'язання враховує якість оборотних активів, оскільки враховує можливість погашення зобов'язань за рахунок найбільш ліквідних активів. На ТОВ «Проектгазбуд» даний показник має тенденцію до зниження (в 2021 р. його значення становило 4,66 процентних

пункти, в той час як в 2022 р. та 2023 р. знизилося до 0,28 та 0,44 процентних пунктів відповідно), що є свідчення зниження платоспроможності підприємства.

Можливості підприємства щодо погашення найбільш термінових зобов'язань визначаються на основі розрахунку коефіцієнта абсолютної ліквідності, який характеризує спроможність підприємства за рахунок наявних грошових коштів та їх еквівалентів погасити частину поточних зобов'язань, які потребують сплати найближчим часом. Допустимим є значення даного коефіцієнту, яке знаходиться в межах 0,2 – 0,5 (перевищення значення 0,5 вказує на надмірний залишок «вільних» коштів підприємства та свідчить про їх неефективне використання). На ТОВ «Проектгазбуд» цей коефіцієнт суттєво перевищував нормативне значення в 2021 р. (становив 2,73), що є свідченням неефективного використання наявних грошових коштів та був значно нижчим нормативного значення у 2022 р. та 2023 р. (відповідно 0,005 та 0,0002), що є свідченням неспроможності підприємства погасити найбільш термінові зобов'язання.

Як бачимо, за останні два роки суттєво погіршилася ситуація щодо поточної платоспроможності ТОВ «Проектгазбуд».

Розглянемо показники, які характеризують загальну та перспективну платоспроможність досліджуваного підприємства, до яких відносяться коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт концентрації позикового капіталу та коефіцієнт фінансової стійкості.

Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) характеризує незалежність підприємства від зовнішніх позикових джерел та відображає питому вагу власного капіталу в сукупних джерелах фінансування підприємства. Рекомендоване значення даного показника знаходиться на рівні 0,5, що означає величину власного капіталу у величині сукупних джерел фінансування на рівні 50%. На ТОВ «Проектгазбуд» величина даного показника коливається в межах від 0,96 відсоткових пункти в 2021 р., до 0,60 – в 2022 р та 0,43 – в 2023 р., що в цілому характеризує можливість підприємства виконати свої зовнішні

зобов'язання за рахунок власних джерел, проте така можливість з кожним роком знижується.

Коефіцієнт фінансової залежності є обернено пропорційним до коефіцієнта фінансової незалежності (автономії) та характеризує величину сукупних джерел фінансування які припадають на одиницю власного капіталу. Тенденція зміни даного показника є негативною (зростання з 1,05 відсоткових пункти в 2021 р. до 2,33 – в 2023 р.), оскільки з кожним роком зростає залежність підприємства від зовнішнього фінансування. Відповідний висновок підтверджується й розрахунками показника концентрації позикового капіталу, значення якого зросло з 0,04 процентних пункти у 2021 р. до 0,57 процентних пункти у 2023 р. Тобто, якщо у 2021 р. на 1 грн. сукупного капіталу припадало лише 0,04 грн. позикового капіталу, то у 2023 р. вже 0,57 грн.

Значення коефіцієнта фінансової стабільності впродовж досліджуваного періоду суттєво знизилася: з 21,33 процентних пункти у 2021 р. до 1,53 – у 2022 р. та 0,75 – у 2023 р. , що свідчить про зниження забезпеченості заборгованості підприємства власними коштами.

Отже, впродовж 2021-2023 рр. спостерігається зниження як поточної платоспроможності ТОВ «Проектгазбуд», так і його фінансової стійкості, що підтверджується розрахованими на основі показників фінансової звітності фінансових показників.

Слід вказати, що як на короткострокову, так і довгострокову платоспроможність підприємства здійснює вплив здатність підприємства отримувати прибуток. Тому для комплексного оцінювання результатів фінансово-господарської діяльності підприємства доцільно дослідити його рентабельність. Прибутковість діяльності підприємства оцінюється на основі коефіцієнтів рентабельності: активів, власного капіталу, продукції тощо. Розрахунок показників рентабельності наведено в табл. 2.3.

Як свідчать дані, наведені в табл. 2.4, показники рентабельності впродовж усього досліджуваного періоду мали позитивне значення, проте найвищими

значення показників рентабельності були у 2023 р., оскільки саме в цьому році найбільшою була величина чистого прибутку, одержаного підприємством за остання три досліджувані періоди діяльності. Величина більшості коефіцієнтів рентабельності в 2022 р та 2023 р. була дещо вищою порівняно з 2021 р., проте слід вказати на їх нормальне значення впродовж всього періоду дослідження.

Таблиця 2.3

Показники рентабельності ТОВ «Проектгазбуд»

Показники	Звітний період		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Рентабельність активів, %	0,25	0,45	1,52
Рентабельність власного капіталу, %	89,00	328,00	930,00
Валова рентабельність (рентабельність за валовим прибутком), %	39,83	27,92	22,26
Рентабельність продукції, %	66,20	38,73	28,63
Операційна рентабельність (рентабельність за операційним прибутком), %	39,83	27,92	22,26
Чиста рентабельність (рентабельність за чистим прибутком), %	6,88	0,52	1,46

Показники фінансового стану, що були розраховані, свідчать про деякі проблеми з короткостроковою платоспроможністю та деяким погіршенням показників фінансової стійкості, проте стабільно високе значення показників рентабельності, дає підстави стверджувати про спроможність його ефективного функціонування в майбутньому.

2.2. Підготовка та організація процесу надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд»

Відповідно до Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» для надання аудиторських послуг між ТОВ «Проектгазбуд» та аудиторською фірмою «Фактор» було укладено договір.

Далі, було складено загальний план аудиту дебіторської заборгованості (табл. 2.4) на ТОВ «Проектгазбуд», згідно якого було визначено основні аудиторські процедури, які передбачалося здійснити для підтвердження достовірності дебіторської заборгованості підприємства.

Таблиця 2.4.

ПЛАН аудиту дебіторської заборгованості

Аудиторська фірма «Фактор»

Підприємство ТОВ «Проектгазбуд»

Період, що перевіряється 01.01.2023-31.12.2023

Запланований ризик - середній

Запланована суттєвість - 10000 грн.

№	Перелік аудиторських процедур	Виконавець	Період перевірки	Примітки
1	2	3	4	5
1.	Звірка даних реєстрів обліку дебіторської заборгованості з даними головної книги.	Новіков В.Є.	03 лютого 2024 р.	—
2.	Перевірка наявності первинної документації за всіма господарськими операціями з дебіторами	Новіков В.Є.	04 лютого 2024 р.	—
3.	Перевірка класифікації дебіторської заборгованості	Новіков В.Є.	05 лютого 2024 р.	—
4.	Перевірка санкціонування операцій з відвантаження продукції, товарів	Новіков В.Є.	06 лютого 2024 р.	—
5.	Перевірка санкціонування розрахунків з іншими дебіторами підприємства	Новіков В.Є.	06 лютого 2024 р.	—
6.	Перевірка правильності проведення, документального оформлення і відображення в обліку розрахунків з дебіторами	Новіков В.Є.	07 лютого 2024 р.	—
7.	Встановлення найбільш крупних дебіторів і з'ясування строку погашення заборгованості	Новіков В.Є.	07 лютого 2024 р.	—
8.	Перевірка своєчасності повернення дебіторської заборгованості	Новіков В.Є.	08 лютого 2024 р.	—
9.	Виявлення обсягів простроченої і безнадійної заборгованості	Новіков В.Є.	11 лютого 2024 р.	—
10.	Перевірка обґрунтованості списання заборгованості на витрати	Новіков В.Є.	12 лютого 2024 р.	—
11.	Перевірка відповідності даних синтетичного і аналітичного обліку	Новіков В.Є.	13 лютого 2024 р.	—
12.	Перевірка документального оформлення та відображення в обліку результатів переоцінок основних засобів	Новіков В.Є.	14 лютого 2024 р.	—
13.	Групування і систематизація виявлених недоліків	Новіков В.Є.	17 лютого 2024 р.	—
14.	Формулювання висновків за результатами аудиту	Новіков В.Є.	18 лютого 2024 р.	—

З метою з'ясування стану внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на підприємстві нами було розроблено тест внутрішнього контролю (табл. 2.5) та здійснена його оцінка.

Таблиця 2.5.

Тест внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

Аудиторська фірма «Фактор»

Підприємство ТОВ «Проектгазбуд»

Період, що перевіряється 01.01.2023-31.12.2023 р.

№ з/п	Зміст	Варіанти відповіді			Примітки
		Ні	Так	Інформація відсутня	
1.	Чи контроль відповідності вимогам замовника залежить від дебіторської заборгованості, бухгалтерського обліку і роботи з грошовими коштами	-	+	-	-
2	Чи ведення аналітичного обліку дебіторської заборгованості залежить від ведення головної книги	-	+	-	-
3.	У випадку виходу у відпустку співробітника, в обов'язок якого входить робота з дебіторською заборгованістю, йому призначають заступника	-	+	-	-
4.	Чи обмежено доступ до комп'ютеризованих записів дебіторської заборгованості	-	+	-	-
5.	Чи попередньо пронумеровані документи на відвантаження	+	-	-	-
6	Чи рахунок-фактури ведуться з належною перевіркою їх послідовності	-	+	-	-
7.	Чи використовуються для виставлення рахунків затверджені преїскуранти	-	+	-	-
8	Чи переліки рахунків дебіторів з розбивкою по термінах оплати складаються (і регулярно перевіряються) відповідною особою	-	+	-	-
9	Чи виписки по банківському рахунку розносить особа, що не пов'язана з обліком дебіторської заборгованості	+	-	-	-
10.	Чи перевіряються рахунки виписані клієнтам відповідною особою перед відвантаженням	-	+	-	-
11.	Чи звіряються кількість відвантажена з кількістю, на яку виставляються рахунки-фактури	-	+	-	-
12.	Чи здійснюється детальна звірка аналітичного обліку дебіторської заборгованості із синтетичним рахунком	-	+	-	-
13.	Чи класифікується дебіторська заборгованість за терміном оплати	-	+	-	-
14.	Чи скарги замовників і питання, пов'язані з виставленням рахунків-фактур, контролюються і вирішуються вчасно	-	+	-	-
15.	Чи ведеться і перевіряється журнал замовлень регулярно для обліку не	-	+	-	-

№ з/п	Зміст	Варіанти відповіді			Примітки
		Ні	Так	Інформація відсутня	
	відвантажених замовлень				
16	Чи рахунки-фактури:				
	• Порівнюються із замовленнями на продажі	-	+	-	-
	• Порівнюються з документацією по відвантаженню	-	+	-	-
	• Перевіряються на арифметичну точність	-	+	-	-
	• Погоджуються з затвердженими преїскурантами	-	+	-	-
	Чи ведеться на підприємстві:				
	• Книга реєстрації виписки рахунків;	+	-	+	-
	• Книга реєстрації виписки накладних на відвантаження;	-	-	-	-
	• Книга реєстрації договорів;	-	+	-	-
	• Книга реєстрації претензій.	-	+	-	-
18.	Чи існує графік документообороту на відвантаження	-	-	+	-
19.	Як проводиться інвентаризація заборгованості:				
	• Періодичність;	-	+	-	-
	• Документальне оформлення.	-	+	-	-
20.	Чи складаються акти звірки:				
	• На дату інвентаризації;	-	+	-	-
	• Перед виставлянням претензій;	-	+	-	-
	• По мірі необхідності.	-	+	-	-
21.	Аналітичний облік заборгованості ведеться в розрізі:				
	• Дебітора (в загальній сумі);	+	-	-	-
	• Кожного відвантаження;	+	-	-	-
	• Договорів.	-	+	-	-
22	Чи проводиться аналіз заборгованості за терміном позовної давності, що минув, на кінець кожного звітнього місяця	-	+	-	-
23	Чи є на підприємстві дебіторська заборгованість, забезпечена векселями	+	-	-	-
24	Чи використовуються в розрахунках взаємозаліки	-	-	+	-
25	Чи існує дебіторська заборгованість за бартерними договорами	-	-	+	-
26	Чи списується дебіторська заборгованість на витрати	+	-	-	-
27	Чи переносилася дебіторська заборгованість на інші рахунки	+	-	-	-
28	Чи записи в журналі реєстрації виписки рахунків періодично порівнюються з документами на відвантаження	-	-	+	-
29	Чи сумарні підсумки рахунків-фактур підводяться щодня і порівнюються з записом в журналі-ордері	-	+	-	-
30	Чи відповідна особа періодично порівнює фактичні продажі з плановими продажами і контролює суттєві різниці	-	-	+	-
31	Чи періодично оцінюється адекватність резерву на покриття сумнівних боргів по рахунках відповідною особою	-	-	+	-

Як видно з інформації наведеної в табл. 2.7, система внутрішнього контролю та обліку дебіторської заборгованості може бути визнана задовільною.

Основними джерелами інформації, що використовувались у процесі проведення аудиторської перевірки дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» були: наказ про облікову політику підприємства, первинні документи, Колективний договір, реєстри аналітичного і синтетичного обліку, Головна книга, Фінансова звітність.

Дослідження організації обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» розпочинаємо з вивчення облікової політики підприємства. Під час ознайомлення з Наказом про облікову політику ТОВ «Проектгазбуд», вивчення її складових, було встановлено, що даний документ має певні недоліки в частині відображення інформації щодо обліку дебіторської заборгованості. В Наказі про облікову політику не відображено інформацію, що стосується класифікації дебіторської заборгованості як за термінами виникнення, так і за термінами погашення, не визначено порядок здійснення аналітичного обліку, не передбачено порядок створення та формування резерву сумнівних боргів.

Такі недоліки не можна вважати надто суттєвими, проте їх наявність знижує ефективність управління дебіторською заборгованістю та згодом може призвести до більш серйозних проблем в діяльності підприємства. В той же час, розкриття інформації щодо класифікації дебіторської заборгованості за строками виникнення впливає на порядок відображення інформацію про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності, в контексті її поділу на поточну та довгострокову. Що стосується класифікації заборгованості за строками погашення, то вона є основою для формування резерву сумнівних боргів, а також для здійснення аналізу. Відсутність інформації аналітичного обліку дебіторської заборгованості не дозволяє комплексно оцінити стан дебіторської заборгованості на підприємстві та своєчасно здійснювати контроль та ефективне управління.

Негативним моментом в організації обліку дебіторської заборгованості є відсутність в Наказі про облікову політику положення щодо формування на підприємстві резерву сумнівних боргів. На нашу думку, необхідно внести зміни

до Наказу про облікову політику ТОВ «Проектгазбуд» та передбачити висвітлення таких елементів облікової політики як: класифікація дебіторської заборгованості за строками виникнення; класифікація дебіторської заборгованості за строками погашення; метод визначення величини резерву сумнівних боргів.

Одним з визначальних етапів в організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві є документальне оформлення записів, пов'язаних із розрахунками з дебіторами у системі бухгалтерського обліку.

При цьому досить важливого значення набуває процес документообігу на підприємстві, який включає декілька взаємопов'язаних дій щодо створення, перевірки, обробки первинних документів в системі бухгалтерського обліку та передачі таких документів в архів. Важливість даного процесу, обґрунтовується тим, що будь-який збій у ланцюжку цих взаємопов'язаних дій може спричинити безліч негативних наслідків як для системи бухгалтерського обліку, так і для системи управління підприємством, які можуть проявлятися у: несвоєчасній підготовці як поточної так і звітної інформації (документів); не передбачуваності маршрутів руху поточної, управлінської та звітної документації; відсутність відповідальних через нерегульованість процесу формування та руху первинної, облікової та звітної документації за відповідними співробітниками; неможливість прийняття управлінських рішень без потреби залучення додаткової інформації (яка не розкривається в облікових документах).

Таким чином не викликає сумніву важливість належної організації процесу документообігу на підприємстві, який убезпечить виникнення проблем як в оформленні первинних документів, так і в складанні та поданні різних форм звітності, щоб мінімізувати ризики підприємства, пов'язані із додатковими витратами, на кшталт сплати штрафних санкцій за несвоєчасне подання податкової звітності.

З метою проектування системи документообігу на підприємстві, необхідно встановити порядок створення та послідовність руху документів між відповідальними працівниками та підрозділами, а також визначити осіб, які несуть відповідальність за формування документів чи прийняття рішення на

основі таких документів, це все у сукупності визначає систему управління документообігом.

Вважаємо, що ефективна система управління документообігом на підприємстві повинна включати такі етапи:

1. Розробка положення про бухгалтерську службу на підприємстві.
2. Розробка посадової інструкції бухгалтера.
3. Формування графіка документообігу.
4. Визначення технології обробки облікової інформації.
5. Розробка номенклатури справ в порядку поточного зберігання документів.
6. Підготовка справ до тривалого зберігання в архіві підприємства.

На ТОВ «Проектгазбуд» дану систему не можна вважати цілісною, оскільки в цій системі відсутній один з визначальних елементів – не сформовано графік документообігу. Цей елемент не можна недооцінювати, оскільки будь-яка новопризначена чи недостатньо обізнана особа не зможе зорієнтуватися в організації процесу передачі документів. Графік документообігу, як цілісний процес документування життєдіяльності підприємства затверджує порядок обробки інформації, яка висвітлена в первинних документах, регламентує строки складання, надання та обробки первинних документів, визначає перелік документів, час їх просування та обробки, посадових осіб, відповідальних за складання документів, порядок передачі документів по структурним підрозділам, відповідальним особам для обробки, встановлює строки подання документів від працівників відділу продажів до бухгалтерії.

Даний графік дозволить підвищити загальну ефективність роботи на підприємстві, сприятиме підвищенню якості внутрішнього контролю на підприємстві.

Розробку графіку документообігу на підприємстві повинен здійснити бухгалтер, оскільки він більше ніж інші працівники володіє знаннями щодо процесів документообігу. Виконання такого завдання вбачається можливим через внесення змін до Наказу про облікову політику підприємства, в частині

включення пункту, в якому зобов'язати бухгалтера розробити та виконувати графік документообігу.

Узагальнення інформації з первинної документації, формування регістрів синтетичного та аналітичного обліку, звітності, здійснюється на ТОВ «Проектгазбуд» на основі застосування комп'ютерної форми обліку.

Облік операцій, пов'язаних з виникненням дебіторської заборгованості та її погашенням здійснюється на підприємстві на основі договорів та первинних документів, які підтверджують факт здійснення господарської операції. Основними первинними документами, які засвідчують факт виникнення та погашення дебіторської заборгованості є документи, наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Форми первинних документів, які використовуються для обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд»

Назва документа	Призначення документа
Видаткова накладна	Списання товару продавцем та оприбуткування покупцем. Визначає вартість та кількість відвантаженої продукції за номенклатурою
Платіжна інструкція	Розпорядження грошовими коштами на рахунку в банку
Прибутковий касовий ордер	Оформлення операцій з надходження готівки до каси підприємства
Видатковий касовий ордер	Оформлення операцій видачі готівки з каси підприємства
Товарно-транспортна накладна	Як супровідний документ для доставки вантажу, проведення розрахунків за виконані транспортні послуги, нарахування заробітної плати водію з метою відображення в обліку транспортної роботи
Податкова накладна	Є підставою для нарахування суми податкового кредиту покупцем і суми податкового зобов'язання постачальником
Акт виконаних робіт	Підтверджує факт надання послуг
Рахунок-фактура	Виписується постачальником на ім'я покупця на кожну партію відвантаженої продукції, а також за виконані роботи і послуги
Авансовий звіт	Це документальні свідчення про грошові витрати, здійснені однією особою від імені підприємства

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачений рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», проте на ТОВ «Проектгазбуд» даний рахунок не ведеться.

Облік поточної дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» ведеться на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» використовується на ТОВ «Проектгазбуд» для узагальнення інформації про здійснювані розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену їм продукцію, товари, виконані роботи, надані послуги.

До рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» на ТОВ «Проектгазбуд» відкрито такі субрахунки : 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями».

За дебетом рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг, із включенням до цієї вартості суми податку на додану вартість, що підлягає перерахуванню до бюджету. За кредитом рахунка відображаються суми, які надійшли від покупців в рахунок погашення заборгованості, та які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах або в касу підприємства. Сальдо рахунка показує величину заборгованості покупців та замовників за відвантажену їм продукцію (роботи, послуги).

Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками здійснюється в розрізі кожного покупця та за кожним пред'явленим до сплати рахунком. Для цього формується реєстр аналітичного обліку «Реєстр дебіторів», в якому зазначається найменування дебітора, дата, документ та його номер, які засвідчують факт виникнення заборгованості, вказується сума заборгованості, а також дата і документ, який засвідчує факт погашення дебіторської заборгованості.

На ТОВ «Проектгазбуд» документом, що засвідчує факт виникнення дебіторської заборгованості є насамперед, документ, на підставі якого здійснюється виконання робіт, постачання продукції, тобто договір, який укладається з кожним окремим покупцем. Розрахунки за здійснені роботи, поставлену продукцію здійснюються здебільшого шляхом безготівкового

розрахунку через банк підприємства. У випадку, коли коштів на рахунку покупця недостатньо, то для погашення заборгованості, різниця може бути оплачена готівкою через касу підприємства. Операції на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» відображаються записами, які наведено в таблицях 2.7 – 2.8.

Таблиця 2.67

Відображення операцій на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» на ТОВ «Проектгазбуд» за умови першої події «відвантаження продукції»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
1	Встановлено кондиціонер ТОВ «Компанія Савіл»	361	701	2275455,00
2	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	701	641/ПДВ	379242,50
3	Надійшли грошові кошти в оплату виконаних робіт	311	361	2275455,00

Таблиця 2.8

Відображення операцій на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» на ТОВ «Проектгазбуд» за умови першої події «отримання передоплати»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
1	Надійшла передоплата за виконані роботи	311	681	344300,39
2	Відображено суму податкових зобов'язань з ПДВ	643/ПДВ	641/ПДВ	57383,40
3	Виконані роботи по обслуговуванню систем кондиціонування ТОВ «Сингента»	361	701	344300,39
4	Списано раніше відображену суму податкових зобов'язань з ПДВ	701	643/ПДВ	57383,40
5	Здійснено залік заборгованостей	681	361	344300,39

Основним обліковим регістром, в якому зосереджується інформація по рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» на ТОВ «Проектгазбуд» є оборотно-сальдова відомість, та яка ведеться в розрізі кожного окремого покупця та замовника. Таким чином в даній відомості представлена детальна інформація по кожному покупцю.

Одним із видів поточної заборгованості, яка виникає на ТОВ «Проектгазбуд» є розрахунки з різними дебіторами. Облік таких розрахунків ведеться підприємством на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами». До цього рахунку на ТОВ «Проектгазбуд» відкрито такі субрахунки: 371 «Розрахунки за виданими авансами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Розглянемо особливості відображення господарських операцій по розрахункам в розрізі кожного із наведених субрахунків. Субрахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами» призначений для обліку розрахунків за виданими авансами під майбутнє постачання товарно-матеріальних цінностей.

Аналітичний облік по рахунку 371 ведеться відокремлено по кожному дебітору, якому надійшов авансовий платіж. Порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку виданих авансів наведена в табл. 2.8.

Наступний вид розрахунків з різними дебіторами, який здійснюється на досліджуваному підприємстві, це розрахунки із підзвітними особами. З метою відображення в обліку виданих підзвітних коштів ведеться активно-пасивний субрахунок 372 «Розрахунки з підзвітними особами». В дебет рахунку відносять суми, які видані під звіт, а в кредит – витрачені підзвітні суми, що підтверджується авансовим звітом та документами, які засвідчують витрачання підзвітних коштів.

Аналітичний облік по субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами» ведеться в розрізі фізичних осіб – штатних працівників підприємства, які одержали грошові кошти підзвіт. Сальдо на рахунку 372 буде вказувати на наявні залишки одержаних під звіт коштів, по яким підзвітними особами ще не подано авансових звітів. Кредитове сальдо відображає розмір перевитрат за авансовим звітом порівняно з сумою, одержаною підзвіт.

У випадках, коли видані під звіт кошти не мають обґрунтування та підтвердження відповідними документами, вони мають бути повернуті в касу

підприємства. У випадках, коли підзвітні кошти не повернуті до каси підприємства у визначений строк, підприємство здійснює їх утримати з нарахованої заробітної плати працівника з одночасним утриманням податку на доходи фізичних осіб.

Синтетичний та аналітичний облік підзвітних коштів по субрахунку 372 ведеться, відповідно, в журналі-ордері та оборотно-сальдовій відомості. Аналітичний облік ведеться в розрізі кожної підзвітної особи. На початку кожного звітнього місяця в журнал-ордер по рахунку 372 переносяться залишки на початок місяця з аналогічного журналу за попередній місяць. Видані під звіт кошти, а також відшкодовані працівникам на підставі авансових звітів перевитрати коштів та повернені до каси невикористані кошти відображаються на основі звіту касира, а розділ «Витрачено підзвітних коштів» заповнюється на основі авансових звітів. Дані щодо утриманих підзвітних сум із заробітної плати беруться з Розрахунково-платіжної відомості. Підсумкові дані журналу-ордера й розшифровки по дебету субрахунка 372 «Розрахунки з підзвітними особами» заносяться до Головної книги.

Основні бухгалтерські записи, які здійснюються на субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами» на ТОВ «Проектгазбуд» представлені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

Відображення операцій з обліку розрахунків з підзвітними особами на ТОВ «Проектгазбуд»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
1	Видано підзвіт Турашу В.О. 400 грн. для доставки засобів очищення кондиціонерів	372	301	400
2	Отримано рахунок, що підтверджує понесені витрати	911	372	400

Розкриття інформації щодо дебіторської заборгованості у фінансовій звітності ТОВ «Проектгазбуд» здійснюється в розрізі наступних звітів та статей:

1. Фінансова звітність малого підприємства:

- дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (рахунок 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» код рядка 1125);
- дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» код рядка 1135);
- інша поточна дебіторська заборгованість (рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» код рядка 1155).

Показники фінансової звітності є джерелом для аналізу та оцінювання стану дебіторської заборгованості підприємства, які в свою чергу, виступають основою для прийняття управлінських рішень.

2.3. Порядок надання аудиторських послуг з підтвердження достовірності дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд»

В процесі проведення аудиторської перевірки було проаналізовано склад дебіторів підприємства виділено найбільш значні з них, виходячи із суми боргу.

Надалі було здійснено їх перевірку, результати якої відображені у табл. 2.10.

Таблиця 2.10.

Перелік великих дебіторів ТОВ «Проектгазбуд» станом на 01.12.2023 р.

Дебітор	Питома вага у складі дебіторської заборгованості, %	Сума дебіторської заборгованості, грн.	Дата виникнення заборгованості	№ і дата накладної (договору)
ТОВ «Віаком»	4,41	11214,95	10.10.2023 р.	№112 від 10.10.2023 р.
ПП «Люменс»	5,63	14342,64	24.11.2023 р.	№ 132 від 24.11.2023 р.
ТОВ «Автоцентр»	13,15	33437,16	12.11.2023 р.	№ 124 від 12.11.2023 р.
ТОВ «Альянс»	36,21	93610,00	28.10.2023 р.	№ 118 від 28.10.2023 р.

Важливим моментом при перевірці організації обліку розрахунків з покупцями і замовниками є недопущення простроченої сплати дебіторської заборгованості. За результатами перевірки встановлено, що таких дебіторів на ТОВ «Проектгазбуд» за досліджуваний період не було.

Не менш важливим джерелом інформації при проведенні аудиту дебіторської заборгованості є звітність підприємства.

У Балансі дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається у другому розділі активу, в рядку 1125 за чистою реалізаційною вартістю, дебіторська заборгованість за розрахунками в рядках 1135, інша поточна дебіторська заборгованість у рядку 1155. У зв'язку з тим, що дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову і поточну, аудитором перевірялась правильність проведення класифікації заборгованості.

Перевіркою доведено правильність розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності ТОВ «Проектгазбуд».

Важливим джерелом інформації при проведенні аудиту дебіторської заборгованості є також Головна книга. Головна книга є реєстром синтетичного обліку, де відображаються залишки на початок та кінець звітного періоду, обороти за дебетом і кредитом рахунків, в ній проводиться систематизація і узагальнення даних поточного обліку. За результатами перевірки встановлено відповідність записів головної книги та оборотів за рахунками, визначеними у журналах – ордерах.

Як джерело інформації аудитором використовувались акти інвентаризації та акти звірки при перевірці результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості.

Порядок і форми розрахунків між ТОВ «Проектгазбуд» та іншими підприємствами визначаються в господарських договорах, які встановлюють взаємні права і обов'язки, виконання яких забезпечується заходами державного примусу. При проведенні аудиту дебіторської заборгованості договірній системі було приділено значну увагу. За результатами перевірки встановлено, що в договорах укладених підприємством з його контрагентами значена дата

укладання договору, сторони, які приймають участь в укладенні договору, також вказується предмет договору – товар, який зобов'язується поставити зобов'язуюча сторона, ціна товару, загальна вартість договору, кількість та якість товару, строки та умови поставки товару, порядок розрахунків за отриманий товар, відповідальність сторін, строк дії договору та порядок вирішення спорів при їх виникненні.

Особливо важливим джерелом інформації на ТОВ «Проектгазбуд» є первинні документи з обліку дебіторської заборгованості, які підтверджують здійснення тієї чи іншої господарської операції. В ході проведення перевірки аудитор перевіряв наявність первинних документів на підприємстві, правильність їх оформлення, а саме наявність всіх реквізитів, підписів відповідальних осіб, печаток. Всі виявлені помилки і порушення відображені в робочому документі аудитора (табл. 2.11.).

Таблиця 2.11.

Перелік виявлених помилок і порушень при перевірці первинних документів з обліку дебіторської заборгованості

№ з/п	Первинний документ, обліковий регістр				Характер порушення
	Найменування	№	Дата	Сума	
1	Журнал - ордер	-	грудень	235,00	помилково віднесена сума витрат по відрядженню директора підприємства на витрати виробництва
2	Товарно-транспортна накладна	№114	10.12.33р.	14506,2	немає підпису представника покупця

Більш детально досліджувались документи, які використовуються підприємством для обліку дебіторської заборгованості. Підставою для отримання коштів працівником під звіт є наказ керівника на відрядження. У випадку, коли кошти потрібні для виробничих, або господарських потреб, підставою є підписана заявка начальником відповідного відділу у головного директора.

В наказі головного директора про відрядження зазначається: пункт призначення, назва підприємства, куди відряджається працівник, термін і мета відрядження. Наказ про направлення працівника у відрядження є підставою для

видачі йому посвідчення про відрядження. Посвідчення про відрядження є документом, який видається працівнику для виконання службового доручення поза постійним місцем роботи у відрядженні.

Видача коштів працівнику під звіт з каси підприємства оформлюється видатковим касовим ордером (ВКО). У видатковому касовому ордері зазначається номер, дата складання ВКО, особа, якій видаються кошти, підстава видачі коштів і сума, яка підлягає видачі.

Працівники, які одержали кошти під звіт, зобов'язані подати до бухгалтерії підприємства звіт про використання коштів наданих під звіт (авансовий звіт). При придбанні матеріалів без посвідчення про відрядження звіт про використання коштів повинен бути зданий в той же день, а в разі відрядження – в 3-х денний термін після повернення. При цьому аудитором досліджено чи додані до авансового звіту виправдовуючі документи такі як, рахунки - фактури, чеки, розрахункові квитанції тощо.

Здійснення контролю за дотриманням підприємством встановленого порядку видачі готівкових коштів під звіт на відрядження та їх використання дозволяє стверджувати, що вони здійснюються відповідно до вимог Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон (із змінами), Постанови КМУ «Про норми відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон» та Порядку складання звіту про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт. Під час проведення перевірки аналізувався порядок видачі підприємством сум під звіт та їх цільове використання. Фактів неправомірної видачі готівки під звіт працівникам, які повністю не розраховалися за попередньо видані їм кошти, несвоєчасного звітування, а також випадки передавання підзвітних коштів одним працівником іншому не виявлено.

При перевірці авансових звітів про використання одержаної під звіт готівки для вирішення господарських питань особлива увага приділялась дотриманню вимог підзвітними особами встановлених термінів складання та подання до бухгалтерії відповідних звітів, своєчасність повернення до каси підприємства залишку невикористаних коштів (одночасно з авансовим звітом), наявність

оригіналів підтверджувальних документів, їх погашення, цільове витрачання підзвітних сум тощо. Порушень термінів звітування про витрачання підзвітних сум, повернення невикористаних сум, правильності оформлення видачі готівки під звіт як на відрядження, так і на інші потреби, не встановлено.

При проведенні аудиту дебіторської заборгованості аудитором здійснювалась оцінка її стану на основі використання аналітичних процедур.

Основою для проведення аналітичних процедур дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд» була інформація, що висвітлена підприємством у фінансовій звітності. Для поглибленого аналізу скористаємося даними аналітичного обліку в розрізі бухгалтерських субрахунків, на яких відображується інформація по розрахункам із дебіторами.

Аналіз дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд» розпочнемо із загальної оцінки її величини в цілому та складу і структури в розрізі складових видів (статей).

З метою аналізу складу і структури дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» за період 2021-2023 рр. складено табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Склад і структура дебіторської заборгованості за 2021-2023 рр. на ТОВ «Проектгазбуд»

№ з/п	Розрахунки з дебіторами	Роки					
		2021		2022		2023	
		тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %
1	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	32,10	2,27	1264,50	48,10	1469,40	60,26
2	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	79,20	5,60	7,10	0,27	11,20	0,46
7	Інша поточна дебіторська заборгованість	1302,20	92,13	1357,30	51,63	957,90	39,28
8	Разом	1413,50	40,26	2628,90	36,34	2438,50	39,90
9	Підсумок балансу	3510,8	100,00	7233,9	100,00	6111,9	100,00

За аналізований період 2021-2023 рр. обсяг дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» зріс від 1413,50 тис грн. у 2021 році до 2628,9 тис грн. у 2022 році, та до 2438,50 тис грн. в 2023 р.

Стосовно частки дебіторської заборгованості у структурі активів – вона майже не змінюється, проте дещо знижується з 40,26% у 2021 році до 39,90% у 2023 році. Такі дані могли би бути свідченням того, що підприємство використовує дебіторську заборгованість в якості інструменту розширення своїх позицій на ринку, збільшує обсяги реалізації продукції та, відповідно, нарощує довгострокові контрактні відносини з контрагентами.

Загальна динаміка зміни дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» зображена на рис. 2.1.

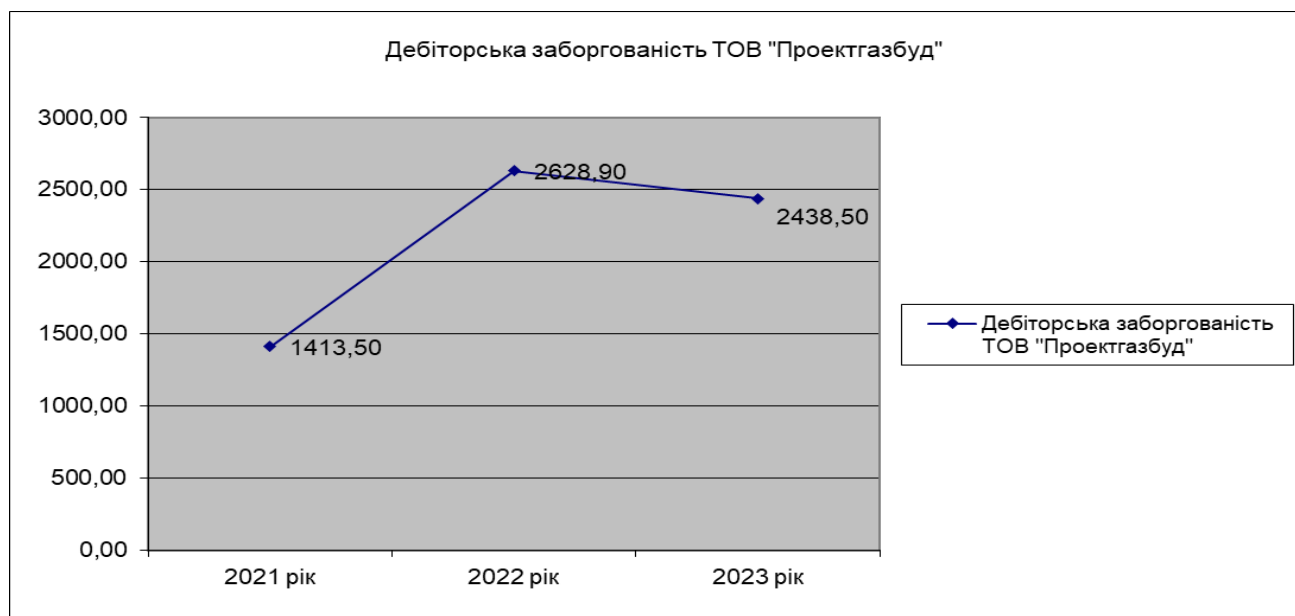

Рис. 2.1. Динаміка дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» у 2021-2023 рр.

Протягом періоду, який аналізується, в структурі дебіторської заборгованості підприємства спостерігалось зростання обсягу та частки іншої поточної дебіторської заборгованості. Якщо станом на 2021 р. цього виду заборгованості взагалі не існувало на підприємстві, то в 2022 р її питома вага складала 25,33% від загальної величини дебіторської заборгованості підприємства, а у 2023 році її значення досягло 84,49% (рис. 2.2-2.4).

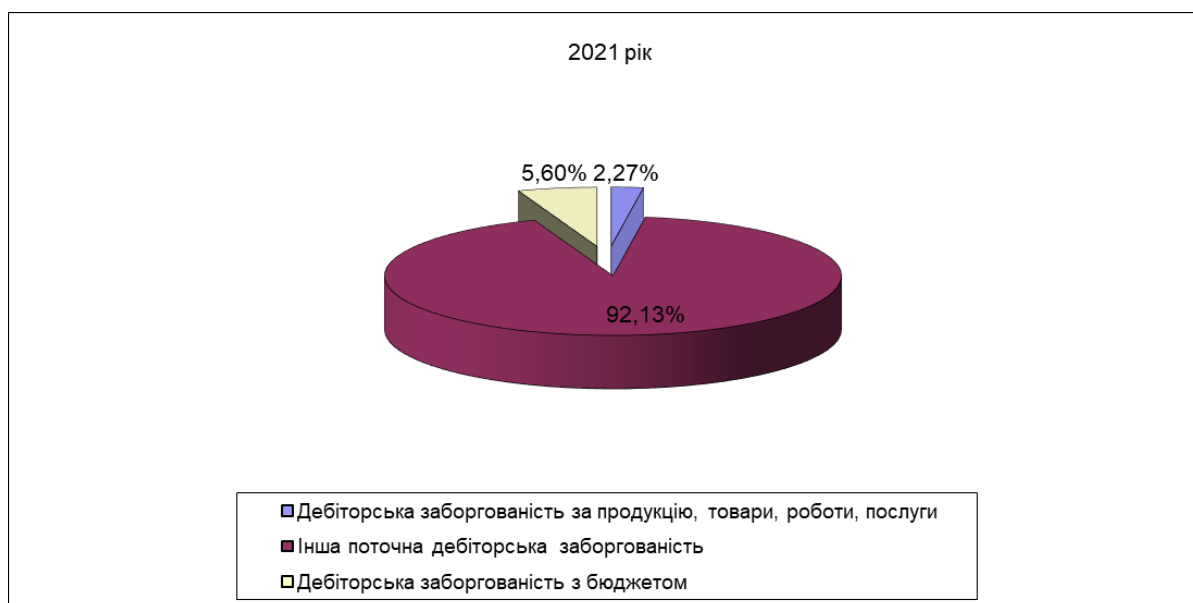

Рис. 2.2. Структура дебіторської заборгованості ТОВ «Проектгазбуд» за її видами у 2021 р.

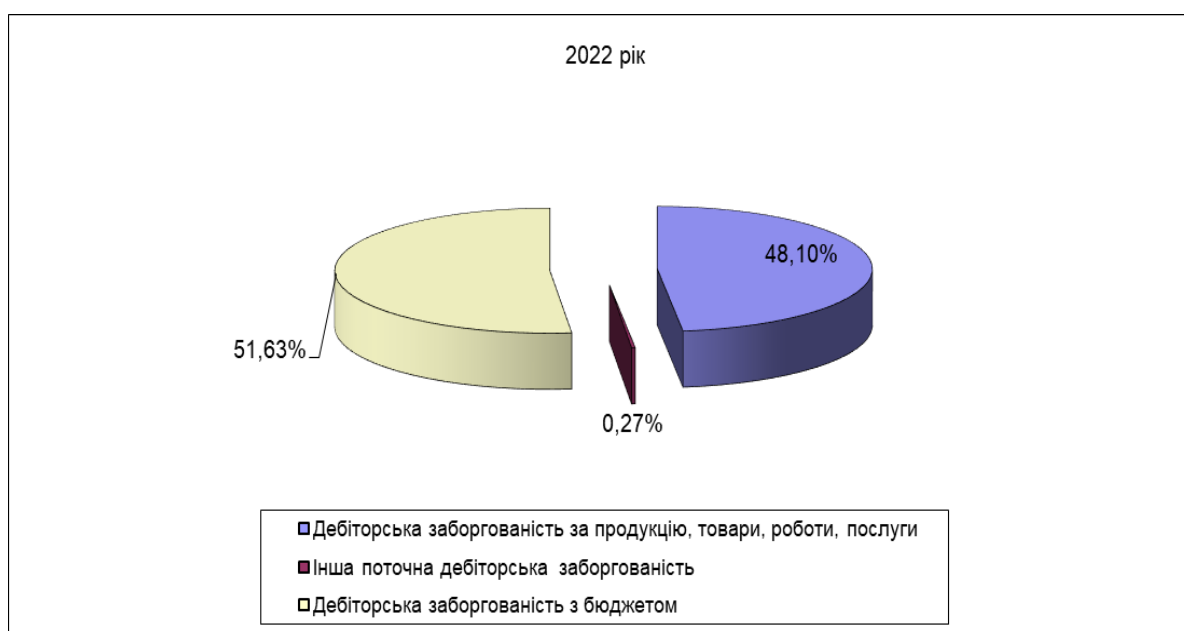

Рис. 2.3. Структура дебіторської заборгованості ТОВ «Проектгазбуд» за її видами у 2022 р.

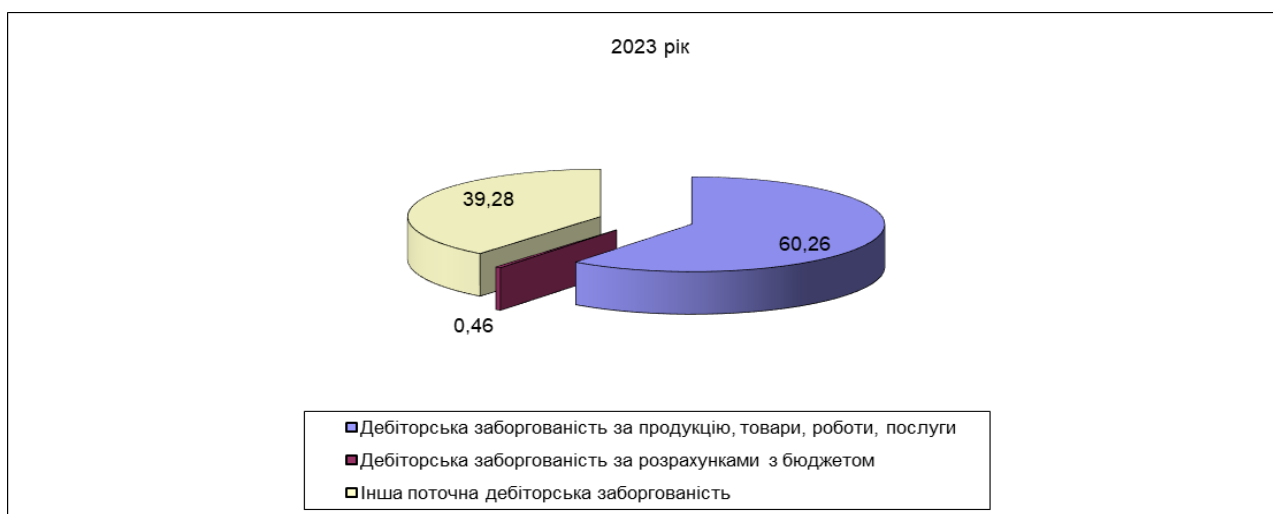

Рис. 2.4. Структура дебіторської заборгованості ТОВ «Проектгазбуд» за її видами у 2023 р.

Проаналізувавши величину дебіторської заборгованості в активах підприємства за період 2021-2023 рр. (рис. 2.5) можна зробити висновок, що в дебіторській заборгованості приховані значні резерви для підвищення ефективності господарської діяльності підприємства та його результатів.

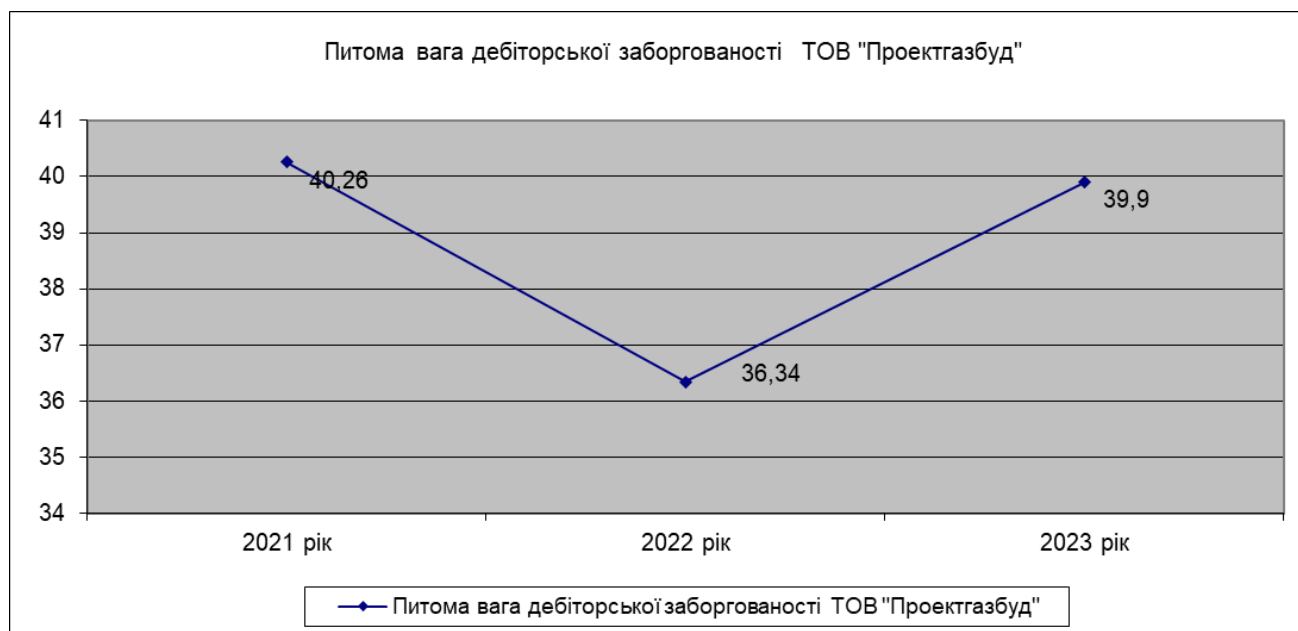

Рис. 2.5. Питома вага дебіторської заборгованості в активах ТОВ «Проектгазбуд»

Проте з метою забезпечення найбільш повного використання наявних переваг дебіторської заборгованості в якості джерела забезпечення основної діяльності підприємства потрібна детальна оцінка ефективності її використання.

Задля цього під час подальшого аналізу основна увага буде зосереджуватися на проведенні аналізу оборотності дебіторської заборгованості.

Функціонування підприємств в умовах ринкової економіки подекуди призводить до потрапляння підприємств в зону господарської невизначеності та супроводжуються певною ризикованістю діяльності підприємств, що зумовлює необхідність здійснення об'єктивного оцінювання платоспроможності та надійності контрагентів, з якими підприємство має фінансово-господарські відносини та договірні зв'язки, а також вимагає здійснення постійного контролю за якістю розрахунково-фінансових операцій та дотриманням розрахункової дисципліни. Наразі чимало підприємств зловживають позиковими коштами через використання механізмів безвідсоткових товарних позик. Тобто, одержуючи продукцію без передоплати, підприємства-партнери трансформують її в грошові кошти та використовують як оборотний капітал.

При цьому підприємство, відволікаючи кошти у дебіторську заборгованість ризикує отримати певні фінансові проблеми, оскільки відчуватиме нестачу вільних грошових коштів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати працівникам, здійснення розрахунків з бюджетом, погашення заборгованості перед постачальниками. Крім того, заморожування коштів в дебіторській заборгованості супроводжується сповільненням оборотності капіталу. Тому кожне підприємство має бути зацікавлене в скороченні строків погашення дебіторської заборгованості на основі удосконалення розрахунків з контрагентами, своєчасного оформлення розрахункових документів, використанням механізму передоплати, запровадження вексельної форми розрахунків тощо.

Величина дебіторської заборгованості на підприємстві визначається специфікою його діяльності та умовами розрахунків з контрагентами. Якщо такі умови досить суворі, то зменшується обсяг реалізації продукції підприємством, зменшується кількість покупців, а відповідно зменшується й величина дебіторської заборгованості за рахунками з покупцями і замовниками. З іншого боку, якщо підприємство пропонує лояльні умови для розрахунків з дебіторами за

продукцію, товари та послуги, то це звичайно призведе до збільшення замовників, зростатимуть обсяги реалізації, а відповідно й величина дебіторської заборгованості за рахунками з контрагентами також збільшиться. Таким чином, як посилення так і послаблення умов розрахунків має свої переваги та недоліки.

Таким чином, однозначного висновку щодо впливу дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємства сформулювати не можна. З одного боку, наявна дебіторська заборгованість відволікає фінансові ресурси підприємства з його обігу. Це може призвести до зростання фінансових витрат підприємства через необхідність здійснювати додаткове залучення кредитних коштів. З іншого боку, надаючи товарний кредит контрагентам, підприємство може суттєво підвищити рівень збуту своєї продукції, а відповідно й рівень одержаної виручки від реалізації та прибутку.

Нагальною проблемою для більшості вітчизняних підприємств є зниження оборотності дебіторської заборгованості. Показник оборотності дебіторської заборгованості – це показник ділової активності підприємства, який характеризує ефективність управління дебіторською заборгованістю. Величина коефіцієнта показує кількість оборотів, що здійснює дебіторська заборгованість за звітний період, тобто визначає кількість разів погашення дебіторами їх зобов'язань перед підприємством.

Визначимо коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд»:

$$K_{o,ДБ} 2021 = \frac{45628}{2910} = 15.68;$$

$$K_{o,ДБ} 2022 = \frac{28557}{7113} = 4.01;$$

$$K_{o,ДБ} 2023 = 17873 = 2.98.$$

Як бачимо показник оборотності дебіторської заборгованості підприємства за аналізований період має стійку тенденцію до його зниження.

Так, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості зменшився від 15,68 у 2021 році до 2,98 у 2023 році. Це свідчить, що виручка від реалізації продукції перевищує середню дебіторську заборгованість лише в 2,98 раза при

нормативному значенні для галузі сільського господарства – 4,8. Як показали результати проведеного дослідження, частка дебіторської заборгованості підприємства за аналізований період збільшується, її оборотність зменшується. Така ситуація може бути наслідком:

- неплатоспроможності контрагентів;
- збільшення обсягів реалізації продукції;
- встановленням тривалих у часі строків погашення дебіторської заборгованості;
- неефективної роботи підприємства щодо стягнення заборгованості;
- небажанням бухгалтерської служби підприємства використовувати резерви сумнівних боргів, незважаючи на явну необхідність формування такого резерву, адже це зумовлює необхідність проведення додаткових розрахунків, а отже, вимагає додаткових зусиль. Однак, може виникнути ситуація, коли накопичиться достатньо велика сума заборгованості, ймовірність погашення якої буде дорівнювати нулю, а це призведе до витрат, а надалі до збитків підприємства.

Окремі причини, що перешкоджають зростанню оборотності дебіторської заборгованості можуть бути усунені керівництвом підприємства у такий спосіб: здійснювати постійний контроль за виконанням роботи відповідними особами зі стягнення заборгованості, прийняти рішення щодо створення резерву сумнівних боргів та зменшити строки надання товарного кредиту покупцям. Якщо така проблема носить не постійний характер, то доцільно активізувати роботу щодо погашення боржниками їх заборгованості перед підприємством. Якщо це постійна проблема, то слід розробити комплексну та чітку політику щодо надання товарних кредитів покупцям. Наприклад, можна класифікувати всіх покупців за відповідними групами з урахуванням історії співпраці, важливості кожного з них для підприємства та з урахуванням поточного фінансового стану як власне підприємства так і поточної платоспроможності покупців. Необхідно відносно кожного покупця обрати стиль поведінки, який може бути консервативним, звичайним або агресивним. В залежності від цього слід буде визначитися чи

підприємство буде надавати товарний кредит тільки найбільш надійним покупцям (консервативний варіант), чи з метою максимізації обсягів збуту буде надавати товарний кредит всім зацікавленим в продукції підприємства покупцям за виключенням лише потенційних банкрутів (агресивний варіант).

Як свідчать наведені розрахунки, за останній рік діяльності підприємства спостерігається суттєве зростання середнього періоду індексації дебіторської заборгованості, що означає зростання періоду її погашення (рис. 2.6). Чим вищий цей показник, тим вищий ризик несплати боржниками заборгованості по рахункам підприємства.

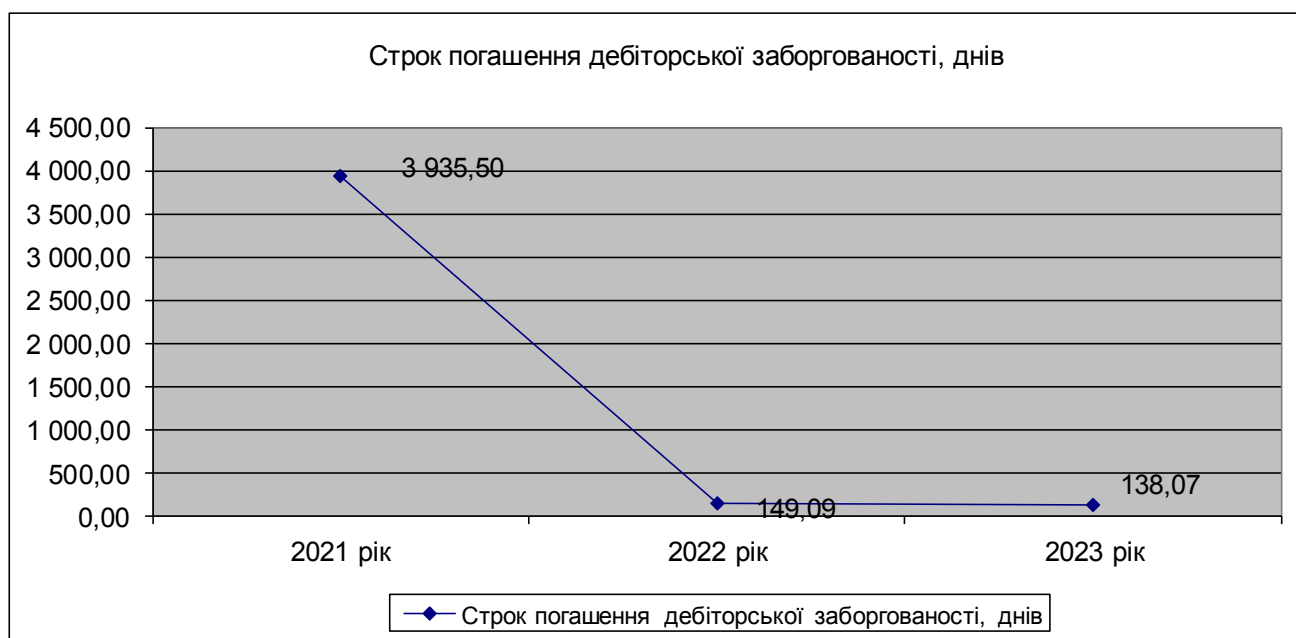

Рис. 2.6. Строки погашення дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» у 2021-2023 рр.

Так, якщо у 2021 році період погашення дебіторської заборгованості становив 3936 днів, то в 2022 році для погашення заборгованості боржникам потрібно було вже 149 днів, а в 2023 році строки погашення дебіторської заборгованості зросли до 138 днів.

Неповернення дебіторської заборгованості впродовж тривалого періоду спричиняє дефіцит грошових коштів на підприємстві та у підсумку призводить до зниження платоспроможності підприємства, погіршує його фінансовий стан.

Проблема зростання строків погашення дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві вимагає коригування поточної політики управління

дебіторською заборгованістю в напрямі здійснення співпраці з контрагентами, які не своєчасно здійснюють оплату за реалізовану їм продукцію лише на умовах передоплати.

Для забезпечення повноти аналізу дебіторської заборгованості, необхідно її величину зіставити з величиною кредиторської заборгованості, тобто розрахувати коефіцієнт рівноваги. Позитивним результатом вважається, якщо дебіторська заборгованість не перевищує величину кредиторської. За таких обставин виходить, що підприємство залучає більше грошових коштів, ніж витрачає.

Величина даного коефіцієнта показує, чи достатньо в підприємства грошових коштів, які надійдуть від дебіторів та будуть перераховані на його поточний рахунок наприкінці строку погашення дебіторської заборгованості, задля забезпечення покриття найбільш термінових зобов'язань підприємства, чи не достатньо. Рекомендованим значенням коефіцієнта співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості (коефіцієнта рівноваги) є значення, яке дорівнює 1. Саме за таких умов провадження господарської діяльності, коштів, які будуть отримані підприємством від погашення дебіторської заборгованості повинно повністю вистачити для сплати найбільш термінових зобов'язань перед кредиторами.

Розрахуємо коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості:

$$K_{\text{ДЗ/КЗ}_{2021}} = \frac{2910}{1508} = 1.93;$$

$$K_{\text{ДЗ/КЗ}_{2022}} = \frac{7113}{14325} = 0.50;$$

$$K_{\text{ДЗ/КЗ}_{2023}} = \frac{17873}{12495} = 1.43.$$

Коефіцієнт рівноваги дебіторської та кредиторської заборгованості досліджуваного підприємства за аналізований період теж має негативну тенденцію. Так, у 2021 році коефіцієнт рівноваги дебіторської і кредиторської заборгованості становив 1,93, а за розрахунками 2022 року дебіторська заборгованість у 1,43 рази перевищувала кредиторську. Постійне перевищення

дебіторської заборгованості над кредиторською може призвести до фінансової нестабільності підприємства.

В такій ситуації підприємство змушене буде залучати додаткові джерела фінансування, що у свою чергу збільшує його ризики щодо несплати власних боргів та підвищує загрозу настання фінансової кризи на підприємстві. Значна різниця в оборотах дебіторської та кредиторської заборгованостей може призвести до зростання тривалості фінансового циклу підприємства, а це буде ознакою того, що фінансування діяльності підприємства здійснюється здебільшого за рахунок кредиторів. Така ситуація неминуче призведе до втрати підприємством платоспроможності.

Узагальнена інформація щодо розрахованих вище показників дебіторської заборгованості представлена у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Аналіз показників дебіторської заборгованості у 2021-2023 роках

№ з/п	Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
1	Коефіцієнт оборотності	15,68	4,01	2,98
2	Період погашення дебіторської заборгованості	22,96	89,67	120,93
3	Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	1,93	0,50	1,43

Одне з вагомих місць в аналізі дебіторської заборгованості належить аналізу термінів непогашення заборгованості (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Аналіз показників дебіторської заборгованості у 2021-2022 роках

Розрахунки з дебіторами	Всього на кінець року	За строками непогашення		
		до 12 місяців	від 12 до 18 місяців	від 18 до 36 місяців
2021 рік				
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1469,40	1253,6	67,4	148,4

Розрахунки з дебіторами	Всього на кінець року	За строками непогашення		
		до 12 місяців	від 12 до 18 місяців	від 18 до 36 місяців
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	11,20	11,2		
Інша поточна дебіторська заборгованість	957,9	867,2	90,7	
2022 рік				
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1264,50	1140,5	98,5	25,5
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	7,10	7,1		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1357,3	1209	148,3	
2023 рік				
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	32,10	32,1		
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	79,20	79,2		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1302,2	1012,8	189,4	100

Негативним фактом в діяльності підприємства є те, в загальній величині дебіторської заборгованості на кінець звітнього періоду найбільшу питому вагу займає заборгованість, строк непогашення якої становить від 18 до 36 місяців. Так, дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги в 2021 р. з терміном непогашення до 12 місяці становила 18,54% від її загальної величини, в той час як заборгованість з терміном непогашення від 18 до 36 місяців становила 81,46%. Аналогічною була ситуація і в 2023 р. Такі дані підтверджують раніше зроблений висновок про неефективну політику управління дебіторською заборгованістю.

За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. Впродовж 2021-2023 років стан, якість та структура дебіторської заборгованості ТОВ «Проектгазбуд» погіршилася: відбулося зростання її абсолютного розміру, збільшився період індексації дебіторської заборгованості, зріс коефіцієнт

рівноваги, зростає період непогашення дебіторської заборгованості, що свідчить про погіршення кредитної політики підприємства.

Висновки до розділу 2

Під час дослідження питань обліку та аналізу дебіторської заборгованості, які досліджувались на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд» було зроблено наступні висновки.

1. Облік операцій, пов'язаних з виникненням та погашенням дебіторської заборгованості здійснюється на ТОВ «Проектгазбуд» на підставі договорів та первинних документів, що засвідчують факт здійснення господарських операцій, після чого формується реєстри аналітичного та синтетичного обліку.

2. Під час виконання аудиторських процедур встановлено, що організація обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «Проектгазбуд» організована належним чином. До основних недоліків можна віднести: відсутність певних положень щодо обліку дебіторської заборгованості, які мають розкриватися в Наказі про облікову політику; відсутність графіку документообігу; відсутність посадових інструкцій працівників бухгалтерської служби; відсутність створеного резерву сумнівних боргів.

3. За результатами виконання аналітичних процедур аналізу дебіторської заборгованості встановлено, що її стан, якість та структура на ТОВ «Проектгазбуд» впродовж досліджуваного періоду дещо покращилась незважаючи на зростання абсолютного розміру дебіторської заборгованості, дещо знизилася частка дебіторської заборгованості в оборотних активах підприємства, зменшився період індексації дебіторської заборгованості, проте, невиправдано тривалим є період непогашення дебіторської заборгованості за виконані роботи та надані послуги покупцям, що свідчить про погіршення кредитної політики підприємства.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ПРОЦЕДУР АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

3.1 Пропозиції щодо удосконалення процесів нормативного та інформаційного забезпечення аудиту дебіторської заборгованості

Узагальнюючи праці вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження питанням облікової політики [14; 19; 21; 47; 57; 69; 72], ми дійшли висновку, що облікова політика визначає ідеологію діяльності підприємства на довгостроковий період, виступає важливим елементом в механізмі управління підприємством, дозволяє вчасно реагувати на зміни, що відбуваються на підприємстві, досягти успіху в конкурентній боротьбі. Саме тому змісту облікової політики слід приділяти велику увагу, щоб досягти максимально позитивного результату діяльності. Вважаємо, що правильним рішенням проблеми сформованої облікової політики буде внесення коректив до діючого Наказу про облікову політику, яка буде виправляти помилки, шляхом певних уточнень щодо обліку окремих об'єктів, внесенням нових розділів.

Так у Наказі про облікову політику ТОВ «Проектгазбуд» пропонуємо виділити наступні розділи:

- нормативне регулювання обліку;
- вибір форми ведення бухгалтерського обліку;
- відображення основних особливостей обліку об'єктів.

Враховуючи, що об'єктом дослідження є організація обліку дебіторської заборгованості, то на нашу думку, необхідно в наказі розмістити інформацію стосовно порядку оцінки дебіторської заборгованості, адже вона має прямий вплив на ту інформацію, яка буде відображатися в реєстрах обліку, звітності підприємства.

Наступним кроком є створення на підприємстві графіку документообігу, який би забезпечив своєчасне отримання первинних документів з місць їх виписування. Графік документообігу буде забезпечувати покращення облікової роботи, посилення контрольних функцій бухгалтерського обліку, своєчасне створення бухгалтерської, статистичної, податкової звітності.

Графік документообігу може складатися у вигляді схеми (оперограми) або може мати вигляд переліку робіт по створенню, перевірці, обробці та зберіганню документів, які виконуються всіма виконавцями облікового процесу з вказанням їх взаємозв'язку і строків виконання робіт.

В ході нашого дослідження організації праці бухгалтерів на підприємстві, ми прийшли до висновку, що даний процес має великий недолік – недосконалість організаційних регламентів.

Отже, вважаємо за доцільне вдосконалити графік роботи бухгалтерії. Даний графік може бути як структурним, так і індивідуальним.

Структурний графік розробляється на підставі типового розподілу обов'язків на підприємстві. На підставі структурного графіку складають індивідуальні, які планують діяльність окремих облікових працівників.

В індивідуальному графіку, необхідно вказати перелік робіт певного працівника на ділянці обліку, а також вказати день і час здійснення операції, кому передається виконана робота. Саме визначивши логічну послідовність дій певного обліковця можна оптимізувати його роботу.

Також, на нашу думку, необхідно внести корективи до змісту посадової інструкції щодо штатної посади бухгалтера. В структурі типової посадової інструкції облікового працівника мають бути зазначені розділи, які наведено на рис. 3.1.

З наведеної схеми ми бачимо, що відсутні в структурі досить важливі розділи, а саме: «Функції», «Права».

Розділ «Функції», на нашу думку, є досить важливим, адже він відображає сукупність процедур для здійснення тієї або іншої цілі, завдання,

тому до структури посадової інструкції бухгалтера обов'язково необхідно внести даний розділ.

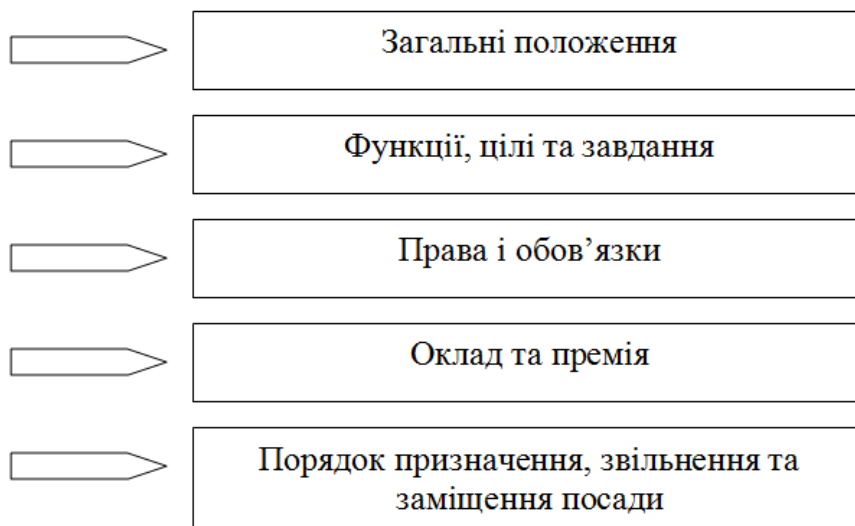

Рис. 3.1. Структура типової посадової інструкції бухгалтера

На підприємстві ТОВ «Проектгазбуд» посадова інструкція бухгалтера має структуру, яка відображена на рис. 3.2.

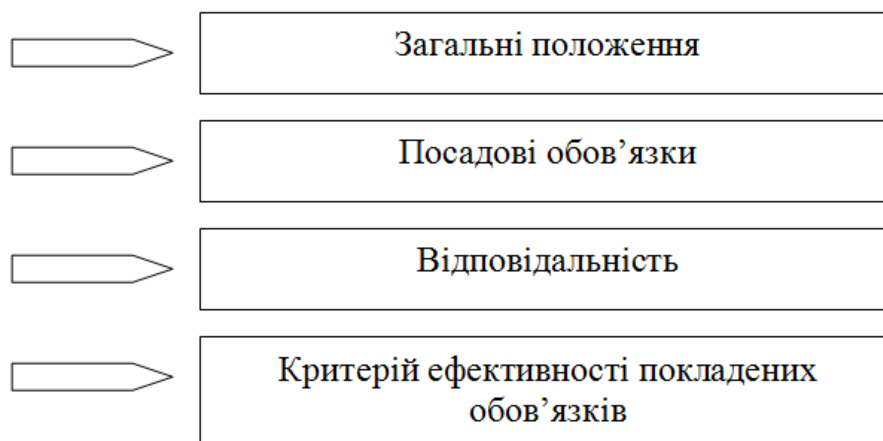

Рис. 3.2. Структура посадової інструкції бухгалтера на ТОВ «Проектгазбуд»

Без такого розділу як «Права» також не можна обійтись, адже він закріплює ті права, якими наділяється бухгалтер для виконання покладених на нього обов'язків.

Також у структурі посадової інструкції бухгалтера нами було помічено недоліки у змісті першого розділу, на нашу думку, до його змісту необхідно

внести інформацію, що стосується кваліфікаційних вимог бухгалтера і перелік того, що повинен знати бухгалтер, адже досить часто можуть займати посаду ті особи, які не володіють достатньою кількістю знань, щоб обіймати дану посаду, а також при цьому не відповідають кваліфікаційним вимогам.

Отже, організаційним регламентам облікового процесу, з поміж іншого, потрібно приділяти також багато уваги, щоб кожен працівник бухгалтерії знав свої права, обов'язки, функції, відповідальність, яка на нього покладена, кваліфікаційні вимоги, яким він повинен відповідати. Це в свою чергу забезпечить бездоганну організацію планування роботи облікового персоналу.

Вважаємо за доцільне запропонувати ТОВ «Проектгазбуд» здійснювати нарахування резерву сумнівних боргів, оскільки під час дослідження дебіторської заборгованості було встановлено, що велику частку у структурі дебіторської заборгованості складає заборгованість, зі строком непогашення від 18 до 36 місяців, що певним чином підвищує ризики підприємства відносно її отримання у майбутньому. Тому ми пропонуємо для удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості використовувати на ТОВ «Проектгазбуд» розрахунковий метод резерву сумнівних боргів (метод застосування коефіцієнта сумнівності). Він передбачає, по-перше, проведення певних розрахунків, по-друге, – наявність інформаційної бази про стан розрахунків за декілька минулих періодів. До того ж номенклатура дебіторської заборгованості не впливає на можливість використання цього методу, адже створювати резерв сумнівних боргів таким методом можна за будь-якої кількості дебіторів – від 10 до 10 тисяч.

Сутність розрахункового методу зводиться до наступного: величина резерву сумнівних боргів визначається як добуток суми залишку дебіторської заборгованості на початок звітної періоду та коефіцієнту сумнівності, який підприємству необхідно буде розраховувати.

На сьогодні НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачає використання одного зі способів розрахунку коефіцієнта сумнівності, а саме: «1) на основі класифікації дебіторської заборгованості; 2) виходячи з питомої

ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати; 3) на основі платоспроможності окремих дебіторів» [26].

Ми пропонуємо використовувати на ТОВ «Проектгазбуд» другий спосіб, тобто коефіцієнт сумнівності розраховувати на основі класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення. Для використання цього способу розрахунку резерву сумнівних боргів підприємству насамперед необхідно здійснити класифікацію дебіторської заборгованості в залежності від строків її непогашення.

Термін непогашення заборгованості підприємство може обирати самостійно. Ми пропонуємо керуватися тими вимогами, що пред'являються до підприємств під час складання фінансової звітності. Отже уся дебіторська заборгованість, яка є у підприємства на певну дату буде поділена на такі групи: зі строком непогашення до 12 місяців (група 1), від 12 до 18 (група 2), від 18 до 36 місяців (група 3). За кожною з таких груп підприємство має зробити вибірку за період спостереження, який підприємство обере самостійно. Для цього необхідно зафіксувати сальдо дебіторської заборгованості відповідної групи на певну дату і визначити, яку частину таких заборгованостей згодом було визнано безнадійною. Після цього слід виконувати розрахунок коефіцієнта сумнівності (К) для кожної з груп. Для цього слід використовувати формулу, яка рекомендована П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» (3.1):

$$K = \sum B_3 / \sum D_3 \quad (3.1)$$

де, « B_3 – безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи в складі дебіторської заборгованості цієї групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді» [26];

« D_3 – дебіторська заборгованість відповідної групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді» [26].

У разі застосування цього способу розрахунку резерву його величина на дату складання балансу повинна дорівнювати сумі сумнівних боргів на цю ж саму дату.

Тобто проводки в бухгалтерському обліку повинні виконуватися залежно від початкового сальдо рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» або:

- Д-т 944 К-т 38 – на суму резерву, якої бракує;
- Д-т 944 К-т 38 «сторно» - якщо виявиться, що обліковано зайву суму резерву (на суму необхідного зменшення).

Крім того, назва рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» потребує певного корегування, а саме заміни його назви на «Резерв витрат на сумнівні і безнадійні борги», та введення до нього двох субрахунків: 381 «Резерв витрат на сумнівні і безнадійні борги покупців і замовників за відвантажені товари, (виконані роботи, надані послуги); 382 «Резерв витрат на сумнівні і безнадійні борги іншої дебіторської заборгованості». Це більше конкретизує призначення рахунку і забезпечує прозорість його практичного використання у діяльності підприємств.

Також вважаємо за доцільне внести певні пропозиції, пов'язані із відображенням дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку.

Інформація про дебіторську заборгованість буде відповідати запитам та потребам системи управління за умови її групування за певними «оптимальними» часовими періодами. Найбільш прийнятною в контексті забезпечення ефективного управління платоспроможністю підприємства вважаємо поділ дебіторської заборгованості за термінами її погашення в розрізі наступних груп:

- група 1 – заборгованість з терміном погашення до 10 днів;
- група 2 – заборгованість з терміном погашення від 11 до 30 днів;
- група 3 – заборгованість з терміном погашення від 31 до 60 днів;
- група 4 – заборгованість з терміном погашення від 61 до 180 днів;
- група 5 – заборгованість з терміном погашення від 181 до 360 днів.

Формування масиву аналітичних даних щодо розрахунків з дебіторами у розрізі наведених груп надасть управлінському персоналу визначати рівень забезпеченості підприємства монетарними активами,

необхідними для погашення поточних зобов'язань, що дозволить приймати відповідні рішення відносно джерел забезпечення фінансування поточної діяльності, можливості внесення змін до прийнятої розрахункової та збутової політики, задля забезпечення належного рівня поточної платоспроможності та перспективної фінансової стійкості. Оптимальною датою для систематизації, узагальнення та надання управлінському персоналу аналітичної інформації щодо розрахунків з дебіторами є період з 25-го по 30-те число місяця, що передує звітному.

Трудомісткість підготовки інформаційного масиву даних щодо стану дебіторської заборгованості задля забезпечення виконання управлінською системою завдань, пов'язаних з управлінням дебіторською заборгованістю формується під впливом потенційних можливостей системи бухгалтерського обліку визначати аналітичний розріз, а також здійснювати систематизацію та узагальнення даних в такому розрізі. Задля оперативної підготовки даних про стан дебіторської заборгованості з найменшою трудомісткістю в розрізі термінів її погашення вважаємо за доцільне передбачити можливість використання таких аналітичних рахунків:

361-1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості до 10 днів)»;

361-2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 11 до 30 днів)»;

361-3 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 31 до 60 днів)»;

361-4 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 61 до 180 днів)»;

361-5 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 181 до 360 днів)».

Зазначений перелік аналітичних рахунків може використовуватися й у розрізі інших субрахунків, які відкриваються підприємством до синтетичного рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками».

З метою забезпечення ефективного управління поточною платоспроможністю підприємства цінною є інформація щодо видів дебіторської заборгованості, за змістовною ознакою, здатністю до монетаризації, ймовірністю погашення, можливостями управління.

Відповідно до норм НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [10] методологічно визначені такі види заборгованості дебіторів, які характеризують різні можливості відносно її погашення: «безнадійна дебіторська заборгованість (існує впевненість непогашення); сумнівна дебіторська заборгованість (сумнівний борг); поточна дебіторська заборгованість (виникає під час провадження нормального операційного циклу та за умов, що існують всі передумови її погашення у визначені терміни)» [10]. Групування дебіторської заборгованості в розрізі таких її видів забезпечить можливість визначення обсягів заборгованості, відносно яких, ймовірними можуть бути проблеми з монетаризацією, навіть незважаючи на настання термінів сплати боргу. Наявність такої аналітичної інформації надасть змогу управлінському персоналу достовірно оцінити рівень поточної платоспроможності та вжити необхідних заходів з метою нівелювання та усунення негативних наслідків, спричинених визнанням наявної дебіторської заборгованості сумнівною або безнадійною.

В контексті формування в системі бухгалтерського обліку відповідного інформаційного забезпечення управління поточною платоспроможністю необхідно передбачити ведення аналітичних рахунків, що відображатимуть стан заборгованості:

361-п*-1 «Нормальна дебіторська заборгованість»;

361- п* - 2 «Сумнівна дебіторська заборгованість»;

361- п* - 3 «Безнадійна дебіторська заборгованість».

п* - код аналітичного рахунку, який відповідає класифікаційній групі дебіторської заборгованості залежно від терміну її погашення.

Формування масиву облікових даних щодо стану дебіторської заборгованості в такому розрізі забезпечить можливість отримання

управлінським персоналом інформації про ймовірні загрози та дозволить вжити превентивні заходи з метою інкасації заборгованості та недопущення негативного впливу на платоспроможність підприємства. Такий підхід дозволить здійснювати своєчасне корегування складу дебіторської заборгованості у відповідних групах шляхом переведення її зі складу нормальної до сумнівної, чи зі складу сумнівної до безнадійної. Такі корегувальні дії будуть слугувати певним інформаційним індикатором для управлінського персоналу, що означатиме необхідність прийняття рішення відносно застосування альтернативних грошовим готівковим чи безготівковим формам розрахунків (вексельні розрахунки, бартерні операції, взаємозаліки, факторинг, інші немонетарні форми розрахунків).

У табл. 3.1 наведено порядок відображення в обліку розрахунків з вітчизняними покупцями з використанням запропонованих аналітичних рахунків, які забезпечують формування релевантного інформаційного забезпечення управління платоспроможністю.

Таблиця 3.1

Аналітичний облік розрахунків з покупцями і замовниками

Зміст господарських операцій	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Реалізовано продукцію вітчизняним покупцям (термін погашення заборгованості становить 30 днів)	361-2-1	701
Віднесено заборгованість покупців, щодо якої відбулося прострочення платежу до сумнівної заборгованості	361-3-2	361-2-1
Застосовано негрошові методи інкасації до ідентифікованої сумнівної дебіторської заборгованості	10; 182; 20; 28; 34; 377; 63; 685	361-3-2
Віднесено сумнівну заборгованість покупців до безнадійної дебіторської заборгованості	361-5-3	361-3-2
Списано безнадійну дебіторську заборгованість	944; 38	361-5-3

Застосування запропонованої системи аналітичних рахунків з обліку дебіторської заборгованості передбачає наступну послідовність здійснення облікових операцій:

1) визнана та оцінена дебіторська заборгованість відображається на відповідному аналітичному рахунку залежно від передбачених договірними умовами термінів погашення;

2) здійснення поточного бухгалтерського контролю за дотриманням строків погашення дебіторської заборгованості та сумою погашеного боргу;

3) якщо встановлено факт несвоєчасного погашення дебіторської заборгованості, то здійснюється переведення такої заборгованості до групи «Сумнівна дебіторська заборгованість» та здійснюються відповідні запаси на рахунках аналітичного обліку;

4) інформація щодо виникнення сумнівної дебіторської заборгованості передається керівництву підприємства з метою прийняття управлінських рішень відносно способів її інкасації;

5) на основі даних аналітичних рахунків по обліку дебіторської заборгованості в кінці місяця формується звіт та передається управлінському персоналу для визначення потенційних обсягів монетаризації дебіторської заборгованості у наступних звітних періодах та здійснювання оцінювання поточної платоспроможності підприємства.

Система рахунків бухгалтерського обліку характеризується валентністю (здатністю кореспондувати з іншими рахунками, призначеними для відображення господарських операцій на основі принципу подвійного запису) та логісмографічністю (передбачає можливість відкриття аналітичних рахунків до певного синтетичного рахунку), що дозволяє ідентифікувати споріднені об'єкти обліку. У контексті формування інформаційного масиву даних щодо управління поточною платоспроможністю підприємства спорідненими для рахунків з обліку дебіторської заборгованості є рахунки обліку кредиторської заборгованості. «Організація обліку по споріднених об'єктах на основі методу аналогії дає змогу працівникам бухгалтерської служби й управлінському персоналу виявити факти необхідності проведення взаєморозрахунків, обґрунтувати рішення про зміни в договірній політиці підприємства, про

створення резерву сумнівних боргів тощо» [38]. Застосування методу аналогії під час побудови підсистеми аналітичного обліку дебіторської заборгованості зумовлює необхідність виділення запропонованих аналітичних розрізів, зокрема щодо поділу заборгованості за термінами погашення до синтетичного рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками» [38].

Сформоване на основі запропонованих новацій з організації та ведення аналітичного обліку дебіторської заборгованості інформаційне забезпечення дає змогу синхронізувати надходження грошових коштів (погашення боргів, зумовлених виникненням дебіторської заборгованості) та їх витрачання (погашення боргів, зумовлених виникненням кредиторської заборгованості) задля забезпечення прийнятної рівня поточної платоспроможності підприємства.

В контексті удосконалення обліку дебіторської заборгованості, слід вказати на те, що низка законодавчих актів, які є дотичними до регламентації облікових процедур щодо дебіторської заборгованості містять певні протиріччя. Зокрема, у Податковому кодексі України знаходимо деякі неузгодженості відносно визнання дебіторської заборгованості безнадійною та можливістю і порядком її віднесення до витрат з метою оподаткування податком на прибуток підприємства. Тому доречним, на нашу думку, буде внесення уточнень до тексту Податкового кодексу в частині визначення додаткових ознак, які дозволяються визнати дебіторську заборгованість сумнівним боргом. Такими ознаками можуть бути: порушення строків погашення заборгованості, які визначені договірними умовами та якщо такий борг не забезпечений гарантіями; порушення термінів сплати заборгованості по виставленим до сплати рахункам; безуспішне ведення підприємством претензійної роботи відносно боржників. Це дозволить розширити складові витрат підприємства, які враховуються при визначенні податку на прибуток; сприятиме об'єктивному визначенню фінансового результату діяльності,

зменшенню постійних податкових різниць, які негативно впливатимуть на фінансову стійкість та платоспроможність підприємства.

3.2 Перспективні напрями удосконалення методики аудиту дебіторської заборгованості

В сучасних умовах зусилля українських і зарубіжних учених і економістів зосереджені на пошуку нових форм і методів управління дебіторською заборгованістю. Це обумовлено тим, що збільшення дебіторської заборгованості, особливо простроченої, є негативним моментом що призводить до зменшення сум грошових коштів на рахунках підприємства. В свою чергу збільшення дебіторської заборгованості і термінів її погашення може привести до банкрутства підприємства.

Таким чином, управління підприємством має бути спрямоване на підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю, а також виробленню заходів спрямованих на зміну кредитної політики, збільшення обсягів операцій, підвищення платоспроможності і отримання додаткових прибутків. В основі управління і виробленні стратегічних рішень повинна лежати незалежна і професійно організована служба внутрішнього аудиту. Це обумовлено тим, що внутрішній аудит спрямований на вироблення оптимальних рішень пов'язаних з поліпшенням фінансового стану підприємства, та є ефективним інструментом реалізації його стратегічного управління.

Внутрішній аудит управління дебіторською заборгованістю передбачає ряд послідовних етапів (рис. 3.3):

1. Вивчення альтернативних варіантів договорів підприємства.
2. Вивчення варіантів договорів з відстрочкою платежу.

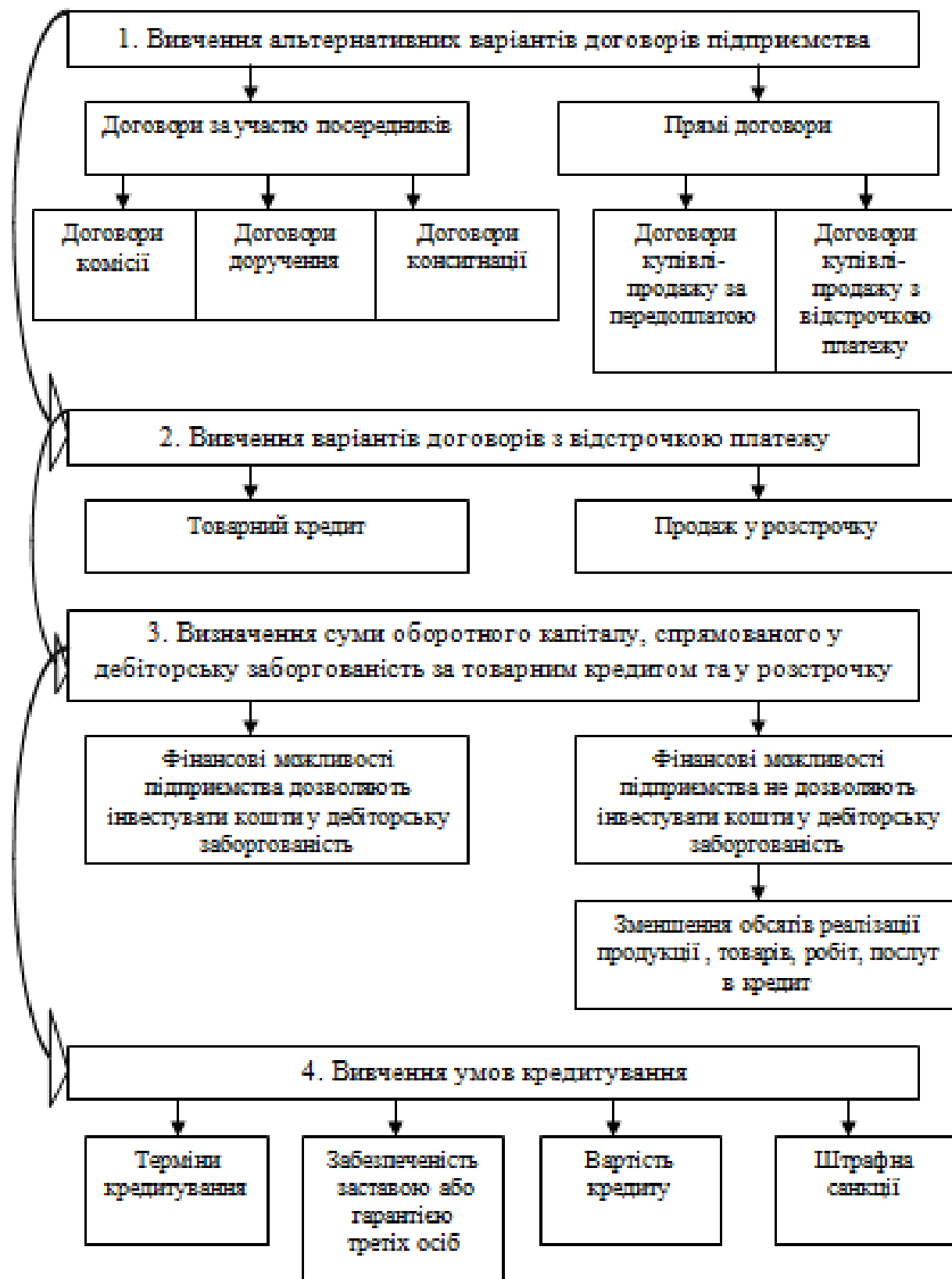

Рис. 3.3. Алгоритм проведення внутрішнього аудиту договорів з покупцями і замовниками

3. Визначення суми оборотного капіталу, спрямованого у дебіторську заборгованість за товарним кредитом та у розстрочку.

4. Вивчення умов кредитування.

На першому етапі внутрішньому аудитору необхідно вивчити договори з покупцями, при цьому аудитору слід звертати увагу не тільки на умови договорів, але і на економічну доцільність такого виду договірних відносин.

З рисунку 1 видно, що підприємство може застосовувати договір з участю посередників або прямий договір. Принциповою відмінністю між цими групами договорів є момент переходу права власності на реалізовані товари, роботи, послуги. При прямих договорах право власності переходить в момент відвантаження товарів, виконання робіт, послуг. При договорах за участю посередників право власності залишається у постачальника до реалізації продукції, товарів, робіт, послуг кінцевому покупцю.

Аудитору слід звертати увагу, що договори за участю посередників обирають, як правило, підприємства, які не мають власних роздрібних мереж і користуються послугами супермаркетів, ринків, магазинів та інших організацій. Вибір договору комісії, консигнації або доручення залежить від специфіки конкретної угоди.

Вибираючи прямий договір, українські підприємства, зазвичай схильються до роботи за попередньою оплатою. Однак специфіка деяких видів продукції, товарів, робіт, послуг диктує часовий розрив між відвантаженням та оплатою. Таким чином, підприємства, прагнучи скоротити ризик несплати покупцем за поставлену продукцію, товари, роботи, послуги, втрачають значний сектор ринку збуту, що призводить до скорочення обсягів реалізації і, як наслідок, - до скорочення прибутку.

На другому етапі службі внутрішнього аудиту у ході проведення аудиту дебіторської заборгованості доцільно враховувати юридичні особливості та порядок відображення в бухгалтерському обліку товарного кредиту і торгівлі в розстрочку.

Вивчивши умови договірних відносин підприємства з покупцями, внутрішньому аудитору необхідно вивчити документальне оформлення операцій у розрізі окремо взятих договорів.

При проведенні внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями і замовниками за договорами купівлі продажу з відстрочкою платежу та за попередньою оплатою, аудитор здійснює формальну та арифметичну перевірку правильності оформлення та заповнення первинних документів бухгалтерського обліку.

На третьому етапі аудиту внутрішній аудитор здійснює взаємну перевірку видаткових накладних, податкових накладних, рахунків, виписок банку і договорів поставки: підсумкові та проміжні суми у видаткових накладних, рахунках та договорах повинні бути тотожні. У виписці банку в графі «призначення платежу» обов'язково має бути вказаний номер рахунку, згідно з яким покупець здійснював оплату. Важливим аспектом взаємної перевірки таких документів є підтвердження відповідності якості, номенклатури, кількості та ціни відвантажених товарів, зазначеним у договорі. У разі виявлення будь-яких розбіжностей внутрішній аудитор проводить зустрічну перевірку з покупцем шляхом запиту акту звірки розрахунків.

На четвертому етапі внутрішнього аудиту ефективності управління дебіторської заборгованості внутрішньому аудитору необхідно вибрати форму забезпечення зобов'язань покупця та виділити інструменти для рефінансування дебіторської заборгованості (рис. 3.4).

Практика свідчить про те, що страхування ризиків несплати дає досить високий рівень впевненості в погашенні такої заборгованості, проте лише невелика кількість українських страхових компаній надає таку послугу. Тому керівництву підприємства потрібно мати альтернативні інструменти для управління дебіторською заборгованістю.

З погляду внутрішнього аудиту ефективності управління дебіторською заборгованістю найбільш ефективним інструментом для рефінансування дебіторської заборгованості є використання наступних форм розрахунків:

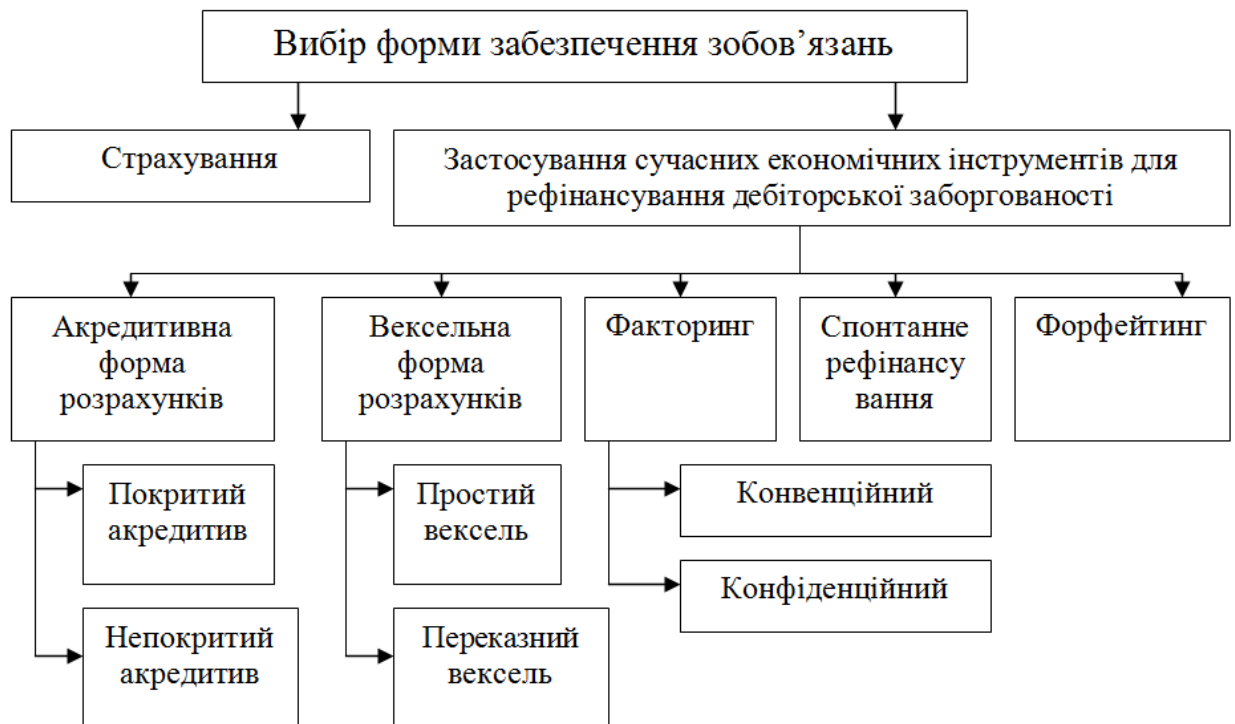

Рис. 3.4. Оптимізація дебіторської заборгованості на стадії вибору форми забезпечення зобов'язань

1) акредитивна форма розрахунків. Прийнято виділяти покритий та непокритий акредитив. Використання покритого акредитива передбачає депонування суми, призначеної для оплати постачальнику за товари, роботи, послуги, на окремому рахунку у виконуючому банку або в банку-емітенті. Використання непокритого акредитиву передбачає, що в разі нестачі коштів на розрахунковому рахунку заявника акредитива (покупця товарів, робіт, послуг) оплата бенефіціару (постачальнику) гарантується банком-емітентом за рахунок надання кредиту;

2) вексельна форма розрахунків. Розрізняють простий і переказний вексель:

- оплата за простим векселем, як правило, гарантується авалем банку. Перевага такого векселя полягає в його відносній ліквідності, а сума дисконту за таким цінним папером буде безпосередньо пов'язана з платоспроможністю аваліста;

- оплата за переказним векселем гарантується акцептом банку або іншого поручителя. При цьому акцепт трасата може поширюватися як на всю суму векселя, так і на її частину;

3) факторинг - операція з переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредитору.

Спонтанне рефінансування передбачає надання знижки покупцеві за дострокове погашення заборгованості.

4) форфейтинг - фінансова операція щодо рефінансування дебіторської заборгованості по експортному товарному кредиту шляхом передачі (індосаменту) векселя на користь банку зі сплатою останньому комісійної винагороди.

Таким чином стає зрозумілим, що в основі управління дебіторською заборгованістю знаходиться кредитна політика підприємства та форми розрахунків з покупцями та іншими дебіторами. Внутрішньому аудиторіві слід враховувати, що лібералізація або посилення жорсткості умов кредитної політики маж вплив на строки погашення дебіторської заборгованості та призводить до зміни фінансових результатів підприємства.

Сучасні умови управління дебіторською заборгованістю вимагають від внутрішнього аудитора бухгалтерських знань, а також володіння додатковими знаннями в аналізі, контролі, моделюванні та фінансовому менеджменті.

Контроль якості аудиту дебіторської заборгованості забезпечується аудиторськими процедурами, метою яких є перевірка тверджень управлінського персоналу щодо достовірності бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності. Якісні аспекти перевірки, які відповідають твердженням висловленим у фінансовій звітності, згідно МСА це:

- реальність (існування) - дебіторська заборгованість існує на конкретну дату;

- права та зобов'язання - дебіторська заборгованість належить суб'єкту господарювання на конкретну дату;
- наявність - операція або подія, яка стосується дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання відбулася протягом звітного періоду;
- повнота - відсутність не облікованої дебіторської заборгованості, а також нерозкритої про неї інформації;
- оцінка вартості - дебіторська заборгованість оцінюється у бухгалтерському обліку при її надходженні та на дату звітності;
- вимірювання - операції з дебіторською заборгованістю відображені за належною сумою;
- подання та розкриття інформації - інформація про дебіторську заборгованість розкрита, класифікована та описана згідно із вимогами чинного законодавства.

Досьє аудиторської перевірки дебіторської заборгованості включає основні документи: план аудиту, тест оцінки системи внутрішнього контролю, програму аудиту, робочі документи аудитора, підсумкові документи.

Пропонуємо зразки робочих документів, якими оформлюються результати здійснених аудиторських процедур перевірки дебіторської заборгованості (табл. 3.2 – 3.5).

Таблиця 3.2

Модель робочого документа з підтвердження залишку дебіторської заборгованості покупців та замовників

Дебітор	За даними обліку			За даними аудиту			
	Дата виникнення	Сума (грн)	Відповідно до акту звірки заборгованості. Сума (грн)	Підтвердження дебітором заборгованості методом зустрічної перевірки аудитором (Так (+), ні (-))	Дата виникнення	Сума (грн)	Відповідно до акту звірки заборгованості. Сума (грн)
1	2	3	4	5	6	7	8
Разом:							
Відхилення:		Висновки аудитора:					
Гр.2-Гр.6							
Гр.3-Гр.7							
Гр.4-Гр.8							

Таблиця 3.3

Модель робочого документа з перевірки правильності обліку списання дебіторської заборгованості зі строком позовної давності, що минув станом на 31 грудня _____ року

Дебітор	За даними обліку					За даними аудиту				
	Дата виникнення заборгованості	Сума, (грн)	Відображення в обліку		Причина списання	Дата виникнення заборгованості	Сума, (грн)	Відображення в обліку		Причина списання
			Дт	Кт				Дт	Кт	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Відхилення:		Висновки аудитора:								
Гр.2 – Гр.7										
Гр.3 – Гр.8										
Гр.4 – Гр.9										
Гр.5 – Гр.10										
Гр.6 – Гр.11										

Таблиця 3.4.

Модель робочого документа з перевірки тотожності інформації Головної книги, облікових регістрів, Балансу

Показник	За даними обліку			За даними аудиту		
	Головна книга	Журнал, відомість	Баланс	Головна книга	Журнал, відомість	Баланс
Первісна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги						
Резерв сумнівних боргів						
Чиста вартість реалізації						
Відхилення:		Висновки:				
Гр. 2 – Гр. 5						
Гр.3 – Гр. 6						
Гр.4 – Гр. 7						

Таблиця 3.5.

Модель робочого документа за результатами аналізу стану дебіторської заборгованості

Показник	Методика визначення показника	Попередній звітний період	Звітний період	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
1	2	3	4	5	6
Оборотність дебіторської заборгованості	Дохід від реалізації ГП ÷ Середня величина дебіторської заборгованості				
Період погашення дебіторської заборгованості	360 днів ÷ оборотність дебіторської заборгованості				
Частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів	(Дебіторська заборгованість ÷ оборотні активи) x 100%				
Відношення середньої величини дебіторської заборгованості до доходу від реалізації					
Частка сумнівної дебіторської заборгованості у загальному обсязі дебіторської заборгованості	(Дебіторська заборгованість ÷ сумнівна дебіторська заборгованість) x 100%				
Середній період інкасації дебіторської заборгованості	Середня величина дебіторської заборгованості ÷ сума одноденного обороту реалізованої продукції				
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	Дебіторська заборгованість ÷ Кредиторська заборгованість				

Дослідження основних показників і підходів до аналізу дебіторської заборгованості дозволило дійти висновку щодо необхідності поєднання традиційного економічного аналізу основних показників та інструментів обліку в системі управління підприємством (рис. 3.5).

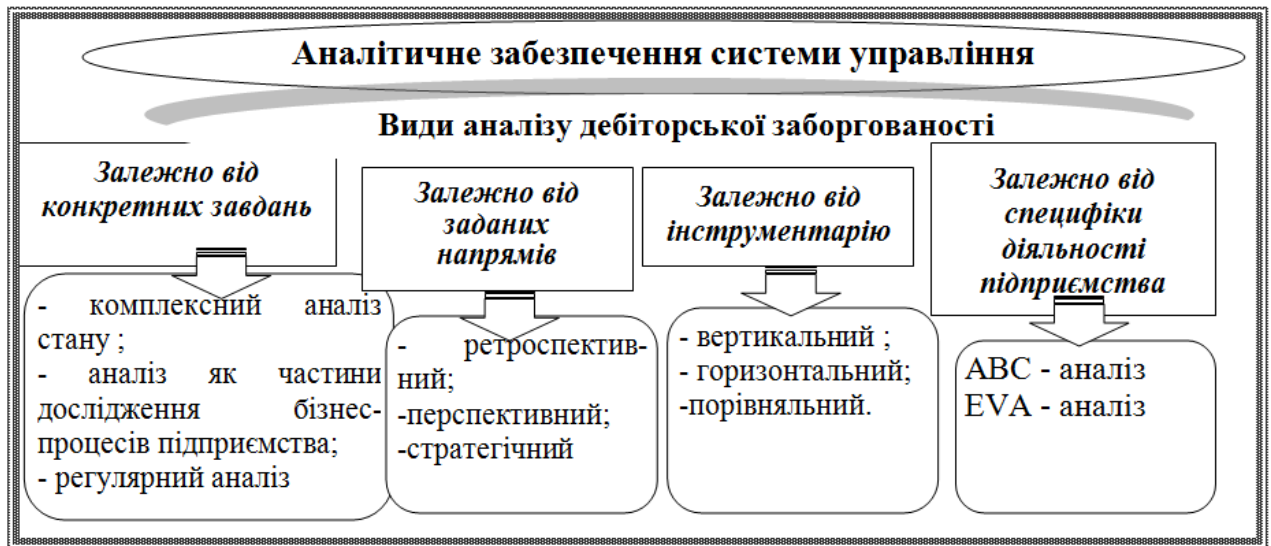

Рис. 3.3. Напрями і види аналізу дебіторської заборгованості

Методика комплексного аналізу дебіторської заборгованості, що включає основні елементи традиційного аналізу та управлінського обліку дасть змогу виявити нереалізовані вигоди підприємства, зміцнити його фінансовий стан, збільшити стійкість та ефективно контролювати грошові надходження в погашення дебіторської заборгованості.

Крім того, використання методик управлінського обліку сприятиме збереженню власного капіталу підприємства.

Запропоновано проведення комплексного аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємств (рис. 3.6), основними етапами якого є:

1. Вибір політики кредитування покупців (агресивна, помірна, лояльна);
2. Розрахунок відволікання активів у дебіторську заборгованість, який передбачає застосування кількох методик:
 - а) методики оцінки граничного розміру дебіторської заборгованості;

б) методики традиційного економічного аналізу дебіторської заборгованості;

в) модифікованої методики аналізу приросту дебіторської заборгованості.

На другому етапі проводиться моніторинг дебіторської заборгованості за видами товарів, обсягами заборгованості, термінами погашення, що пов'язано з необхідністю поліпшення стану дебіторської заборгованості.

У разі наявності необхідності рекомендовано перейти до етапу «вибір шляхів поліпшення стану дебіторської заборгованості», який передбачає:

а) рефінансування дебіторської заборгованості;

б) розроблення і впровадження положення про заохочення дебіторів та розрахунок знижок для дисциплінованих покупців і штрафних санкцій для недисциплінованих;

в) створення схеми організації роботи з дебіторами та її впровадження.

За відсутності потреби поліпшувати стан дебіторської заборгованості слід проводити її моніторинг за видами товарів, обсягами, термінами погашення відповідно до встановлених розрахунковим шляхом критичних значень.

Використання запропонованої методики сприятиме посиленню економічного ефекту від реалізації товарів і прискоренню отримання грошових коштів від дебіторів.

Одним із основних показників, які характеризують стан дебіторської заборгованості, є показник обертання дебіторської заборгованості, який показує її частину в виручці від реалізації, але не відображає інтенсивність руху грошових коштів.

Таким чином, для більш ґрунтовного дослідження стану дебіторської заборгованості підприємства вважаємо за доцільне здійснювати розрахунок коефіцієнта інтенсивності дебіторської заборгованості:

$$I_{ДЗ} = ДЗ(0 - 3), I_{ДЗ} \geq 0, де \quad (3.2)$$

$$ДЗ(3 - 12)$$

$I_{ДЗ}$ – коефіцієнт інтенсивності дебіторської заборгованості;

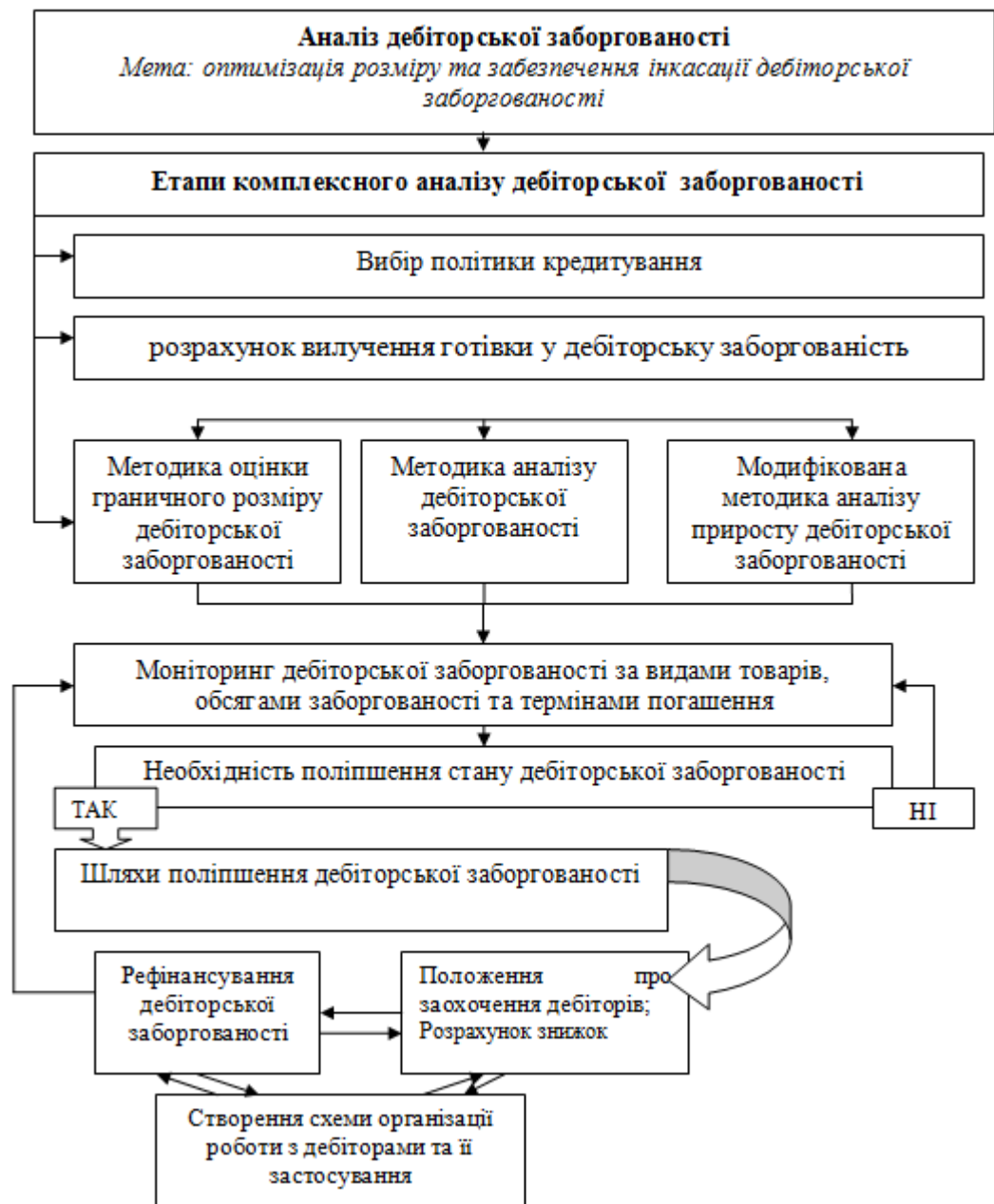

Рис. 3.6. Схема проведення комплексного аналізу дебіторської заборгованості

ДЗ (0-3) – прогресивний рух грошових коштів (величина дебіторської заборгованості з терміном погашення від 0 до 3 місяців. Така вибірка може становити й менший період (наприклад від 0 до 1 місяця), у залежності від обсягів виробництва: чим менше обсяги виробництва у підприємства, тим на менший строк воно може собі дозволити вкладати грошові кошти в дебіторську заборгованість), грн.;

$DЗ$ (3-12) – регресивний рух грошових коштів (величина дебіторської заборгованості з терміном погашення від 3 до 12 місяців), грн.

Позитивною динамікою даного коефіцієнта є його збільшення.

Запропонований до розрахунку коефіцієнт характеризує інтенсивність обертання дебіторської заборгованості покупців і замовників, а також відображає фактичний стан поточної платоспроможності підприємства: чим вище коефіцієнт $I_{DЗ}$, тим швидше відбувається обертання грошових коштів та ефективніше працює підприємство.

Наступними є група показників, за допомогою яких можна провести аналіз складу простроченої товарної дебіторської заборгованості та виділення сумнівної й безнадійної. У процесі аналізу використовуються такі показники:

- коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості ($KП_{DЗ}$):

$$KП_{DЗ} = \frac{DЗ_{np}}{\sum DЗ}, \text{ де} \quad (3.3)$$

$DЗ_{np}$ - величина простроченої дебіторської заборгованості (сума боргу, який несплачений у визначені договором терміни, грн.);

$\sum DЗ$ - загальна сума дебіторської заборгованості за звітний період, грн.

- середній вік простроченої (сумнівної, безнадійної) дебіторської заборгованості ($B_{ПДЗ}$):

$$B_{ПДЗ} = \frac{DЗ_{np}}{O_{ОРП}}, \text{ де} \quad (3.4)$$

$DЗ_{np}$ - середній залишок дебіторської заборгованості, яка несплачена своєчасно в звітному періоді, грн.;

$O_{ОРП}$ - величина одноденного обороту з реалізації продукції в звітному періоді.

У разі перевищення показника «середнього віку» простроченої заборгованості значення 0,5, а термінів простроченої дебіторської заборгованості більше 30 днів, необхідно негайно застосувати заходи спрямовані на стягнення заборгованості через суд.

Узагальнену оцінку ймовірності погашення дебіторської заборгованості можна здійснити шляхом визначення загального коефіцієнта ймовірності ($KП_{заг}$) який розраховується за формулою:

$$KП_{заг} = \frac{\sum_{i=1}^n KП_i \times ДЗ_i}{ДЗ}, \text{ де} \quad (3.5)$$

$KП_i$ - коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості (визначається експертами в розрізі i -го дебітора);

$ДЗ_i$ - обсяг заборгованості i -го дебітора, грн..;

n - кількість видів дебіторів, що виділено експертами.

Якщо величина даного коефіцієнта нижча за значення 0,5, то необхідно управлінському персоналу здійснювати заходи, спрямовані на реструктуризацію дебіторської заборгованості та змінювати умов надання товарних кредитів.

Запропоновані для розрахунку показники дозволяють більш ґрунтовно провести аналіз дебіторської заборгованості, при цьому їх обчислення не викликає труднощів, оскільки вони базуються на основних економічних показниках діяльності підприємства.

З урахуванням підходів, наведених у пункті 3.1 даної роботи щодо удосконалення аналітичного обліку дебіторської заборгованості на основі класифікації дебіторів за термінами непогашення та введення відповідних аналітичних рахунків:

361-1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості до 10 днів)»;

361-2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 11 до 30 днів)»;

361-3 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 31 до 60 днів)»;

361-4 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 61 до 180 днів)»;

361-5 «Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками (термін погашення заборгованості від 181 до 360 днів)».

можемо запропонувати формування аналітичної таблиці стану дебіторської заборгованості (табл. 3.6). Для цього необхідно спочатку віднести заборгованість до певної класифікаційної групи, а далі здійснювати аналітичний облік заборгованості відокремлено по кожному дебітору. Під час використання цієї схеми підприємство володітиме додатковою інформацією про наявність значних сум дебіторської заборгованості за кожним терміном розрахунків.

Таблиця 3.6

Аналіз стану поточної дебіторської заборгованості

Статті заборгованості Пропонований субрахунок	Усього, на кінець звітного періоду, тис. грн.	Зокрема, за часом виникнення, тис. грн.				
		до 10 днів	від 11 днів до 30 днів	від 31 дня до 60 днів	від 61 дня до 180 днів	від 181 дня до 360 днів
		361-1	361-2	361-3	361-4	361-5
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги						
Інша поточна дебіторська заборгованість						
Всього						

Використовуючи результати аналізу, управлінський персонал має вживати дієвих заходів спрямованих на погашення заборгованості, терміни несплати якої є найдовшими, а сума несплати – найбільшою.

При цьому заходи, які можуть бути вжиті для управління дебіторською заборгованістю можуть включати: «юридичні (претензійна робота, досудове переписування, подача позову в господарський суд); економічні (фінансові санкції (штраф, пеня, неустойка), передача в заставу майна і майнових прав, призупинення поставчань); психологічні (нагадування по телефону, факсу, пошті, використання ЗМІ чи поширення інформації серед постачальників, що загрожує втратою іміджу); фізичні (арешт майна боржника, зроблений органами державної виконавчої служби чи слідчими органами)» [39].

При цьому, підприємством для погашення простроченої заборгованості можуть вживатися зазначені заходи як відокремлено, так і в певній комбінації (наприклад, економічні у поєднанні з психологічними тощо).

Висновки до розділу 3

З результатами висвітлення питання удосконалення методики та процедур аудиту дебіторської заборгованості можемо зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано необхідність проведення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві, як джерела вироблення оптимальних управлінських рішень, пов'язаних з поліпшенням фінансового стану підприємства, розроблено алгоритм та інструменти внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості

2. Обґрунтовано необхідність удосконалення окремих теоретичних положень і методичних засад бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, які ґрунтуються на внесенні змін до нормативно-правових актів відносно визначення сутності дебіторської заборгованості, її класифікації, методів розрахунку резерву сумнівних боргів, бухгалтерських проведення.

3. Рекомендовано проводити комплексний аналіз дебіторської заборгованості, який включатиме ретроспективний, перспективний та стратегічний види аналізу, а також традиційні методи розрахунку показників стану та обсягів дебіторської заборгованості. Це позитивно вплине на прогнозування результату діяльності підприємства і збереження його власного капіталу.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретичних та практичних аспектів формування методики та здійснення процедур з надання аудиторських послуг для підтвердження достовірності дебіторської заборгованості можемо зробити наступні висновки.

1. Узагальнюючи підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості та її економічного змісту в фаховій літературі, встановлено відсутність однозначного її розуміння та сприйняття. На основі теоретичного аналізу наявних наукових підходів ми сформуваємо власне визначення, яке, на нашу думку, більш повно розкриває сутність даного поняття. Дебіторська заборгованість це сума заборгованості контрагентів підприємства (юридичних і фізичних осіб) в готівковій та безготівковій формі, на його користь на певну дату, що виникла у результаті минулих подій, пов'язаних із передачею майна, реалізацією продукції, товарів, виконанням робіт та наданням послуг чи з іншими операціями, що супроводжують фінансово-господарську діяльність підприємства та підлягають погашенню у майбутньому, внаслідок чого у підприємства виникає право вимагати у боржника сплатити суму сформованого боргу.

2. Вивчення та систематизація методів та видів оцінювання дебіторської заборгованості дозволяє визначити два підходи, які склалися у вітчизняній практиці щодо її оцінки: 1) на дату виникнення (за первісною вартістю); 2) на дату складання балансу (за первісною вартістю та за чистою вартістю реалізації (сума поточної дебіторської заборгованості мінус резерв сумнівних боргів). Зарубіжна практика передбачає два методи (валовий та чистий) та три варіанти оцінювання дебіторської заборгованості: 1) на дату виникнення (за сумою виставленого рахунку; за сумою, зменшеною на величину знижки); 2) на дату погашення (з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки); знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф» (за умови оплати

пізніше періоду дії знижки); 3) на дату складання балансу (за сумою, скоригованою на знижку).

3. З'ясовано, що в основі класифікації дебіторської заборгованості лежить її поділ на довгострокову (Дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; Довгострокові векселі одержані; Інша довгострокова дебіторська заборгованість) та поточну (за товари, роботи, послуги; за розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, нарахованими доходами, внутрішніми розрахунками; інша дебіторська заборгованість). В основі такого класифікаційного поділу лежить порядок виникнення дебіторської заборгованості (виникає у ході нормального операційного циклу чи не виникає у ході нормального операційного циклу) та термін погашення (протягом дванадцяти місяців із дати балансу чи після дванадцяти місяців із дати балансу).

4. Основою формування якісної системи обліково-інформаційного забезпечення управління дебіторською заборгованістю є трирівнева нормативно-правова регламентація, яка включає законодавчі та підзаконні нормативні акти державного рівня та локальні документи. З метою відображення в бухгалтерському обліку операцій з дебіторської заборгованості Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій та Інструкцією № 291 передбачено використання таких рахунків: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», 34 «Короткострокові векселі одержані», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами», 38 «Резерв сумнівних боргів». Основними первинними документами, які використовуються для обліку дебіторської заборгованості під час її виникнення є: договори на реалізацію продукції, надання послуг або виконання робіт; накладні; рахунки-фактури; товарно-транспортні накладні. Документами, що підтверджують погашення заборгованості виступають: виписки банку з платіжними дорученнями та іншими платіжними інструментами; прибуткові касові ордери; векселі.

5. Дослідження особливостей організації дебіторської заборгованості в системі управління підприємством дозволяє визначити певну послідовність його проведення, яка базується на дотриманні відповідних етапів: визначення об'єкта, мети та основних завдань аналізу; збирання та опрацювання джерел інформації, придатних для проведення аналізу; аналіз стану дебіторської заборгованості на підприємстві; оцінка результатів аналізу та формування аналітичних висновків; прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю.

6. В результаті вивчення існуючих методик аналізу дебіторської заборгованості обґрунтовано, що з метою системного та комплексного її оцінювання необхідно здійснювати розрахунок таких показників: коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості; співвідношення середньої величини дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції; періоду погашення дебіторської заборгованості; частки дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів підприємства; коефіцієнта рівноваги, оптимальної величини дебіторської заборгованості в майбутньому періоді.

7. Вивчення діючої системи обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві засвідчує відсутність операцій, пов'язаних з обліком довгострокової дебіторської заборгованості, для обліку якої передбачено рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Основні рахунки, які використовуються підприємством для відображення в обліку дебіторської заборгованості це: 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» в розрізі субрахунків 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами», до якого відкрито такі субрахунки: 371 «Розрахунки за виданими авансами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Облік операцій, пов'язаних з виникненням та погашенням дебіторської заборгованості здійснюється на ТОВ

«Проектгазбуд» на підставі договорів та первинних документів, що засвідчують факт здійснення господарської операції, після чого формується реєстри аналітичного та синтетичного обліку.

8. Під час проведення аналізу дебіторської заборгованості на матеріалах ТОВ «Проектгазбуд» досліджувалися: склад і структура дебіторської заборгованості; динаміка дебіторської заборгованості в тому числі в розрізі її видів; питома вага дебіторської заборгованості в активах підприємства; коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; період погашення дебіторської заборгованості; коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, аналіз показників за строками непогашення заборгованості. Розраховане значення усіх показників погіршилося в динаміці, відбулося зростання абсолютного розміру дебіторської заборгованості, збільшився період індексації дебіторської заборгованості, зріс коефіцієнт рівноваги, зростає період непогашення дебіторської заборгованості, що негативно характеризує кредитну політику підприємства.

9. В контексті удосконалення обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві були надані пропозиції щодо внесення змін до Наказу про облікову політику, формування графіку документообігу, внесення коректив до змісту посадової інструкції бухгалтера, запропоновано здійснювати нарахування резерву сумнівних боргів та обґрунтовано методику його формування.

10. Ефективність управління дебіторською заборгованістю визначається ступенем аналітичності даних, які формуються у системі бухгалтерського обліку. З метою підвищення аналітичності облікової інформації щодо дебіторської заборгованості було внесено пропозиції, пов'язані із відображенням дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку. Обґрунтовано доцільність ведення аналітичних рахунків з обліку дебіторської заборгованості залежно від термінів її погашення та в розрізі відповідних груп, що відобразатимуть стан заборгованості (нормальна, сумнівна, безнадійна).

11. Запропоновано підходи щодо удосконалення методики аналізу дебіторської заборгованості, що базуються на обґрунтуванні доцільності здійснення комплексного аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством та передбачає використання традиційної методики аналізу дебіторської заборгованості, методики оцінки граничного розміру дебіторської заборгованості та модифікованої методики аналізу приросту дебіторської заборгованості. Розширено перелік аналітичних показників, придатних для оцінювання та моніторингу дебіторської заборгованості, серед яких: коефіцієнт інтенсивності дебіторської заборгованості; коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості; середній вік простроченої (сумнівної, безнадійної) дебіторської заборгованості; коефіцієнт ймовірності погашення дебіторської заборгованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпато Н. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві. *Все про бухгалтерський облік*. 2000. № 109. С. 69-73.
2. Береза С.Л. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04. Київ, 2003. 20 с.
3. Белозерцев В. Щодо товарного кредиту та дебіторської заборгованості на підприємстві. *Економіст*. 2009. №11. С. 23-28
4. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств. *Фінанси України*. 003. № 12. С. 24-37.
5. Білуха Н.А. Курс аудита: підручник. Київ : Вища школа : КОО Т-во «Знання», 1999. 574с.
6. Боліцька В.В. Борги підприємств України: проблеми не розв'язуються. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 2. С. 48-60.
7. Бондарева О. Експорт товарів. *Бухгалтерія*. 2009. № 8. С. 31-6.
8. Бондарева О. Резерв сумнівних боргів: зміни чи без мін? *Бухгалтерія*. 2021. № 10. С. 33-35.
9. Бухгалтерський облік: облікова політика і план рахунків, стандарти і кореспонденція рахунків, звітність : навч. посіб. / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малюга. Житомир : ЖІТІ, 2000. 480 с.
10. Бухгалтерський словник / за ред. Ф.Ф. Бутиця. Житомир: ПП «Рута», 2001. 224 с.
11. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / Ф.Ф. Бутинець та ін. Житомир : ПП «Рута», 2009. 912 с.
12. Вишневецький М. Інвентаризація розрахунків. *Податки та бухгалтерський облік*. 2019. №88. С. 12-13.
13. Войналович О. М. Організація бухгалтерського обліку: загальні основи. *Податки та бухгалтерський облік*. 2004. №55. С. 5-12.

14. Вплив змін валютних курсів : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 21 : Наказ Міністерства фінансів України від 10 серп. 2000 р. № 193. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 19.03.2022).
15. Гайдучок Т. С. Основи бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній системі. *Економічні науки*. 2012. № 9(1). С. 190-199.
16. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії: практ. посіб. Київ : Лібра, 2001. 670 с.
17. Голубінка Ю.М. Управління дебіторською заборгованістю. *Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів* (3 грудня 2010 р.) / відп. ред. З.В. Герасимчук. Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету, 2010. С. 126-127.
18. Гольцова С.М. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2020. 255 с.
19. Городянська Л. Особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2021. № 6. С. 9-17.
20. Грабова Н.М. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Київ : А.С.К., 2003. 266 с.
21. Гриб Ю. Безнадійна заборгованість. *Бухгалтерія*. 2020. № 30. С.24-27.
22. Губіна І. Інвентаризація розрахунків. *Бухгалтерія*. 2008. № 39. С. 43-48.
23. Дебіторська заборгованість : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 : Наказ Міністерства фінансів України від 08 жовт. 1999 р. №237. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 11.03.2022).
24. Діяльність суб'єктів господарювання / Статистична інформація України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zd_2021.pdf (дата звернення 15.03.2022).

25. Економічна енциклопедія. URL: <http://slovedia.org.ua/38/53396/378623.html> (дата звернення 20.03.2022).
26. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Том 2 / С.В. Мочерний та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001- 2002. 864 с.
27. Єдинак Т.С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2009. № 3. С. 54-57.
28. Загальні вимоги до фінансової звітності. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2022).
29. Зобов'язання : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 11 : Наказ Міністерства фінансів України від 31 бер. 1999 № 87. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 16.03.2022).
30. Зубрицька І. Резерв сумнівних боргів – як його показати в балансі. *Дебет-Кредит*. 2002. № 4. С. 12-17.
31. Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон : Наказ Міністерства фінансів України від 13 бер. 1998 р. №59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98#Text> (дата звернення 25.03.2022).
32. Карпова В. Туманність вітчизняного підзвіту. *Бухгалтерія*. 2008. № 11. С. 51-54.
33. Кім Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 510 с.
34. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. Київ: ЦУЛ, 2002. 469 с.
35. Корніюк О. Карткові розрахунки: пріоритети розвитку. *Бухгалтерія*. 2008. № 14. С. 69-71.
36. Крайник О.П. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Львів : Держ. Ун-тет «Львівська політехніка» ; Київ : «Декор», 2001. 260 с.

37. Краснокутська Л. Відрядження по Україні та за кордон. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 7. С.17-23.
38. Кудрицька Ж.В. Методологічні підходи до вирішення проблем організації обліку та внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами. URL: http://nbuv.gov.ua/PORTAL/soc_gum/ppei/2011_31/index.html (дата звернення 23.03.2022).
39. Кужельний М. Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит : Науково-практичний журнал*. 2009. № 8/9. С. 45-49.
40. Кузнецова С.А. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в умовах антикризового регулювання стану підприємств (на прикладі машинобудівних підприємств Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04. Тернопіль, 2002. 23 с.
41. Кузь В.І. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2019. 224 с.
42. Левицька Н. М. Як ефективно оптимізувати документообіг. *Податкове планування*. 2020. №3. С. 22-23.
43. Лисица Т. Дебіторська заборгованість : порівняння обліку за МСБО (МСФЗ) та П(С)БО. URL : <https://uteka.ua/ua/publication/Debitorskaya-zadolzhennost-sravnenie-ucheta-po-MSBU-MSFO-i-PSBU> (дата звернення: 22.03.2022).
44. Лишиленко О.В. Бухгалтерський фінансовий облік : навч. посіб. Київ : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2003. 524 с.
45. Лищенко О.Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Держава і регіони*. 2009. № 1. С. 114-117.
46. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2020. № 12. С. 34-42.

- 47.Методичні рекомендації по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 29 груд. 2000 р. №356. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 15.03.2022).
- 48.Мних Є. Економічний аналіз у системі антикризового управління підприємством. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2021. № 6. С. 33-37.
- 49.МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (дата звернення: 22.03.2022).
- 50.Нашкерська Г.В. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 11. С. 31-37.
- 51.Ніколаєнко О. Деякі аспекти аналізу дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 7. С. 141-146.
- 52.Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. / Ф.Ф. Бутинець та ін. Житомир : ПП «Рута», 2002. 472 с.
- 53.Павлюк І. Проблеми бухгалтерського обліку реалізації товарів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 1. С. 41-54.
- 54.Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> (дата звернення: 22.03.2022).
55. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 лист. 1999 р. №291. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> (дата звернення: 22.03.2022).
- 56.Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління Національного Банку України від 29 груд. 2017 р. № 148. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text> (дата звернення: 19.03.2022).

57. Положення про документальне забезпечення записів в бухгалтерському обліку : нормативи (коментарі). Київ : Фактор, 2006. С. 162-171.
58. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 24 трав. 1995 р. №88. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 10.03.2022).
59. Порядок визначення розмірів збитків від розкрадання, нестач, знищення (псування) матеріальних цінностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січ. 1996р. № 116. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2022).
60. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лип. № 996-XIV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 15.03.2022).
61. Про захист прав споживачів : Закон України від 01 груд. 2005 р. № 316-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi9bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 10.03.2022).
62. Пушкар М.С. Фінансовий облік: підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2019. 628 с.
63. Самарченко О. Облік і списання грошової заборгованості. *Бухгалтерія*. 2008. № 48. С. 33-38.
64. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2000. 578 с.
65. Таратута Л.В. Управління поточною дебіторською заборгованістю в умовах кризи. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 4 С. 220-228.
66. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України : підручник. Київ : А.С.К., 2020. 784 с.
67. Управління дебіторською заборгованістю у сільськогосподарських підприємствах: фінансово-обліковий аспект : монографія / А.С. Даниленко, О.М. Варченко, І.В. Свиноус та ін.; за ред. О.М. Варченко. Київ : 2019. 288 с.

- 68.Фаренюк О.П., Таранюк К.М. Особливості поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. URL : <http://intkonf.org/farenyuk-op-taranyuk-km-brovko-ot-osoblivosti-potochnoyi-debitorskoyi-zaborgovanosti-za-produktsiyu-tovari-roboti-i-poslugi/> (дата звернення: 21.03.2022).
- 69.Федорченко О.Є. Сутність дебіторської заборгованості та її значення в управлінні господарською діяльністю підприємства. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф., 16 – 18 квіт. 2008 р. Черкаси: ЧДТУ, 2008. С. 17-18.
70. Фінансові інструменти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 13 : Наказ Міністерства фінансів України від 30 лист. 2001 р. № 559. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text> (дата звернення: 15.03.2022).
- 71.Цегельник Н.І. Обліковий аспект дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями. *Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки*. 2012. № 4 (62). С. 247-251.
72. Ценклер Н.І. Вдосконалення класифікаційних ознак дебіторської заборгованості та їх значення в підвищенні контрольно-аналітичної функції обліку. *Вісник Хмельницького університету*. 2010. № 29. С. 87-90.
- 73.Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2022).
74. Шевчук В.Є. Оцінка поточної дебіторської заборгованості за міжнародними та національними стандартами бухгалтерського обліку. *Науковий потенціал світу «2004»* : матер. Першої Міжнар. наук.-практ. конф. Том 17. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. С. 54-55.
75. Trade credits and advances, Other accounts receivable / Eurostat : веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення 17.03.2022).

76.Мулик Т.О. Аналіз основних засобів підприємства: методичні та практичні аспекти. *Інфраструктура ринку*. Вип. 46. 2020. С. 113-122.

ДОДАТКИ